

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Zehra SEZGİN

AHMET MİDHAT EFENDİ'NİN MÜDAFAA ADLI ESERİNDE HRİSTİYAN
MİSYONERLİĞİNİN TENKİDİ

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Zehra SEZGİN

AHMET MİDHAT EFENDİ'NİN MÜDAFAA ADLI ESERİNDE HRİSTİYAN
MİSYONERLİĞİNİN TENKİDİ

Danışman

Doç. Dr. İbrahim Halil ERDOĞAN

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Zehra SEZGİN'in bu çalışması, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Ömer Faruk TEBER (İmza)

Üye (Danışman) : Doç. Dr. İbrahim Halil ERDOĞAN (İmza)

Üye : Prof. Dr. Hasan Tevfik MARULCU (İmza)

Tez Başlığı: Ahmet Midhat Efendi'nin Müdafaa Adlı Eserinde Hristiyan Misyonerliğinin Tenkidi

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 02/02/2023

Mezuniyet Tarihi : 16/02/2023

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Ahmet Midhat Efendi'nin Müdafaa Adlı Eserinde Hristiyan Misyonerliğinin Tenkidi” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Zehra SEZGİN

13 / 02 / 2023

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Zehra SEZGİN
Öğrenci Numarası	20195249013
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. İbrahim Halil ERDOĞAN
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Ahmet Midhat Efendi'nin Müdafaa Adlı Eserinde Hristiyan Misyonerliğinin Tenkidi
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2013028134
Rapor Tarihi	13.02.2023
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %18 Alıntılar dahil: %21

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 106 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise:

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım.

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise:

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Herhangi bir intihal söz konusu değildir.

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

Danışman Öğretim Üyesi
Unvanı, Adı-Soyadı
Doç. Dr. İbrahim Halil ERDOĞAN
İmza

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AHMET MİDHAT EFENDİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Ahmet Midhat Efendi’nin Hayatı.....	5
1.2. Ahmet Midhat Efendi’nin Eserleri.....	7
1.2.1. İnanç Alanında Yazdığı Eserler	8
1.2.1.1. Müdafaa.....	8
1.2.1.2. Müdafaa’ya Mukabele ve Mukabeleye Müdafaa.....	10
1.2.1.3. Müdafaa III.....	10
1.2.2. Diğer Alanlarda Yazdığı Eserler.....	11

İKİNCİ BÖLÜM

AHMET MİDHAT EFENDİ’NİN MÜDAFAA ADLI ESERİNDE HRİSTİYAN MİSYONERLİĞİNİN TENKİDİ

2.1. Misyonerlik	12
2.2. Müdafaa Hakkında	14
2.2.1. Müdafaa’nın Yazılış Amacı	14
2.2.2. Müdafaa’da Kullanılan Kaynaklar.....	15
2.2.3. Müdafaa’nın Yazıldığı Dönemdeki Misyonerlik Faaliyetleri.....	18
2.2.3.1. Amerikan Protestan Misyonerlik Cemiyeti.....	20
2.2.4. İslam Kelâm Geleneğinin Oluşumunda Hristiyan Kelâmının Etkisi	22
2.2.4.1. Hristiyanlık Hakkında Yazılan Reddiyeler	24
2.3. Ahmet Midhat Efendi’ye Göre Hristiyanlık	27
2.3.1. Hristiyanlığın Başlangıcında Filistin Bölgesinde Durum	29
2.3.2. Havarilerin Hayat Hikayeleri	33
2.3.2.1. Havarilerin Eleştirilmesi.....	37
2.3.3. Pavlus Hakkında	40
2.3.4. İsa Şeriatından Kalanlar	43

2.3.5. Hristiyanlığın Kılıç Kuvvetiyle Yayılması	46
2.3.5.1. Konstantin Döneminde Hristiyanlık.....	49
2.3.5.2. Katolik Mezhebinin Galip Olması	53
2.3.5.3. Hristiyanların Din İçin Yaptığı Savaşlar	54
2.3.5.4. Hristiyanlığın Batıl Mezheplere Ayrılması	58
2.3.6. Hristiyanlıkta Uluhiyet Anlayışı	62
2.3.6.1. Üç Şahısta Oluşan Birlik: Teslis	62
2.3.6.2. İncillerde Deliller	65
2.3.6.3. Ahmet Midhat Efendi'ye Göre Tevhit	69
2.3.6.4. Hristiyanlıkta İsa'nın Konumu	74
2.3.6.5. İslam Anlayışında İsa	76
2.3.7. İnciller Hakkında.....	78
2.3.7.1. İnciller Hakkında Misyonerlerin Mukabelesi.....	80
2.3.7.2. İnciller Hakkında Ahmet Midhat Efendi'nin Müdafaası	85
2.3.7.2.1. Dört İncil Hakkında Hristiyanların İtikadı	86
2.3.7.2.2. İncillerin Sayısının Fazlalığı.....	87
SONUÇ.....	95
KAYNAKÇA.....	98
Ö Z G E Ç M İ Ş.....	101

KISALTMALAR LİSTESİ

- age. : Adı geçen eser
b. : Bin
bkz. : Bakınız
c. : Cilt
Çev. : Çeviren
DİA. : Diyanet İslam Ansiklopedisi
h. : Hicri
haz. : Hazırlayan
m. : Miladi
s. : Sayfa
S. : Sayı
Thk. : Tahkik eden
ö. : Ölüm tarihi
vd. : Ve devamı
yay. : Yayınları, Yayınevi

ÖZET

Ahmet Midhat Efendi, birçok alanda eseri olan, çok yönlü bir yazardır. 19. yüzyılda Osmanlı devletinin son dönemlerinde yaşamış bir yazar olarak, o dönemdeki misyonerlik faaliyetlerine karşı sessiz kalmamıştır. İslam'ı savunmak için Müdafaa ismini verdiği reddiyeyi yazmıştır.

Ahmet Midhat Efendi, eserini, misyonerlik faaliyetlerini ön plana çıkarmak, misyonerlerin iddialarına cevap vermek, Hristiyanlığın tahrif olduğunu ortaya koymak, İslam dinini savunmak için kaleme aldığını dile getirmektedir.

Çalışmanın amacı; Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınan bu eserde, yakın tarihteki misyonerlik faaliyetlerinin, müellifin İslam'ın müdafaasındaki kullandığı delillerin ve Hristiyan misyonerliğini tenkit ettiği noktaların ortaya çıkarılmasıdır.

Bu çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın amacı, önemi ve kapsamı hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, Ahmet Midhat Efendi'nin hayatı ve eserleri anlatılmıştır. İkinci bölümde ise, Ahmet Midhat Efendi'nin Hristiyanlığa bakışı anlatılmış, Hristiyan misyonerliğini tenkit ederken kullandığı argümanlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmadan elde edilen sonuca göre; Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlığın tahrif olan yönlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Hz. İsa'nın dönemi ve sonrasında, havarilerin yaşantısı hakkında geniş bilgi vermiştir. Havarilerin tebliğ faaliyetini yapmadıklarını, gerçek Hristiyanlığın kaybolup gittiğini vurgulamıştır. Hristiyanlığın yayılmasının savaşlarla gerçekleştiğine dikkat çekmiştir. Hz. İsa tarafından, herhangi bir ayetin havarilere aktarılmadığını, bu sebeple İncillerin daha sonraları yazıldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla İncillerin güvenilir olmadığını savunmaktadır.

Hristiyanlığın uluhiyet anlayışının problemlili olduğunu, üç şahıstan oluşan birliğin kabul edilemeyeceğini, İncillerden gösterdiği delillerle ispatlamıştır. Hristiyanlıkta İsa'nın konumuyla, İslam anlayışında İsa'nın konumunun farklı olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla eserinin çoğu yerinde Hristiyanların İsa'sı tabirini kullanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kelam, İnanç problemleri, Müdafaa, İslam, Hristiyanlık, İncil, Misyonerlik.

SUMMARY
CRITICISM OF CHRISTIAN MISSIONARY IN AHMET MIDHAT EFENDI'S
WORK TITLED DEFENSE

Ahmet Midhat Efendi is a versatile writer who has Works in many fields. As writer who lived in the last periods of the Ottoman state in the 19th century, he did not remain silent against the missionary activities of that period. He wrote the refusal, which he called the defense, to defend Islam.

Ahmet Midhat Efendi states that he wrote his work to highlight the missionary activities, to respond to the claims of the missionaries, to reveal that Christianity was corrupted, and to defend religion of Islam.

The aim of the study; In this work, which was written in Ottoman Turkish, the missionary activities in the recent history, the evidence used by the author in the defense of Islam and the points where he criticizes the Christian missionary are to be revealed.

This work consists of an introduction and two parts. In the introduction, information about the purpose, importance and scope of the study is given. In the first chapter, Ahmet Midhat Efendi's life and works are explained. In the second part, Ahmet Midhat Efendi's view of Christianity was explained and the arguments he used while criticizing the Christian missionary were tried to be revealed.

According to the result obtained from the study; Ahmet Midhat Efendi tried to reveal the distorted aspects of Christianity. He gave extensive information about the life of the apostles during and after the time of Jesus. He emphasized that the apostles did not carry out the preaching activity and that the true Christianity was lost. He pointed out that the spread of Christianity took place through wars. He states that no verse was conveyed to the apostles by Jesus, so the Gospels were written later. Therefore, he argues that the Bibles are not reliable.

He proved with the evidence he showed from the Bibles that the Christian understanding of divinity was problematic and that the unity of three persons could not be accepted. He revealed that the position of Jesus in Christianity is different from the position of Jesus in the understanding of Islam. There, he uses the "Christ of the Christians" in most parts of his work.

Keywords: Kalam, Faith problems, Defense, Islam, Christianity, Bible, Missionary.

ÖNSÖZ

Müdafaa'nın ana temasını misyonerlik oluşturmaktadır. Tarihsel süreçte Hz. İsa'nın vefatından sonra Hristiyanlığı yaymak için misyonerlik faaliyetleri başlamıştır. Bu faaliyetler hâlâ günümüzde devam etmektedir. 18. yüzyıl ve 19. yüzyıl misyonerlik faaliyetlerinin en yoğun yaşandığı bir zaman dilimidir. Aynı zamanda İslam'ı savunmak için yazılan reddiyelerin en yoğun olarak yazıldığı dönemdir.

Ahmet Midhat Efendi, eserini kaleme almasının nedenini açıklarken, misyonerlerin taarruz derecesindeki faaliyetlerinin durdurulmasının gerekliliğine dikkat çekmektedir. O dönemde misyonerlerin, İslam mensuplarını Hristiyanlığa davet etmek için Türkçe kitaplar yayınladıklarını, ücretsiz İnciller dağıttıklarını ve bu eserini yazmaya mecbur kaldığını ifade etmektedir.

Ahmet Midhat Efendi, misyonerlerin İslam aleyhine yayınladıkları kitaplarda, Müslümanları Hristiyanlığa davet etmek için delilleri ekseriyetle İncil ayetlerinden gösterdiklerini belirtmektedir. Ancak İncillerin sonradan yazıldığı için aslını koruyamadığını, dolayısıyla kendi aralarında da çelişkiler olduğu görüşündedir. İncillerin Hz. İsa'nın ref'inden çok sonraları yazıldığını ve gerçek vahiyden geriye hiçbir şey kalmadığını ifade etmektedir. Eser yayınlanınca çok büyük ses getirmiştir. Misyonerler, Müdafaa'nın iddiaları karşısında sessiz kalmamışlar ve mukabelede bulunmuşlardır. Eser içerdiği konularla birlikte mukabeleyi de içinde barındırması sebebiyle kıymetini bir kat daha artırmıştır.

Çalışmada, müellifin Hristiyanlığın tahrif olduğunu ortaya koymak için kullandığı deliller derlenmiştir. Hristiyanlığın uluhiyet anlayışına ve müellifin tevhit hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. İnciller hakkında yapılan tartışma dönüşümlü olarak işlenmiştir.

Böyle bir çalışmayı yapmam konusunda beni teşvik ederek tezimin bütün aşamalarında ve yüksek lisans eğitim sürecinde desteğini ve yardımlarını esirgemeyen değerli hocam sayın Doç. Dr. İbrahim Halil ERDOĞAN'a, tezin oluşumunda yardımlarını esirgemeyen ve bilgisinden istifade ettiğim hocam sayın Prof. Dr. Sabri YILMAZ'a teşekkürü bir borç bilirim.

Zehra SEZGİN

Antalya, 2023

GİRİŞ

1. Çalışmanın Amacı

Ahmet Midhat Efendi, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında yaşamış dinî ve millî hassasiyetleri olan bir yazardır. O dönemleri incelediğimizde misyonerlik faaliyetlerinin yoğun yaşandığı bir dönem olduğu, Osmanlı Devleti'nin son dönemleri olması sebebiyle misyonerlerin daha fazla faaliyet alanına sahip olduğunu görmekteyiz. Osmanlı Devleti'nin, diğer dinlere mensup vatandaşlarının haklarını her zaman koruduğunu, dinlerini yaşamada özgür olduklarını, hatta misyonerlik faaliyetlerine de izin verdiği bilgisine ulaşmaktayız.

Ahmet Midhat Efendi, misyonerlerin Osmanlı Devleti'nin göstermiş olduğu hoşgörüyü kötüye kullandıklarını, misyonerlik faaliyetlerini artırdıklarını, dinlerini yaymak için çok gayretler sarf ettiklerini, özellikle başka dillerde yayınlanan bedava İnciller dağıttıklarını, Hristiyanlığa davet etmede taarruz derecesine ulaştıklarını eserinde belirtmektedir. Vapurlarda, seyir yerlerinde hatta Müslüman aileleri içinde Hristiyanlığın İslam'dan üstünlüğünü iddia ettiklerini, İslam ehlini zorla Hristiyanlığa davet ettiklerini bildirmektedir.

Ahmet Midhat Efendi, İslam dinini hakkıyla öğrenen iman ehlinin misyonerlerin yaptıkları davete nefretle bakacağı kesin olduğunu ifade etmektedir. İslam'ın faziletlerini gerçekten öğrenemeyenlerin ise misyonerlerin davetinin tehlikesine kapılacağı için, Hristiyanlığın mahiyetini bilmeleri, kendi dinlerini de öğrenmeye vesile olacağından yol göstermenin gerektiğini ifade etmektedir. Ahmet Midhat Efendi, bu durum karşısında kayıtsız kalmamış ve sahibi olduğu Tercüman-ı Hakikat gazetesinde, Hristiyanlığın mahiyetini anlatan, Müdafaa başlığı altında Hristiyan misyonerlere karşı bir reddiye yazmıştır. O dönemde bazı reddiyeler yazılmış, fakat hiçbirisi Müdafaa gibi ses getirmemiştir. O dönemde İstanbul'da faaliyette olan Amerikan Misyonerleri Cemiyeti'nin "Bible House" adındaki şubesinin başkanı Henry Otis Dwight, Müdafaa'ya mukabelede bulunmuştur.

Ahmet Midhat Efendi, bu mukabeleye bir müdafaa yazarak kitabının ikinci cildini oluşturan eserini "Müdafaaaya Mukabele ve Mukabeleye Müdafaa" başlığıyla yayımlamıştır.

Müdafaa'yı diğer reddiyelerden daha kıymetli hale getiren sebep; reddiye yaparken misyonerlerin güvenilir kaynaklarından, İncillerden, kardinallerin kitaplarından deliller göstermesidir.

Çalışmanın amacı; Ahmet Midhat Efendi'nin, Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınan ve misyonerler tarafından mukabele yapılma ihtiyacı duyulan bu eserinin gün yüzüne çıkarılması, müellifin Hristiyan misyonerliğini tenkit ettiği noktaların ortaya koyulması ve okuyucunun hizmetine sunulmasıdır.

2. Çalışmanın Önemi

18. yüzyıl ve 19. yüzyıl misyonerlik faaliyetlerinin en yoğun olduğu dönemdir. Misyonerlik günümüzde de devam eden bir faaliyet olup, yakın tarihteki misyonerlik faaliyetlerinin gün yüzüne çıkarılması toplumsal hafızamızı yenileme açısından önemlidir. Misyonerliğin en yoğun yaşandığı dönemde yazılmaya ihtiyaç duyulan bir eserin, günümüz açısından ilmî ve fikrî perspektifimizi genişleteceği aşikârdır. Eserde geçen konuların hâlâ günümüzde de misyonerlik faaliyetlerinde önemini koruduğu bilinmektedir.

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlığın mahiyetini açıklarken misyonerlik faaliyetleri karşısında, onları kendi eserlerinden deliller ile eleştirmesi çalışmayı daha kıymetli hâle getirmektedir. Eserinin girişinde, Hristiyan misyonerlerin faaliyetlerini yaparken, Hristiyanlığın İslam'dan üstünlüğünü iddia ederken kendi İncillerinden delil getirmeye çalışmasını münazara için uygun olmadığını savunmaktadır. Ahmet Midhat Efendi, İslam dini mensuplarının, misyonerlere karşı Kur'an'dan deliller getirirse, onların düştüğü hataya düşeceğini dolayısıyla delillerin güvenilirliğinin olmayacağını ifade etmektedir. İslam ile Hristiyanlık arasında yapılacak münazaranın adabını tayin etmek için eserinin bir bölümünü bu konuya ayırmaktadır.

Müdafaa ile ilgili daha çok dinler tarihi alanında tezler çalışılmıştır. Bu tezlerde konuya daha çok tarihî perspektiften bakılmıştır. Ahmet Midhat Efendi'nin teslis ve tevhit konusunda verdiği delillere yüzeysel değinilmiştir. İnanç bakımından ayrıntıya girilmemiştir. Çalışmada, Ahmet Midhat Efendi'nin Hristiyan misyonerliğini tenkit ettiği noktalar toplanmaya çalışılmıştır. Ahmet Midhat Efendi'nin, Hristiyanların uluhiyet anlayışını anlatırken gösterdiği delillere yer verilmiştir. Hristiyanlığın teslis düşüncesi hakkında bilgi verilmiştir. Müellifin tevhit hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Müellifin İncillerle ilgili görüşleri, İncillerden gösterdiği deliller ayrıntılı olarak anlatılmıştır. İnciller hakkındaki tartışma, misyonerlerin mukabelesiyle birlikte dönüşümlü olarak işlenmiştir.

3. Çalışmanın Kapsamı

Bu çalışmada ana kaynak olarak Müdafaa serisinin tamamından yararlanılmıştır. Çalışma başka kaynaklarla desteklenmiştir.

Çalışma giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında çalışmanın amacı, önemi ve kapsamı ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Müdafaa hakkında daha önce yazılan tezler derlenerek çalışmaların kapsamı hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde, Ahmet Midhat Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Eserleri, inanç alanında yazdığı ve diğer alanlarda yazdığı eserler olarak iki kategoride incelenmiştir. İnanç alanında yazdığı eserlerde çalışmanın ana kaynağını oluşturan Müdafaa serisi tanıtılmıştır. Ahmet Midhat Efendi'nin diğer alanlarda yazdığı eserleri ise kısaca anlatılmıştır.

İkinci bölüm çalışmanın asıl kısmını oluşturmaktadır. "Ahmet Midhat Efendi'nin Müdafaa Adlı Eserinde Hristiyan Misyonerliğinin Tenkidi" başlığını taşımaktadır. Misyonerlik hakkında genel bilgiler verilmiştir. Müdafaa'nın yazılış amacı hakkında bilgi verilmiştir. Ahmet Midhat Efendi'nin Müdafaa'da kullandığı, misyonerlerin kendi kaynaklarından ulaşılabilen eserler tanıtılmıştır. Müdafaa'nın yazıldığı dönemdeki misyonerlik faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir. İslam kelâm geleneğinin oluşumunda Hristiyanlık kelâmının etkisi hakkında bilgi verilmiştir. "Ahmet Midhat Efendi'ye göre Hristiyanlık" başlığı altında havarilerin hayat hikâyeleri ve Ahmet Midhat Efendi'nin havarilere karşı yaptığı eleştirileri, Hristiyanlığın kuruluş yıllarında Filistin bölgesinin durumu anlatılmıştır. Hristiyanlığın uluhiyet anlayışı anlatılmış ve Ahmet Midhat Efendi'nin eleştiri noktaları tespit edilmiştir. İnciller hakkında Ahmet Midhat Efendi ile misyonerler arasındaki tartışma dönüşümlü olarak anlatılmıştır. Tezin sonuç bölümünde, Ahmet Midhat Efendi'nin Hristiyan misyonerliğine karşı yaptığı eleştirileri özetlenmiştir.

3.1. Müdafaa Hakkında Yazılan Tezler

1- Yaşar Yumak, İslam- Hristiyan Polemiği Açısından Ahmed Midhat Efendi, Marmara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Çalışma, giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Çalışma, doksan sekiz sayfadan oluşmaktadır. Giriş kısmında, müellifin hayatı ve yaşadığı dönem hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, müellifin Hristiyanlığa bakış açısı anlatılmıştır. Havariler dönemindeki durum ve havariler sonrası hayat incelenmiştir. Teslis, asli günah, kefarete, tahrif konuları incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, müellifin Tebşirat isimli eseri incelenmiştir.¹

2- Hasan Özarlan, Ahmet Mithat Efendi'nin "Müdafaa" Adlı Eserinin Sadeleştirilmesi ve Eserin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi, Cumhuriyet Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

¹ Yaşar Yumak, İslam-Hristiyan Polemiği Açısından Ahmet Midhat Efendi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul, 2001.

Tez, giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Tez, iki yüz altmış dört sayfadan ibarettir. Giriş bölümünde müellifin hayatı anlatılmış ve eserleri tanıtılmıştır. Birinci bölümde; eserin dinler tarihindeki önemine değinilmiştir. Müdafaa’da kullanılan kaynaklar ele alınmıştır. Hristiyanlık, tarihi bir fenomen olarak incelenmiştir. Dini bir fenomen olarak ise teslis, İsa, asli günah, tahrif konularına değinilmiştir. İkinci bölümde Müdafaa’nın birinci kitabının sadeleştirilmesi yapılmıştır.²

3- Elif Karayel, Dinler Tarihi Açısından Ahmed Mithat Efendi, Marmara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Çalışma giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Tez çalışması seksen dört sayfadan oluşmaktadır. Giriş kısmında müellifin hayatı anlatılmış, eserleri incelenmiştir. Birinci bölümde, Ahmet Midhat Efendi’ye göre ilkel ve millî dinler başlığı altında dinlerin başlangıcı incelenmiştir. İkinci bölümde ise, Ahmet Midhat Efendi’ye göre semavi dinler başlığı altında, Yahudilik ve Hristiyanlık ile ilgili çalışması hakkında bilgi verilmiştir. Hristiyanlık tarihi hakkında bilgi verilmiş, müellifin bazı eleştirilerine yer verilmiştir. İnanç bakımından ise teslis ve tahrif konusuna kısaca değinilmiş fazla ayrıntıya girilmemiştir.³

4- Kübra Cengiz, Ahmed Midhat Efendi’nin Havariler ile İlgili Verdiği Bilgilerin Değerlendirilmesi, Bursa Uludağ Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Tez giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Tez, yüz sekiz sayfadan oluşmaktadır. Giriş bölümünde müellifin hayatı hakkında bilgi verilmiştir. Eserleri tanıtılmıştır. Dinler tarihine katkısı anlatılmaktadır. Birinci bölümde Hristiyanlığın kuruluş ve yayılış tarihi, ikinci bölümde ise havariler hakkında geniş bilgi verilmektedir. Ahmed Midhat Efendi’nin Hristiyanlığın başlangıcında havariler hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Havariler hakkında yaptığı eleştiriler ele alınmıştır. Diğer konulara değinilmemiştir.⁴

² Hasan Özarslan, Ahmet Midhat Efendi’nin “Müdafaa” (Birinci Kitap) Adlı Eserinin Sadeleştirilmesi ve Eserin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, 2011.

³ Elif Karayel, Dinler Tarihi Açısından Ahmed Midhat Efendi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2002.

⁴ Kübra Cengiz, Ahmed Midhat Efendi’nin Havariler ile İlgili Verdiği Bilgilerin Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Bursa, 2019.

BİRİNCİ BÖLÜM

AHMET MİDHAT EFENDİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Ahmet Midhat Efendi’nin Hayatı

Bu bölümde Ahmet Midhat Efendi’nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

Ahmet Mithat Efendi, 1844 (H.1260) yılında İstanbul’da Tophane’nin Karabaş mahallesinde doğdu. Babası Hacı Süleyman Ağa, manifatura işi ile uğraşıyordu. Annesi ise Kafkasyalı bir Çerkes’ti. Annesi çamaşır dikerdi, babası da annesinin diktiği çamaşıruları pazarda satarak geçinirlerdi. Ahmet Midhat Efendi çok mütevazı bir ailede dünyaya gelmişti. Çocukluğunu İstanbul’da geçirdi. Gençlik yıllarını ise taşrada geçirdi. Çok yaramaz bir çocuktur. Tüm mahalle kendisinden şikâyetle bulunurdu. Ailesi, bu yaramazlığa çözüm olarak çalışmasını istemişti. Ailesi onu Mısır Çarşısı’nda bir baharatçının yanında çırak olarak çalıştırdı.⁵

Hafız Ağa, Ahmet Midhat Efendi’nin büyük kardeşidir. Kaza müdürü olarak Vidin eyaleti içinde çalışıyordu. Kırım savaşı sırasında (1853-1854) tüm ailesini Vidin’e getirmişti. Ahmet de Vidin’de ilk tahsiline başladı. Hafız Ağa beş yıl sonra tüm ailesiyle 1859’da İstanbul’a döndü. Ahmet, Kumbaracı yokuşundaki ilkokula devam etmeye başladı. Midhat Paşa 1861 (1277) yılında vezaret rütbesiyle Vidin şehrine tayin olmuştu. Hafız Paşa da kendisine bağlı olduğundan ailesini, İstanbul’dan getirterek Niş’e yerleştirmiştir. O dönemlerde Ahmet 17 yaşındaydı. Ahmet de 1863’te Niş rüştiyesine devam ederek mezun olmuştur.⁶

Midhat Paşa, Tuna valiliğine geçince Rusçuk’a gitti. Ahmed Midhat da onunla Rusçuk’a gitti. Vilâyet Mektûbî Kalemi’nde ilk memurluk hayatına başladı (1864). Midhat Paşa, kendi adını zeki ve kabiliyetli Ahmet’e verdi. Ahmet’i Fransızca dilini öğrenmeye yönlendirdi. Böylece Batı kültürünün kapıları Ahmet Midhat’a açılmış oldu. Daha sonra Tuna gazetesinde yazarlığa ilk adımını attı (1868). Bir yıl sonra ise başyazar olarak yazarlık hayatı başlamış oldu.⁷

Midhat Paşa, Bağdat valisi olarak görev yaparken, yeni görevine giderken ağabeyiyle birlikte Ahmet Midhat Efendi’yi de götürdü (1869). Ahmet Midhat, Zevrâ gazetesinin müdürü oldu. Bağdat’ta kültürlü bir çevre ve programlı bir sohbet meclisi içinde yer aldı. Ahmet Midhat Efendi’ye, bu çevre içinde, ressam Osman Hamdi Bey Batı kültürü, Muhammed Feyzî ez-

⁵ Kâmil Yazgıç, “Ahmet Mithat’ın oğlu Kâmil Yazgıç’ın sözleri” Bir Jübile’nin İntiba’ları Ahmet Mithat’ı Anıyoruz, haz: Hakkı Tarık Us, İstanbul, Vakıf Basımevi, 1955, s. 56.

⁶ Mustafa Baydar, Ahmet Midhat Efendi Hayatı Sanatı Eserleri, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1954, s. 3.

⁷ M. Orhan Okay, “Ahmed Midhat Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, II/100.

Zühâvî din ve medrese kültürü açısından etki etti. Şirazlı Bakır Can Muattar açık fikirli, yarı meczup, Arapça, Farsça, Hintçe, İbranice, İngilizce dillerini bilen, filozof meşrepli bir adamdı. Bu kişiler, Ahmet Midhat Efendi'yi doğu ilimleri ve çeşitli felsefî kültür alanlarında etkilediler.

Hace-i Evvel serisini ve Kıssadan Hisse olarak ilk kitaplarını burada yazdı. Daha sonra İstanbul'da yayınlanacak olan Letaif-i Rivâyât serisinde çıkan hikayelerinin bir kısmını da yine Bağdat'ta yazmaya başlamıştır.⁸

Bağdat mutasarrıfı olan ağabeyi ölünce, memurluk görevinden ayrıldı. İstanbul'a döndü (1871). Ağabeyinin ölmesiyle, ailenin geçim sıkıntısı omuzlarına yüklendi. Ceride-i Askeriyeye başyazar oldu. Daha sonra Tahtakale'de bulunan evinde bir matbaa kurdu. Aile fertlerinin yardımıyla kendi kitaplarını yayınlamaya başladı. Bu kitaplarının yayınlanmasında yazar ve dağıtıcılığı kendisi ve ailesi yapıyordu. Bir yıl sonra matbaayı geliştirerek Sirkeci'ye ve Beyoğlu'na taşıdı. Aynı yıl içinde Dağarcık'ı yayımladı. Dağarcık'ta yazdığı "Duvardan Sada" adlı yazısında materyalist düşünceler taşıdığı sözlerinden dolayı, Basiret gazetesi tarafından İslam karşıtlığı ile suçlandı. Ancak daha sonra bu materyalist düşüncelerden vazgeçmiştir. 1873'te bu yüzden Genç Osmanlılar arasında, onlarla ilgisi yokken Rodos'a sürüldü. Rodos sürgünü üç yıl sürdü. Bu zaman zarfında çocuklar için "Medrese-i Süleymaniye" kurdu. Kendisi burada ders verdi. Verdiği derslerin kitaplarını ve ilk romanlarını yayınlamaya başladı. Kırkambar dergisi için bulunduğu yerden yazılarını gönderiyordu. V. Murad padişah olunca affedildi. İstanbul'a dönerek gazetecilik, romancılık ve yayın işlerine devam etti. 1878 yılında Hakikat gazetesini çıkardı. Bu gazete, gazetecilik tarihinin en uzun ömürlü gazetesi olmuştur.⁹

Saraydan her ay otuz liralık bir yardım gören bu gazetede 1882-1885 yıllarında damadı Muallim Naci'nin idare ettiği edebi kısım, edebiyatımızda eskilik ve yenilik mücadelesinin yeniden ele alınmasına vesile teşkil etmiştir. Gazeteciliği ve matbaacılığı asla elden bırakmak istemeyen Ahmet Midhat 1885'te Karantinalar başkâtibi olmuştur. Eserlerde Ahmet Midhat Efendi çok farklı tanıtılmıştır. Gelenekçi bir modernist, liberal muhafazakâr, Cumhuriyet devrimlerine şahit olmadan vefat eden bir Kemalist olarak tanımlanmıştır. O, muhafazakâr yönü baskın olan ancak birçok yazısında kendisi için sınırlı bir tanımlamaya sığmayan her türlü bilgiye sahip olan bir yazardır. Hakkında yazılan bir biyografide şu bilgiler verilmiştir: Ölçülü bir modernist, makul bir gelenekçi, atılım yapan bir tüccar, bir ansiklopedist ve toplumların gelişeceğini kabul eden bir sosyal Darwinci'dir. Başka bir araştırmada, Osmanlı-İslam kültürünün manevi yönünü koruyan, bir yönden alafrangalığı gelişmiş olan, batıdan etkilenen

⁸ Mustafa Baydar, Ahmet Midhat Efendi Hayatı Sanatı Eserleri, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1954, s. 5.

⁹ M. Orhan Okay, "Ahmed Midhat Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, II/101.

Osmanlı aydını olarak tanıtılmıştır. Ahmet Midhat'ın başka bir yönü ise, Batı karşısında İslam'ın müdafaasını yapan bir kelâmcı olarak bilinmesidir. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum, bunu yapmasını gerektirmiştir.¹⁰

Ahmet Midhat Efendi, bazı özellikleriyle, Tanzimat yazarlarından ve düşünürlerinden ayrılır. Bazı siyasi görüşleri vardır. Osmanlı Devleti'nin sıkıntılı dönemlerinde, sıkıntılardan kurtuluş çaresini rejim değişikliğinde görmüyordu. O dönemde hükümdar olan II. Abdülhamit gibi, eğitim ve kültürün gelişmediği milletlerde rejim değişikliğinin ön plana çıkarılmasının zararlı olacağına inanıyordu. Ayrıca Osmanlı aydınlarında yaygın olan Batı'ya hayranlık düşüncesi Ahmet Midhat'ta farklı bir görünüşte karşımıza çıkmaktadır. O, doğu ve batı medeniyetlerini mukayese ederek, o dönem için bir sentez oluşturmaya çalışmıştır. Tüm edebî ve fikrî eserlerinde bunu işlemiştir. Bu açıdan, roman, hikâye, tiyatro gibi eserlerinde ve bunların dışındaki inceleme, kitap ve yazılarında, her konuya duyduğu ilgi ve araştırmasını okuyucuya da aşılamaaya çalışmıştır. Geçim imkanlarını çoğu kez kendisi sağlamıştır. II. Abdülhamit devrinde sarayın himayesinden de mahrum kalmamış, ölünceye kadar Takvim-i Vekayi'de Matabaa Amire müdürlüğü, Meclis-i Umur-ı Sıhhiye azalığı ve başkanlığı ile farklı hocalıklar yapmıştır.¹¹

1889 yılında Stocholm'da olan Şarkiyatçılar Kongresine katılmış ve iki buçuk ay süren bir Avrupa seyahati yapmıştır. II. Meşrutiyetten sonra emekli olmuştur. Bir süre Dârülfünun, Medresetü'l-vaizin ve Dârülmualimât'ta felsefe tarihi, eğitim tarihi, dinler tarihi, genel tarih gibi ders hocalığı yapmıştır. Fahrî olarak hizmet ettiği Dârüşşafaka'da 28 Aralık 1912'de vefat etmiştir. Kabri Fatih Camii mezarlığındadır.¹²

1.2. Ahmet Midhat Efendi'nin Eserleri

Ahmet Midhat'ın en büyük isteği, kitap okuyan bir toplum meydana getirmektir. Bunu gerçekleştirmek için de kendini kitap yazmaya adanmış, insanlara kitap okuma alışkanlığını aşılamaaya çalışmıştır. “Kırk beygir gücünde yazı makinesi” olarak bilinirdi. Küçük yaşlardan itibaren büyük bir hırsla küçük çocuklar için yazılan “Magazin des Enfants” gibi kitaplar ile en ağır felsefe kitaplarına varıncaya kadar eline geçen bütün kitapları okumuştur. O hem çok okuyan hem de çok yazan bir yazardı. Okuduğu bir şeyi sonra yazmayacaksa bu onun için bir zaman kaybı gibiydi. 68 yıllık ömrüne birçok eser sığdırmıştır. Roman, hikâye, tiyatro, gazete

¹⁰ Murat Ak, Doğu-Batı İkliminde Bir Osmanlı Entelektüeli Ahmet Midhat Efendi'nin Batı'yı Tanıma Çabasına Bir Bakış, Marife, yıl 6, S. 3, 2006, s. 248.

¹¹ M. Orhan Okay, “Ahmed Midhat Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, II/101.

¹² M. Orhan Okay, “Ahmed Midhat Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, II/101.

ve dergiler, felsefe, tarih, coğrafya, iktisat, sosyoloji, din, psikoloji vb. birçok alanda eser yazmış bunların sayısı iki yüzü aşmıştır. Bundan dolayı yazılarında doğal hatalar bulunmuştur. Onun edebî bir şeyler yazmak gibi kaygısı yoktu. Çoğunluğa hitap etmek, insanların dertlerine tercüman olmak onun en büyük amacıydı.¹³

1.2.1. İnanç Alanında Yazdığı Eserler

Ahmet Midhat Efendi, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında yaşamış bir yazar olarak Hristiyan misyonerlerin Hristiyanlık dinini yaymak için gayretleri üzerine reddiyeler kaleme almıştır. Hristiyanlığa karşı İslâmiyet'in müdafaası mahiyetinde Müdafaa, Müdafaa'ya Mukabele ve Mukabeleye Müdafaa, Müdafaa III, Beşâir-i Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediyye, Nizâ-ı ilm ü Dîn, İstibşar eserlerini yazmıştır. Diğer yazdığı eserler, batı felsefesinin, Türk cemiyetinin yıkıcı taraflarını ele alıp eleştirdiği, Volter, Beşir Fuad, Şopenhavr'ın Hikmet-i Cedidesi, Avrupa seyahatinde gördüklerini ve intibalarını içeren Avrupa'da bir Cevlan ile Menfâ adlı gençlik yılları ve sürgün zamanına ait otobiyografisidir.¹⁴

1.2.1.1. Müdafaa

Eser ilk olarak risale şeklinde h.1300/m.1883 yılında Tercüman-ı Hakikat¹⁵ gazetesinde yayımlanmıştır. Eser küçük boyutta üç ciltten meydana gelmektedir. İstanbul'da h.1300-1302/1883-1885 yıllarında yayımlanmıştır.¹⁶

Salt Müdafaa ismini taşıyan eser, misyonerlerin faaliyetlerine karşı Ahmet Midhat Efendi'nin kaleme aldığı üç ciltten oluşan Müdafaa serisinin ilk eseridir. Müdafaa, 620 sayfalık küçük boy bir eserdir. Hicri 1300/m.1883 yılında Tercüman-ı Hakikat gazetesinde yayımlanmıştır. Daha sonra ise kitap şeklinde basılmıştır.

Eserin ilk cildinin başlığı altında "Ehl-i İslam'ı Hristiyanlığa davet edenlere karşı kaleme alınmıştır." cümlesi yer alır. Ahmet Midhat Efendi, eserin giriş bölümünde, Osmanlı coğrafyasında yaşayan Hristiyanların dini yaşantısının güvence altında olduğunu, misyonerlik faaliyetlerine bile göz yumulduğunu ifade etmektedir. Ancak misyonerlerin bu hoşgörüyü kötüye kullandıklarını, İslam karşıtlığında yazılar yayınladıklarını belirtir. Gıdâu'l-mülâhazat,

¹³ Kemal Coşkun, Ahmet Mithat Efendi'nin Eserlerinde Dini ve Toplumsal Temalar, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s. 28.

¹⁴ M. Orhan Okay, "Ahmet Midhat Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, II/102.

¹⁵ Tercüman- ı Hakikat: İlk baskısı 27 Haziran 1878'de yayımlanan gazetenin sahibi Ahmet Midhat'tır. Gazete otuz dört yıl kesintisiz yayımlanmıştır. Ahmet Midhat'ın vefatından sonra 1912 yılından sonra da çıkmaya devam etmiştir. (Mehmet Tekin, "Tercüman-ı Hakikat", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, XL/497).

¹⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 1.

Kitab-ı Mizanü'l-Hak,¹⁷ Tesisat-ı Mesîhiyye, İstidlalat, Dürer-i Münciyye-i Mesîhiyye gibi İslam karşıtlığı hakkında Türkçe kitaplar yayınlamışlardır. Ahmet Midhat Efendi, misyonerlerin batıl iddiaları karşısında Müdafaa'yı yazmak mecburiyetinde kaldığını ifade etmektedir. Başlangıçta tek cilt olarak düşünülen eserin ilk bölümlerinin Tercüman-ı Hakikat gazetesinde yayımlanmasından sonra misyonerlerin mukabelesi ve itirazları nedeniyle diğer ciltleri de yazılmıştır.¹⁸

Ahmet Midhat Efendi, eserin ilk bölümlerinin büyük bir kısmını, tartışma usul ve adabında dikkate alınması gereken esaslara ayırmıştır. Daha sonra Filistin'in Hristiyanlığın başlangıcındaki durumu ve burada oluşan inanç toplulukları hakkında bilgi vermiştir. Hz. İsa'nın yaşayışı ve havarilerin hayat hikâyelerinin, kilise kaynaklarında anlatılan bilgilerle uymadığını ifade etmektedir. Hristiyanlığın kelam kuvvetiyle kendiliğinden yayıldığı iddialarının gerçek olmadığını ve Hristiyanlık uğrunda pek çok savaşın yapıldığını ifade etmektedir. Haçlı seferleri sırasında Hristiyanların yaptıkları zulümleri anlatmaktadır. Hz. İsa'dan belirli bir ayet aktarılmadığı için İncillerin aslını koruyamadığını, bundan dolayı Hz. İsa'dan sonra yazıldığını, kendi aralarında bile çelişkiler olduğunu ifade etmektedir.¹⁹

Ahmet Midhat Efendi hiçbir eserinde mutaassıp bir Müslüman tavrı takınmamıştır. Müdafaa gibi reddiye mahiyetindeki eserlerinin 1883-1900 yılları arasında yoğunlaşması dikkat çekicidir. Osmanlı'daki Müslüman gençlerin Avrupa'daki dinsizlik akımlarına kapılmasının endişesini kendinde taşımıştır. O dönemde, vatanperver ve kabiliyetli, Osmanlı subayı olan Beşir Fuad'ı tanımıştır. Beşir Fuad'ın materyalist ve pozitivist fikirlerle inancının bozulduğuna ve onun intiharına şahit olmuştur. Dolayısıyla misyonerlerin faaliyetleriyle bazı gençlerin İslamiyet'ten uzaklaştığını fark etmiştir. Eserinde de bunu açıkça ifade etmiştir. Müdafaa, içinde bulunduğu dönemin dayandığı kaynaklara hakimiyeti olan bir eserdir. Her seviyede okuyucunun anlayabileceği bir dille yazılmıştır. Bundan dolayı çok ilgi görmüştür.²⁰

Müdafaa'da İslam ile Hristiyanlık arasında edilecek münazaranın adabı, Hristiyanlığın Tarih, Teessüs ve İntişarı adlı iki ana başlık ve alt başlıklar bulunmaktadır.

¹⁷ Kitab-ı Mizanü'l-Hak: Alman Karl Gottlieb Pfander tarafından yazılmıştır. İsa'nın tanrılığını savunmuş, İncil ve Tevrat'ın orijinalliği yanında İslam'ın Hristiyanlıktan esinlendiğini öne sürmüştür. Eser, Ermenice, Farsça, Urduca, Türkçe ve Arapçaya çevrilmiştir. (Aydın Topaloğlu, "Karl Gottlieb Pfander", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, XXXIV/268).

¹⁸ M. Orhan Okay, "Müdafaa", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, XXXI/459.

¹⁹ M. Orhan Okay, "Müdafaa", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, XXXI/458.

²⁰ M. Orhan Okay, "Müdafaa", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, XXXI/458.

1.2.1.2. Müdafaa'ya Mukabele ve Mukabeleye Müdafaa

Ahmet Midhat Efendi, Müdafaa'nın ilk cildini yayımladıktan sonra eser büyük dikkat çekmiştir. Bunun sonucunda, eserde hedef alınan Hristiyanlar, esere karşı mukabelede bulunma ihtiyacı hissederler. Mukabele yazma görevini Bible House ismiyle kurulan ve İstanbul'daki bir şubesi aracılığıyla faaliyetlerini yürüten Amerikan misyoner teşkilatının başkanı olan Mösyö Dwight üstlenir. Mösyö Dwight, Müdafaa'nın iddialarının aksine, Hristiyanlığın hak din olduğunu vurgulamak, iddiaları geçersiz kılmak için mukabeleyi yazmıştır. Dwight, mukabele yazmasının amacını açıklarken; Müdafaa'nın iddialarının doğru olduğu kabul edilirse, Hristiyanlığın hak din olduğu gerçeğine gölge düşeceğini, bu yüzden gerçeğin böyle olmadığını ispatlamak için, bir reddiye yazılması gerektiğini ifade etmiştir. Ahmet Midhat Mösyö Dwight'in, Müdafaa'ya mukabelesine karşı kitabın ikinci cildini yazmıştır.²¹

Müdafaa'nın ikinci cildi 508 sayfadan oluşmaktadır. İstanbul'da h.1300/m.1883 yılında yayımlanmıştır. Eser, mukaddime, altı ana bölümden ve sonuçtan oluşmaktadır. Eserde alt ve yan başlıklar bulunmaktadır.

Ahmet Midhat Efendi eserin bu kadar fazla itiraza uğramasının nedenini, Hristiyanların kendi güvenilir yayınlarından delil gösterilmesinden dolayı olduğunu vurgulamıştır. Her bölümde mukabele yapılan konuda reddiyeleri sıralamış ve kendi cevaplarını da eklemiştir.²²

Kitabın başlığının ilk kısmı “müdafaa'ya mukabele” cümlesi Mösyö Dwight hazretlerinin reddiyesine başlık olarak verilmiş ve ikinci kısım “mukabeleye müdafaa” cümlesi Mösyö Dwight hazretlerinin mukabelesine karşı Ahmet Midhat Efendi'nin reddiyesine başlık olarak verilmiştir.²³

1.2.1.3. Müdafaa III

Bu eserin “Hristiyanlığın Mazisi, Hâli, İstikbali” adlı alt başlığı bulunmaktadır. Tercüman-ı Hakikat gazetesinde h.1302/m.1885 yılında, İstanbul'da 569 sayfadan ibaret olarak yayımlanmıştır. Daha sonra kitap şeklinde de basılmıştır.

Ahmet Midhat Efendi, Fransızca imzasız bir mektubun kendisine gönderildiğini, bunun üzerine eserini yazdığını ifade etmektedir. Bu mektupta, Hristiyanlığın ve Katolikliğin kıyamete kadar devam edeceği, ilahî, ahlakî ve siyasi bir nizam olduğu iddia edilmiştir. Bu iddialarda ise Chateaubriand delil olarak gösterilmektedir. Chateaubriand'ın sözleriyle, geleceğin Hristiyanlığa ait olduğu şu şekilde vurgulanmaktadır. “Şu” işaretiyle işaret olunan

²¹ Ahmet Midhat, Müdafaa İstanbul, 1300, c.2, s. 9, 10.

²² M. Orhan Okay, “Müdafaa”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, XXXI/459.

²³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 11.

sözler dahi bunlardan ibaretti: “Müstakbelin hâlini Hristiyanlıktan başka bir yerde bulamam. Onu da Katolik mezhebinden başka bir şeyde bulamam. Zira Hristiyanlık dünya üzerinde hükmü geçerli olan üç büyük kanunları barındırmaktadır. Bunlar zikredilen kanunlar, kanun-ı ilahî ve kavanin-i ahlakî ve kanun-ı siyasidir. Kanun-ı ilahî eşhâs-ı selâsede vahdaniyet-i ilâhiyenin takarrürü kanunîdir.” ifadelerini kullanmaktadır.²⁴

Ahmet Midhat Efendi, üçüncü ciltte Chateaubriand’ın *Le genie de Christianisme* adlı eserini ve Hristiyanlığın bu üç kanunla ilişkisini incelemektedir.²⁵

1.2.2. Diğer Alanlarda Yazdığı Eserler

Ahmet Midhat Efendi’nin diğer alanlarda büyüklü küçüklü 150 kadar basılı eseri bulunmaktadır. Bilgi, mülâhaza, inceleme ve müşahedeye dayanan eserleri vardır. Ders kitapları “Hace-i Evvel, Medrese-i Süleymaniyye”, ansiklopedik tarih ve coğrafya külliyatı “Kâinat, Mufassal” ve Abdülaziz döneminin bir çeşit eleştirisi olan “Üss-i İnkılab ve Zübdetü’l Hakayık” eserleri bulunmaktadır. Ahmet Midhat Efendi, romanlarında doğrudan doğruya dinî-didaktik bir konuyu işlememiştir. Fakat bu romanlarda canlandırdığı tipler, Türk-Osmanlı İslam düşünce ve hareket tarzının temsilcileri gibi görülmektedir. Bu eserlerinde, Osmanlıların mücadeleleri, Doğu- Batı kültür ve medeniyetlerinin, örf ve adetlerin mukayesesi ile ilgili tartışmalara rastlanmaktadır.

Ahmet Midhat Efendi, dinî inançları yaşamada hoşgörü, başka dine mensup olanların inançları ve ibadetlerinde hür olmaları konusunda, Osmanlı Devleti’nin ve İslam’ın usul ve örfünün, Batı’dan devamlı üstün olduğunu vurgulamıştır. Müslüman bir erkeğin, Hristiyan bir kızla evlenmesinde sakınca olmayacağını, eşinin ibadetlerini yerine getirmesi açısından ona yardımcı olacağı şeklindeki durumu, birkaç romanında “Paris’te Bir Türk, Demir Bey” yazmıştır. Ancak bazı “Süleyman Musli, Kafkas” gibi romanlarında da Hristiyanların katılığını işlemiştir. 1883-1900 yılları arasında yazılan bu karakterde fikrî ve edebî bir seri kitabının yazılma nedenleri arasında, o dönemin pozitivist ve materyalist yazarı olan Beşir Fuad’ın tesiri vardır. Beşir Fuad’ın intiharı bu konuda onu etkilemiştir. Bu olay onda, yeni Türk aydınları arasında Batı’dan gelen ve tehlikeli gördüğü cereyanları tespit etmek ve gençleri uyarmak düşüncesini doğurmuştur. Bu eserlerinden başka, Musa Kazım Efendi ile ortak olarak bir tefsir ve Kur’an-ı Kerim’in Felsefesi adıyla yedi ve on ciltten oluşan çalışmalarından bahsedilmiştir. Ancak bu eserlerin akıbeti hakkında bilgi yoktur.²⁶

²⁴ Ahmet Midhat, *Müdafaa*, c.3, s. 6.

²⁵ M. Orhan Okay, “Müdafaa”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, XXXI/459.

²⁶ M. Orhan Okay, “Ahmet Midhat Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, II/102,103.

İKİNCİ BÖLÜM

AHMET MİDHAT EFENDİ'NİN MÜDAFAA ADLI ESERİNDE HRİSTİYAN MİSYONERLİĞİNİN TENKİDİ

2.1. Misyonerlik

Sözlükte “görev ve yetki” anlamına gelen misyon, Latince missio’dan türemiştir. Misyoner ise “görevli olan kişi” anlamına gelmektedir. Misyon terimi, Hristiyanlığın ilk dönemlerinden itibaren Baba tarafından Oğul’un, Oğul tarafından Ruhü’l-kudüs’ün gönderilmesiyle ilgili olarak Tanrı’nın iradesini belirtir. Teslis düşüncesiyle ilgili olarak taşıdığı dinsel anlamın yanında kilise tarafından resmî olarak da vaaz için görevlendirilmeyi ifade etmektedir. 16. yüzyıldan sonra Cizvitler tarafından daha özel bir anlamla kullanılmaya başlanmıştır. Katolik kilisesinin, yerlilerin Hristiyanlaştırılması için görevlendirdikleri kilise temsilcilerine misyoner, misyonerlik faaliyeti için gidilen ülkelere de misyon ülkeleri denilmektedir. İslam’daki tebliğ ve davet anlayışı ile Hristiyanlıkta misyon ve misyonerlik anlayışının arasında çok farklılık vardır. İslam düşüncesinde tebliğ ve davet faaliyetinde, sadece doğruların insanlara bildirilmesi hedeflenir (el-Mâide 5/67; en-Nahl 16/125). Misyonerliğin amacı ise insanların vaftiz edilmesi ve Hristiyanlaştırılmasıdır (Matta, 28/19-20). Misyonerlik, yalnız Hristiyan itikadının duyurulmasını hedefleyen bir tebliğ faaliyeti olmayıp, Pavlus’un dediği gibi “ne yapıp edilerek insanların Hristiyan yapılması” faaliyetidir (Korintoslular’a Birinci Mektup, 9/20).²⁷

Hristiyan misyonerliği, dinî referansını Yeni Ahid’te Hz. İsa’nın talebelerine söylediği sözlere dayandırmaktadır. Hristiyan misyonerliğinin temel referansı olarak, İsa’nın talebelerini başka yerlere gönderirken onlara “gidin” ve “söyleyin ki” ile başlayan sözleri gösterilmektedir.

Misyonerliğe referans olarak bilinen en temel ifade Yeni Ahid’te Matta İncilinde geçen şu sözlerdir: Şimdi gidip bütün milletleri/halkları talebelerim edinin; onları Baba, Oğul ve Ruhü’l-kudüs adıyla vaftiz edin. Size emrettiğim her şeyi tutmalarını onlara öğretin ve işte ben bütün günler dünyanın sonuna kadar sizinle birlikteyim” (Matta, 28/ 19-20). Yine aynı İncil’de, “...bu İncil, milletlerin hepsine şahadet olmak üzere bütün dünyada vaaz edilecektir ve son zaman gelecektir” (24/14) denilmektedir. Misyonerliğin dinî referansı ile ilgili çeşitli ifadeler bulunmaktadır. Markos İncil’inde şu şekilde ifade geçmektedir: “Bütün dünyaya gidin, İncil’i bütün yaratılmışlara vaaz edin” (Markos,16/15; Markos,13/10). Hristiyanlar, Kitab-ı

²⁷ Şinasi Gündüz, “Misyonerlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2020, XXX/193.

Mukaddes'in diğer kitaplarında da (bk. Resullerin İşleri, 1/8; Vahiy, 7/9; Çıkış, 19/5-6;1. Krallar, 8/43; İsa'ya, 45/44) misyonerlikle ilgili referanslar çıkarmaktadırlar. Misyonerler, İsa'nın göğe yükselmeden önce talebeleriyle yaptığı konuşmadaki ifadelerde yedi temel emir geçtiğini kabul etmektedir. Bu ifadeler Matta ve Markos İncillerinde geçmektedir. İsa'nın gerçekte bu ifadeleri kullanıp kullanmadığı şüpheli de olsa bu emirler şunlardan oluşmaktadır: Al, git, tanıklık yap, ilan et, talebeler edin, onları vaftiz et ve eğit.²⁸

Hristiyanlıkta mesajın iletilmesi konusunda, Yeni Ahid metinlerindeki Hz. İsa'nın sözleri ve deyişleri incelendiğinde konuyla ilgili iki farklı tutum bulunmaktadır. Çarmıh olayı öncesi İsa'nın konuyla ilgili yaklaşımı ile Hristiyan inancında ise, çarmıha gerilip öldükten sonra dirilip talebelerine konuşma yapan İsa'nın tutumunda bir farklılık ve değişim olduğu dikkat çekmektedir.²⁹

Yeni Ahid metinlerinde, İsa da aynı Yahya gibi (Matta,11/10) kendisi de bir mesajla gönderildiğini düşünmektedir. İsa (Luka, 4/18) kendi yaşadığı dönemde tebliği İsrailoğulları ile sınırlamaktadır. O, "İsrail evinin kaybolmuş koyunlarından başkasına gönderilmemiştir." (Matta, 15/24). Dolayısıyla Hz. İsa talebelerini ve kendisinden sonra gelenleri yani havarileri, (Matta,101/42) ve yetmişleri (Luka, 10/1-20) mesajı iletmek için yolladığında onları şu şeklide uarmaktadır: "Milletler yoluna gitmeyin ve Samiriyeliler'in şehirlerinden hiçbirine girmeyin; ancak daha fazla İsrail evinin kaybolmuş koyunlarına gidin" (Matta,10/5-6). İncillerin son bölümlerindeki ifadelerde ise mesajın amacı ve hedef kitlesi yönünden bir farklılığın ortaya çıktığı görülmektedir. Mesajın sadece tebliğ edilmesinden öte insanların vaftiz edilerek Hristiyanlığa kazandırılmasının asıl amaç olduğu ve bu yüzden tüm faaliyetlerin bütün milletleri kapsadığı görülür. Matta İncil'inin son bölümünde geçen ve günümüzde misyonerlik için temel referans olarak kabul edilen "...gidin bütün milletleri/halkları talebelerim edinin; onları Baba, Oğul ve Ruhu'1-kudüs adıyla vaftiz edin" ifadeleri, tarihte İsa'nın mesajını İsrailoğulları'na duyurmayı hedefleyen yaklaşımından farklıdır. İsa sonrasında oluşan ve mesajın yayılmasında hedeflenen kitlenin İsrailoğullarından farklı olarak Roma vatandaşı halklarının (Gentileler/Yahudi olmayanlar) belirlenmesi, Hristiyan misyonerliğinin, misyon anlayışını ve teslise dayalı yaklaşımını göstermektedir. Misyonerlik yöntemleri ile ilgili olarak hem İsa hem de Pavlus gibi önemli kişilerin çeşitli sözleri ve deyişleri kaynak olarak kullanılmaya devam etmektedir.³⁰

²⁸ Şinasi Gündüz, "Misyonerlik", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2020, XXX/193.

²⁹ Şinasi Gündüz, "Misyonerlik", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2020, XXX/193.

³⁰ Şinasi Gündüz, "Misyonerlik", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2020, XXX/194.

2.2. Müdafaa Hakkında

2.2.1. Müdafaa'nın Yazılış Amacı

Ahmet Midhat Efendi, Müdafaa adlı eserinin yazılış amacını açıklarken, Hristiyan misyonerlerinin, bu dini insanlara yaymak için çok gayretleri olduğunu ifade etmiştir. Zira şu anda mevcut olan İncillerin dünyadaki tüm dillere çevrilerek bu ülkelerde yayınlanmasını sağlamışlardır. Hatta bu İncillerin hiçbir bedel ödenmeksizin bireylere ulaştırılmasını öngörmüşlerdir. Ahmet Midhat Efendi, İslam medeniyeti mensuplarının çok önemli bir özelliğine de dikkat çekerek, bu misyonerlerin İslam topraklarında rahatça gezip tebliğlerini yapmalarına da karışılmadığını ifade etmiştir. Zaten Osmanlı yönetiminde, diğer dinlerin mensuplarının inançlarını rahat bir ortamda yaymalarına kanun nezdinde müsaade edilmiştir. Ahmet Midhat Efendi, devletin sağladığı bu müsaadeyi, Hristiyan misyonerlerinin suistimal ettiklerini ifade etmektedir. İslam dini aleyhine kitaplar yayınladıkları ve makalelerinde taarruz meydanları açarak misyonerlik faaliyetlerini hücum derecesine vardырıldıklarını, onların önüne set çekilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.³¹

Ahmet Midhat Efendi, İslam milletinin bu konuda ihmal göstermesinin nedenini, Hristiyan misyonerlerinin yaptıkları çalışmalardan bir başarı elde edemeyecekleri düşüncesi olduğu gibi İslam açısından hiçbir kötü tesir oluşturamayacağı hususundaki güvenden kaynaklandığını ifade etmektedir.³²

Zira gayretli İslam mensuplarından bazı büyük kimseler, misyonerlere karşı bazı reddiyeler yazmışlarsa da bu erdemliliklerinden dolayı onlara teşekkürlerini bildirmektedir. Hristiyan misyonerler tüm bu reddiyeler üzerine çalışmalarına bezginlik getirmemişler, son zamanlarda ise birçok kadınlarını vapurlar ve seyir yerlerinde hatta İslam mensupları arasında, dini yaymaya sevk etmişlerdir. Hristiyanlığın İslamiyet'ten üstün olduğunu iddia etmektedirler. Bu yüzden İslam mensuplarını alenen ve bir dereceye kadar dahi ısrarlı bir biçimde Hristiyanlığa davet etmektedirler. İslam'ın faziletlerini hakkıyla benimsemiş olan iman sahiplerinin misyonerler tarafından yapılan yayıma nefretle bakacakları apaçık bellidir. Hristiyan misyonerlerinin, İslam üzere üstünlüğünü iddia eyledikleri Hristiyanlığın mahiyetinin neden ibaret olduğunu görecekseler o kadar misliyle iman sahiplerinin kendi dinlerine olan muhabbetleri bir kat daha artacağına şüphe olunamaz. Ahmet Midhat Efendi, ancak İslam dininin faziletlerini hakkıyla öğrenememiş olanlar bulunup da misyonerlerin aldatici yayınlarına kapılmak tehlikesine yakınlaşırlarsa bunların Hristiyanlığın mahiyetini bilmeleri,

³¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 5.

³² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 6.

kendi dinlerinin faziletlerini de öğrenmeye vesile olacağından onlara da yol göstermeye gereklilik olduğu düşüncesini benimsemiştir.³³

Ahmet Midhat Efendi, eseri yazmaktaki asıl amacının, Hristiyanlığın mahiyetini ortaya koymak olduğunu ifade etmektedir. Eserinin kapağında “Ehl-i İslam’ı Hristiyanlığa davet edenlere karşı kaleme alınmıştır.” ifadesini kullanarak aslında çalışmasının bir taarruz değil müdafaa olduğunu vurgulaması dikkat çekicidir.

2.2.2. Müdafaa’da Kullanılan Kaynaklar

Ahmet Midhat Efendi, eserinde Avrupa’nın ilim ve teknik bakımından ilerlediğini, Osmanlı Devleti’nin de Avrupalılaşıma çabasında olduğunu vurgulamaktadır. Bu eserinde Hristiyanlığa sataşma gibi bir niyette olmadığını, bu yüzden kilise karşıtı Batı yayınlarına yönelmediğini ifade etmiştir. Bu yüzden başvurduğu kaynaklar arasında, İnciller, kilise yayınları, güvenilir Hristiyan yazarların eserleri ve ansiklopediler bulunduğunu belirtir.

Müdafaa’da sıkça başvurduğu Fransızca ya da Fransızcaya çevrilmiş eserler bulunmaktadır. Cantu’nun Umumi Tarihi, Gibbon’un Hristiyanlık tarihi, Voltaire’nin felsefe Sözlüğü, Michaud’un Evrensel Biyografisi, Konversasyon ve Kamus-ı Ulum-ı Felsefiye bu eserlerin başlıcalarıdır.³⁴

Reddiye yapılan kaynaklar, İncillerden, kilisenin yayınlarından, muteber Hristiyan yazarların eserlerinden ve ansiklopedilerden oluşmaktadır. Bu bölümde müellifin kullandığı kaynaklardan ulaşılabilen eserler tanıtılmaktadır.

1-Kitab-ı Mukaddes: İçerisinde Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid’i barındırmaktadır. Hristiyanlar dinî alanda bu kitapları otorite kabul etmektedirler. Yahudilerin de kutsal kitaplarını içine alan yazılara verilen isimdir. Kitab-ı Mukaddes’in batı dillerinde karşılığı olarak Bible “Bibel” kullanılmaktadır. Kilise ilk asırlarda Yunan dilini kullanmaktaydı. Hristiyanlar Bible kelimesini terim anlamı ile ilk olarak kullandıkları için hiçbir niteleme yapılmadan kullanılırsa, Hristiyanlığın kutsal kitabını ifade etmektedir. Kitab-ı Mukaddes’in ilk kısmını, Yahudilerin kutsal kitabı Ahd-i Atik oluşturmaktadır. Yahudiler, Ahd-i Atik’in orijinal dili olan İbranice nüshasını “The Jewish Bible, The Hebrew Bible, Tanakh” Hristiyanlar ise milattan önce III-I yüzyıllarda yazılan Yunan Tercümesini esas olarak kabul etmektedirler. Fakat bu nüshalar arasında farklar bulunmaktadır.³⁵ Ahd-i Atik, Yahudi ve Hristiyanlar tarafından kutsal kabul edilirken, Ahd-i Cedid ise yalnız Hristiyanlar tarafından kutsal kabul

³³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 7, 8.

³⁴ M. Orhan Okay, “Müdafaa”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, XXXI/458.

³⁵ Ömer Faruk Harman, “Kitab-ı Mukaddes”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, XXVI/75.

edilir.³⁶ Ahmet Midhat Efendi, eserinde İncillerden çok fazla alıntı yaparak, Hristiyan misyonerlere kendi metinlerinden deliller sunmuştur.

2-Gıdâü'l-mülâhazât, Sigismund Wilhelm Koelle'nin 1865'te Londra'da yayımladığı Food for Reflections adlı eseri, Osmanlı'daki bir misyoner ya da misyonerler tarafından (kitapta isim belirtilmemiştir) 1873 yılında Osmanlı Türkçesine Gıdâü'l-Mülâhazât başlığı altında tercüme edilmiş ve dağıtılmıştır. Koelle, eserinde Hristiyanlığın İslam'dan üstün olduğuna dair fikirler öne sürer ve İslam dininin şiddete dayandığı iddiasında bulunur.³⁷

Ziyâü'l- Kulup adlı eseriyle Harputlu İshak Efendi, Gıdâü'l-Mülâhazât'a reddiye yazmıştır. Müellifin amacı, Protestan misyonerlerin Hristiyanlığa davetini eleştirmektir. İshak Efendi, Hristiyanlığın kitabı üzerinde durarak, İncillerle Hz. İsa'nın münasebetini araştırmıştır. Bu meselelerde Hristiyan ilahiyatçıların görüşlerine başvurarak, Hristiyanların elinde bulunan İncillerin Hz. İsa'ya inen İncillerle ilgisi olmadığını ispatlamaya çalışmıştır.³⁸

3-Tarih-i Kadim Lisani: Esere ulaşamamıştır. Ahmet Mithat Efendi kitabının 110. sayfasında bu kitaptan alıntı yapmıştır. O dönemde Filistin bölgesinin siyasi, ilmî, felsefî durumu hakkında bilgi vermektedir.³⁹

4-Pliny (5. Kitap): Ahmet Midhat Efendi, kitaptan alıntılar yapmıştır, fakat kitap hakkında bilgi vermemektedir.⁴⁰ Plinius, olağanüstü çalışkan, bilgiye doymak bilmeyen bir insandı. Az uyuyan, kendisine sürekli kitap okutup notlar alan biriydi. Birçok kitap yazmıştır. Günümüze gelen en büyük eseri otuz yedi kitaptan oluşan Naturalist Historia “Doğa Tarihi”dir.

Plinius'un Titus'a adanmış olduğu Naturalist Historia, ölümünden sonra yayımlandı. Plinius, önsözünde eserinin yüz yazardan topladığı yirmi bin önemli gerçek içerdiğini belirtir.⁴¹

5-Kâmûs-u Tarih ve Coğrafya: Fransız yazar Marie-Nicolas Boullé'tin (1798-1865) eseridir. Ahmet Midhat Efendi, bu eserden ilk dönemde ortaya çıkan Hristiyan mezhepler hakkında alıntı yapmıştır.⁴²

6-Cantu Tarih-i Umumisi: Ahmet Midhat Efendi bu esere sık sık başvurmaktadır.

Müellifin asıl ismi Cesare Cantu'dur. İtalyan tarihçi yazardır. Eser, Cesare Cantu'nun 1838-1846 yılları arasında yayımladığı Storia Universale isimli kitabıdır. 35 ciltten

³⁶ Hikmet Tanyu, “Ahd-i Cedit”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, I/501.

³⁷ Harun Ceylan, Müdafaa, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2021, c.1, s. 31.

³⁸ Mehmet Aydın, Müslümanların Hristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1989, s. 102.

³⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 110.

⁴⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 127, 132.

⁴¹ Hüseyin Erten, Kitap Tanıtımı, Gaius Plinius Secundus, Doğa Tarihi, I. Ve II. Kitap, Latince'den Çeviren: İnanç Pastırmacı, Tarih Araştırmaları Dergisi, 2018, c. 37, s. 415.

⁴² Ahmet Midhat Efendi, Müdafaa, c.1, s. 128.

oluşmaktadır. Birçok kez basılmış ve farklı dillere tercüme edilmiştir. Ahmet Mithat Efendi eserin adını Tarih-i Umumi şeklinde kullanmıştır.⁴³

7-Voltaire'nin Felsefe Sözlüğü: Felsefe Sözlüğü ilk olarak 1764 yılında Portatif Felsefe Sözlüğü adıyla yayınlanmıştır. Kitabın bundan başka çok basımı yapılmıştır. Bunların en önemli olanlarından biri 1765 yılında Londra ve Amsterdam, 1767 yılında Londra ve 1769 yılında Cenevre basımlarıdır. Alfabetik olarak düzenlenmiştir. İngilizceden çevirisi yapılmıştır. Felsefe Sözlüğü yalnız felsefe terimlerinin ele alındığı bir eser değildir. Boş inançlar, bilgisizlik, kanlı kışkırtmalar dolayısıyla insanoğlunun geçmişte uğradığı felaketlere ibret olarak örnekler verir. Aydınlanma döneminin, akla ve bilime dayalı dünya görüşünde ulaşılabilecek mutluluk yollarını da göstermektedir.⁴⁴

8-Kâmûs-u Ulûm-i Felsefiye: Ahmet Midhat Efendi, eser için kitabında, “felsefe kitaplarında açıklandığı üzere özellikle Fransa'nın meşhur bilginlerinin ileri gelenlerinden oluşan elli dört kişinin içtima ve ittifakıyla vücuda gelen gayet mükemmel bir Kâmûs-ı Ulûm-ı Felsefiye'de beyan olunduğuna göre” diye alıntı yapmaktadır. Ancak eserinde müellif isimlerini zikretmemektedir.⁴⁵ İfadeden anlaşıldığına göre eser, Fransızca kaleme alınmış ve bir komisyon tarafından hazırlanmış olduğu kuvvetle muhtemeldir. Yukarıda zikrettiğimiz gibi Orhan Okay da bu eser için Fransızca veya Fransızcaya çevrilmiştir demektedir.

9-Conversation: Ahmet Mithat Efendi'nin en çok başvurduğu kaynaklardan biridir. Müdafaa'da içinde altı yüz müellifin bulunduğu bir komisyon tarafından vücuda getirildiğinden bahsedilmektedir.⁴⁶ 1837'den 1893'e kadar Glasgowlu Blackie ve oğlu tarafından The Popular Encycyclopedia veya Conversation Lexicon adıyla yayımlanmıştır.⁴⁷

10-Gibbon'un Tarihi: Edward Gibbon İngiliz tarihçidir. Ahmet Midhat Efendi, eserinde Gibbon hakkında insafılı muteriz olarak bahsetmektedir.⁴⁸ 1737 yılında Londra'nın güneybatısındaki Putney'de orta sınıfa mensup eğitilmiş bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. 1752 yılında Oxford Üniversitesine bağlı Magdalen College'a girmiştir. Daha sonra buradaki eğitimini bırakarak tarih ve teoloji üzerinde durmuştur. Eserinin asıl adı The History of the Decline and Fall of the Roman Empire olmakla beraber, ona büyük şöhret kazandırmıştır. Eser, Roma İmparatorluğunun gerileyiş ve çöküş tarihine ait bir eserdir. Eserin bazı bölümlerinde Hz. Peygamber, dört halife ve sonrası gibi İslam tarihi konularından da

⁴³ Ceylan, Harun, Müdafaa, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2021, c.1, s. 74.

⁴⁴ Voltaire, Batı Klasikleri Felsefe Sözlüğü I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Çeviren: Lütfi Ay, İstanbul, 1995, s. 9, 11.

⁴⁵ Ahmet Midhat Efendi, Müdafaa, c.1, s. 217.

⁴⁶ Ahmet Midhat Efendi, Müdafaa, c.1, s. 248.

⁴⁷ Ceylan, Harun, Müdafaa, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2021, c.1, s. 127.

⁴⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 258.

bahsedilmiştir. Eser, Türkçe ve başka dillere tercüme edilmiştir. Yirmi yılı aşkın bir süre yapılan araştırmanın ürünü olan bir eserdir. Birçok kaynak ve araştırmadan yararlanılarak hazırlanmıştır.⁴⁹

2.2.3. Müdafaa'nın Yazıldığı Dönemdeki Misyonerlik Faaliyetleri

Misyonerler dinî ve mezhebî amaçlarla Osmanlı coğrafyasına gelmişlerdir. Bağlı buldukları ülkelerin, Osmanlı Devleti'nde yeni nüfuz alanları bulabilmesi için adeta bir araç gibi kullanılmışlardır. Osmanlı devleti çok dine mensup nüfusuyla ve çok etnik yapıya sahip vatandaşları ile misyonerlik faaliyetleri için çok uygundu. Azınlıklara geniş haklar tanınmıştı. Yabancılara kapitülasyonlar verilmişti. Tüm bunlar misyonerlik faaliyetleri için uygun fırsatlar oluşturmuştur.⁵⁰

Osmanlı coğrafyasına misyonerlik faaliyeti için ilk olarak Katolikler gelmiştir. Bu misyonerler Fransız'dır. İstanbul'daki yabancıların ve azınlıkların eğitimiyle ilgilenmek için 16. yüzyılın sonlarına doğru bölgeye gelmişlerdir. Dinî kurumlarının yanında okullarını da kurmuşlardır. Katolikliğin diğer tarikatları olan Domiken, Kapuçin ve Frerler rahip ve rahibelerin gelmesiyle, kendi isimleriyle anılan okullar açmışlardır. 1914 yılında 59.414 öğrencisi bulunan bu okulların sayısı 500'e ulaşmıştır. Osmanlı coğrafyasında faaliyette olan diğer misyonerler Protestanlardır. Protestanların faaliyetleri 19. yüzyılın ortalarından itibaren yoğunlaşmıştır. Bu faaliyetlerin artmasında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu olumsuz durum ve emperyalist ülkelerin bölgedeki menfaat çatışmalarının rolü büyüktür. Katoliklerin yardımcısı Avusturya ve Fransa, Ortodoks misyonerlerin ise Rusya'ydı. İngiltere'de bu faaliyetlere katılarak Protestan topluluğu oluşturmak için çalışmıştır. Osmanlı coğrafyasına gelen ilk Protestan misyoner 1815'te Mısır'a gönderilmiştir. İngiliz Church of Missionary Society'ye bağlı bir papazdır. 1842 yılında Kudüs'te bir Protestan kilisesi açılarak İngiltere, Amerika ve Almanya'dan Protestan misyonerler buraya gönderilmiştir.⁵¹

Tüm bu misyonerlerin Osmanlı coğrafyasına ilgi duymalarının pek çok sebebi olmakla birlikte ilk sebebi olarak üç büyük dinin bütün kutsal mekanları Anadolu ve Orta Doğu'da olması sayılabilir. İncil'de ismi geçen tüm kutsal mekanlar bu coğrafyada bulunmaktadır. Bu yüzden Hristiyanlık kaynaklarında bölgenin adı "Bible Land" olarak geçmektedir. Dinî sebeplerin yanında tarihî sebepler de vardır. Osmanlılar haçlı seferleri ile aşılamamıştır. Doğu

⁴⁹ Qıyas Şükürov, "Edward Gibbon", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2020, (gözden geçirilmiş 2. Basım) c. ek-1, s.477, 478.

⁵⁰ Ayten Sezer, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e; Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, s. 172.

⁵¹ Ayten Sezer, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e; Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, s. 173.

Roma İmparatorluğu'nu yıkıp bu topraklara sahip olmuşlardır. Yeniden bu toprakların Hristiyanların hâkimiyetine geçirilmesi çok önem arz etmektedir.⁵²

Osmanlı coğrafyasında ilk ciddi Protestan misyonerlik faaliyetini İngiliz Church Missionary Society (CMS) mensupları başlatmıştır. Bu misyonerlik teşkilatı, Osmanlı coğrafyasında faaliyet gösteren en büyük İngiliz Protestan misyonerlik teşkilatıdır. Teşkilatın Osmanlı coğrafyasındaki ilk faaliyetleri, 1800 yılında Malta adası üzerinden gerçekleşmiştir. Malta adası o dönemde İngilizlerin hakimiyetine geçmiştir. Malta adası, 1815 yılında bu teşkilatın Akdeniz misyonunun merkezi haline gelmiştir. Burası sadece Osmanlı coğrafyasındaki misyonerlik faaliyeti için değil, tüm Doğu Akdeniz'deki ülkelere karşı yapılacak misyonerlik faaliyetleri için bir ikmal merkezi olmuştur. Burada matbaalar kurmuşlardır. Farklı dillerde İnciller ve diğer kitapları basarak farklı ülkelere dağıtmışlardır. Buraya gönderilen ilk misyonerler bu coğrafyada yaşayanların sosyal, siyasi ve iktisadi durumlarını belirlemek ve kendilerinden sonra bölgeye gelenler için yardımcı olacak bilgileri toplamışlardır.⁵³

1820 yılında CMS'nin ardından Board veya Amerikan Board olarak tanınan American Board of Commissioners For Foreign Missions isimli misyonerlik teşkilatına mensup misyonerler Osmanlı topraklarına gelmişlerdir. Bu teşkilat 19. yüzyılın ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinin en büyük Protestan misyonerlik teşkilatıdır. Bu teşkilat ve diğer misyoner teşkilatlar Orta doğu coğrafyasında ve İzmir, İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun önemli merkezlerinde şubeler açmışlardır.⁵⁴ Amerikan Board, dünyadaki Hristiyanların İncil'i ve İsa'nın mesajını yanlış anladıklarını ve öncelikli olarak onları düzeltmeyi amaçlamışlardır. Öncelikli olarak bozulmuş olan Hristiyanların düzeltilmesi sağlanacak, sonra ise diğer din mensupları için çalışmalar yapılacaktır. Bu yüzden Doğu Hristiyanlığında en kalabalık millet olarak Ermeniler birinci hedef olarak seçilmiştir. Hristiyan misyonerler, Ortadoğu'nun farklı bölgelerinde ve Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki gözlemlerini, Amerika'nın Boston şehrinde bulunan merkezlerine rapor olarak göndermişlerdir. Demografik yapı, dinî ve etnik gruplar hakkındaki bilgiler bu raporlarda toplanmıştır. Amerikan Board misyonerlik teşkilatı raporlar doğrultusunda dinî ve etnik yapıya yönelik olarak bazı stratejik hamleler hazırlamıştır.⁵⁵

⁵² Ömer Turan, 19. Yüzyıl Osmanlı Tarihinin Kaynaklarından İngiliz ve Amerikan Protestan Misyonerlik Cemiyetleri Arşivleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIII. *Türk Tarih Kongresi*, c.3, S.3, Ankara, 2002:1547.

⁵³ Ömer Turan, 19. Yüzyıl Osmanlı Tarihinin Kaynaklarından İngiliz ve Amerikan Protestan Misyonerlik Cemiyetleri Arşivleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIII. *Türk Tarih Kongresi*, c.3, S.3, Ankara, 2002:1548.

⁵⁴ Ömer Turan, 19. Yüzyıl Osmanlı Tarihinin Kaynaklarından İngiliz ve Amerikan Protestan Misyonerlik Cemiyetleri Arşivleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIII. *Türk Tarih Kongresi*, c.3, S.3, Ankara, 2002:1548.

⁵⁵ Pınar Koçak, Harrison Gray Otis Dwight ve Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyonerlik Faaliyetleri, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2019, s. 36.

Misyonerlikle ilgili kaynaklarda, 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı coğrafyasındaki misyonerlik faaliyetleri karşısında en önemli engel, Katolik ve Ortodoks papazlar gösterilmektedir. Ortodoks ve Katolik papazlar, kendi mensuplarının akıllarını çelmeye çalışan bu yeni misyonerlik faaliyetlerinden rahatsız olmuşlardır. Onları Osmanlı yönetimine şikâyet etmişlerdir. Protestan misyonerler, kiliselerde, pazar yerlerinde, kahvehanelerde din propagandası yapmışlardır. Bunlardan başka okullar açarak, hastaneler kurarak, kitaplar yayınlamaları insanları etkilemek için farklı faaliyetler ve çalışma alanları oluşturmuşlardır. Bunlara örnek olarak, 1840'lı yılların ilk yarısında Society for Promting Christian Knowledge ve Society for the Propagation of the Gospel in Foreign Parts adında iki misyonerlik teşkilatı, halkın dinî durumunu tespit etmek için, Osmanlı İmparatorluğu topraklarına, özellikle Suriye ve Yunanistan'a misyonerler göndermişlerdir.⁵⁶

Misyonlar kendi çalışmalarında özerk bir yapıya sahip olsalar da yeni yapacakları teşebbüslerde merkezlerinden onay almaları gerekmektedir. Misyonlar ve misyonerler, kendi merkezleriyle devamlı olarak irtibat içinde olmuşlardır. Bu kurulan irtibat halinde yazışmalar yapmışlardır. Bu yazışmalarda ve özellikle raporlarında rakamsal ifadeler çok sık yer vermişlerdir. Her istasyonda bulunan misyoner, yerli yardımcılar, cemaat, pazar okulu mensupları belirtilerek, okulları sınıf sınıf öğrencisinden öğretmenine, doktorların sayısı ve muayene edilen hastalara kadar hastanelerle ilgili tüm istatistik bilgiler tutulmuştur. Her istasyonun topladıkları ve harcadıkları paralar eksiksiz kaydedilmiştir. Yayın çalışmaları ve sayfa sayısına kadar baskı faaliyetlerinin istatistiği tutulmuştur. Misyonerler, çalışma alanlarındaki yerli ve ulusal idarecilerle temas içinde olmuşlardır. Hem kendi bağlı oldukları devletlerin diplomatlarıyla hem de diğer devletlerin ve uluslararası kuruluşların temsilcileri ile olan görüşmelerini detaylı bir şekilde kayıt altına almışlardır. Çalışma yerlerindeki askerî, siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeleri yakından takip ederek kendi çalışmalarını ilgilendirsin veya ilgilendirmesin merkezlerine rapor göndermişlerdir.⁵⁷

2.2.3.1. Amerikan Protestan Misyonerlik Cemiyeti

Amerikan Board olarak bilinen Amerikan Yabancı Misyon Temsilcileri Birliği ya da Amerikan Dış Misyonlar Kurulu "ABC FM", 1810 yılında Boston şehrinde kurulmuştur. İlerleyen süreçte Amerika'nın Protestan misyoner teşkilatlarının en güçlüsü olmuştur. Teşkilatın kuruluşunun ilk yıllarında Amerika'nın yerlileri ve Amerika'daki Katoliklerin

⁵⁶ Ömer Turan, 19. Yüzyıl Osmanlı Tarihinin Kaynaklarından İngiliz ve Amerikan Protestan Misyonerlik Cemiyetleri Arşivleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIII. *Türk Tarih Kongresi*, c.3, S.3, Ankara, 2002:1549.

⁵⁷ Ömer Turan, 19. Yüzyıl Osmanlı Tarihinin Kaynaklarından İngiliz ve Amerikan Protestan Misyonerlik Cemiyetleri Arşivleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIII. *Türk Tarih Kongresi*, c.3, S.3, Ankara, 2002:1552.

Protestan yapılmaları amaçlanmıştır. Bu hedefleri daha sonra tüm dünyanın Protestan yapılması olarak değiştirilmiştir. Teşkilat, misyon bölgelerinde eğitim, sağlık, iyilikseverlik, yardımseverlik, basın yayın gibi misyonerlik faaliyetleriyle, evanjelik çalışmalar yapmışlardır. Bu şekilde Hristiyanlığı yayma çalışmaları içerisinde, Henry Otis Dwight, teşkilatın en önemli misyonerlik çalışmalarından olan basın yayın misyonerliğinde görevlendirilmiştir. Matbaa, Amerikan Board teşkilatının bilgi yayılımını sağlamak için gerekli gördükleri en önemli alanlardan biridir. Matbaa, misyonerlerin daha büyük topluluklara ulaşmalarına yardımcı olmuştur. Amerikan Board teşkilatı, Osmanlı coğrafyasında misyonerlik çalışmalarına başladığı zaman, 1822 yılında Malta'da matbaa kurulmuştur. 1830 yılında Osmanlı ile ABD ilişkilerinin resmî olarak başlamasıyla, matbaayı İzmir'e taşımışlardır.⁵⁸ Osmanlı coğrafyasında 19. yüzyılda ve 20.yüzyılın ilk çeyreğinde pek çok teşkilat misyonerlik çalışması yapmıştır. Fakat bu teşkilatlar içinde hem güçlü olması hem de tesir yönünden en büyüğü Amerikan Board teşkilatıdır. 1810 yılında ilk iki misyoneri Osmanlı topraklarına gelmişlerdir.

Bu yılları takip eden zamanlarda, teşkilata bağlı misyonerler Osmanlı coğrafyasının her tarafına yayılmışlardır. Bazen çalışma yaptıkları bölgelere göre, bazen de hedefledikleri topluluklara göre adlandırılan misyonlar kurmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu ve ardından Türkiye'de faaliyetleri 1820 yılından itibaren kesintisiz bir şekilde devam etmektedir. Teşkilat, 1961 yılında başka bir misyonerlik teşkilatıyla birleşerek, The United Church Board for World Ministries adını almıştır. ABCFM arşivinde 500.000'in üzerinde mektup, rapor, günlük vb. belge bulunmaktadır. Bu belgeler 2.600 cilt şekline getirilmiştir. Bunlar arasında kendilerinin bastıkları 5.000 cilt kitap, 15.000 broşür ve 15.000'in üzerinde fotoğraf da vardır.⁵⁹ Bir araştırmada, teşkilatın 1900 yılında Türkiye'nin Avrupa bölgesi ve Anadolu'da 162 misyonerin ve 21 misyonerlik merkezinin bulunduğu belirtilir. 36 kurum ve yüksek okulda 2700 erkek ve kız öğrenci ile 398 ilkokulda 15 bin öğrencisinin eğitim aldığı belirtilmektedir. Başka bir araştırmada 1914 yılında ise ABD'nin Osmanlı coğrafyasında 9 hastanesi, 426 okul ve 25 bine yakın öğrencisi bulunmaktadır.⁶⁰ İzmir ve İstanbul'da dini yaymak amacıyla malzemeler hazırlamak için matbaalar kurularak eğitim ve öğretim faaliyetleri desteklenmiştir. Buralarda dinî içerikli milyonlarca kitap basılmıştır. 1820'lerden 1900 yıllarına kadar basılan ve dağıtılan Kitab-ı Mukaddes ve Hristiyanlıkla ilgili farklı kitaplar ve okullarında okutulan ders kitaplarının sayısı 7 milyon sayfayı bulmuştur. Başta Amerikan Board ve diğer misyonerlik

⁵⁸ Füsün Çoban Döşkaya, Osmanlı Devleti'nde Amerikalı Misyonerlerin Antlaşma Hakları, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, c.8, S.3, 2021: 773.

⁵⁹ Ömer Turan, 19. Yüzyıl Osmanlı Tarihinin Kaynaklarından İngiliz ve Amerikan Protestan Misyonerlik Cemiyetleri Arşivleri, *Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIII. Türk Tarih Kongresi*, c.3, S.3, Ankara, 2002: 1558.

⁶⁰ Ayten Sezer, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e; Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, s. 174.

teşkilatlarının etkin ve yoğun faaliyetleri olmuştur. Bu çalışmaların sonucunda 1880'lerden itibaren ABD'ye Orta Doğu ve Anadolu'da ekonomik, sosyal ve kültürel bir hayat alanı oluşturmada aracı rol oynamıştır.⁶¹

2.2.3.2. Henry Otis Dwight (1843-1917)

Henry Otis Dwight, misyoner olmakla birlikte, hukuk doktorası yapmış bir rahip ve yazardır. “Ermenilerin Babası” lakaplı rahip Harrison Gray Dwight'in (1803-1862) ikinci eşinden olan oğludur. Babası Harrison Gray Dwight, Osmanlı Devleti'nde çalışmalar yapmış Amerikalı misyonerlerin öncüleri arasında sayılmaktadır. Amerikan Board teşkilatı, Ermeniler üzerinde faaliyetlerde bulunmaya karar verdiğinde, teşkilatın yönlendirmesiyle Ermeniceyi öğrenen ilk Amerikalı misyonerdir. 1833 yılında, misyoner Eli Smith'le birlikte Anadolu'ya görevlendirilmiş ve seyahate çıkmışlardır. Board için Osmanlı Devleti hakkında önemli malumat toplayarak, misyonerlik için açılacak istasyon yerlerini tavsiye etmiştir. Babasının bu seyahatlerinin notlarından oluşan kitap daha sonra basılarak, teşkilatın Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetleri hakkında bir yol gösterici olarak önemli bir kaynak olmuştur.⁶²

Henry Otis Dwight, 3 Haziran 1843 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Babası Osmanlı Devleti'nde görev yapan bir Board misyoneri ve annesi yazardır. Henry Otis Dwight, otuz yıl kadar Osmanlı coğrafyasında misyonerlik yaparak, ömrünü buna adanmıştır. Amerikan Board arşivinde “Memorial Book” (Anı Kitabı) bulunmaktadır. Bu kayıtlarda Henry Otis Dwight için Ohio, Wesleyan Üniversitesinde eğitim görürken, 1861 yılında Amerika'da iç savaş çıkması dolayısıyla orduya katılmış olduğu, 1861-1865 yılları arasında Amerikan ordusunda görev yaptığı hakkında bilgiler bulunmaktadır.⁶³

2.2.4. İslam Kelâm Geleneğinin Oluşumunda Hristiyan Kelâmının Etkisi

Kelâm ilminin doğmasının bazı sebepleri bulunmaktadır. Kelâm ilminin bir kısmı İslam'ın kendi yapısından, Müslümanların dinî, siyasi ve içtimaî problemlerinden kaynaklanan iç sebeplerden doğmuştur. Bir kısmının ise Müslümanların İslam dışı din ve felsefelerden oluşan yabancı kültürlerle karşılaşmasından, dış sebeplerin etkisiyle doğduğu kabul edilir. Kelâm ilminin doğuşunu sağlayan dış etkilerin başında Müslümanların yabancı dinlerle karşılaşması konusu gelmektedir. Hulefâ-yi Râşidîn döneminden itibaren İslam coğrafyasının

⁶¹ Ayten Sezer, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e; Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, s. 175.

⁶² Füsun Çoban Döşkaya, Osmanlı Devleti'nde Amerikalı Misyonerlerin Antlaşma Hakları, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, c.8, S.3, 2021: 774.

⁶³ Füsun Çoban Döşkaya, Osmanlı Devleti'nde Amerikalı Misyonerlerin Antlaşma Hakları, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, c.8, S.3, 2021: 775.

hızla genişlemesi sonucunda Müslümanlar değişik dinlere mensup âlimlerle karşılaşmıştır. Onlarla dinî konularda tartışmışlardır. Dolayısıyla Müslümanlar İslam'a yapılan itirazlara cevap vermek mecburiyetinde kalmıştır. Kendileriyle dinî konularda tartışmalar yapılan grupların başında Hristiyanlar gelmektedir. Özellikle Emeviler döneminde halifeler doğu Hristiyan bilginleriyle diyaloga girmişlerdir. Saraylarında onlara çeşitli görevler vermişler ve bunların önde gelenlerinden biri olan Yuhanna ed-Dımaşki'nin İslam'ı eleştiren bir kitap yazdığı bilinmektedir. Hz. İsa'nın uluhiyeti iddialarını kanıtlamak için Kur'an'da "Allah'ın kelimesi" diye bahsedilmesini ve ilahî kelimelerin ezeli olması gerektiğini delil olarak ileri sürmüşlerdir. Halku'l-Kur'an ile zat-sıfat tartışmalarının ortaya çıkmasında Hristiyan âlimlerin kısmî bir rolü bulunduğu kabul edilmektedir.⁶⁴

Harry Austyn Wolfson Kelâm Felsefesine Giriş adlı eserinde, genel olarak İslam tarihçileri gibi, diğer tüm modern İslam felsefesi tarihçilerinin de kelâm üzerinde bir Hristiyanî tesirin bulunduğunu kabul ettiklerinden bahsetmektedir. Ancak onların sözünü ettiği tesirin kelâmcıların filozoflara karşı veya diğerlerinden her birine karşı kullandıkları deliller üzerinde bir Hristiyanî tesir değil, daha çok kelâmcılar arasında tartışma meselesi haline gelen bazı İslam inançlarının oluşması üzerindeki Hristiyanî etki olduğu ifade edilmektedir.⁶⁵

İslam tarihinde reddiye yazma geleneği, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlar arasında ortaya çıkan görüş ayrılıklarıyla başlamıştır. Bu ihtilaflara bağlı olarak mezhep ve fırkaların oluşumuyla yaygınlık kazanmıştır. Genişleyen fetihler neticesinde çeşitli inanç ve felsefelere bağlı toplumlar İslam dünyası içinde yer alınca her iki tarafın âlimleri birbirlerinin inançlarını eleştirmiştir.⁶⁶

İslam düşüncesinde ilk kelâmcılar Allah'ın varlığı ve birliğiyle nübüvvet konularında diğer din mensuplarının görüşlerini eleştirmişlerdir. Allah'ın varlığını ve yeniden dirilişi inkâr eden, âlemin ezeli oluşunu ve tabiatın fail olduğunu ileri süren dehriyye kelâmcıları öncelikli reddiye yapılan inanç grubunu oluşturmuştur. Bu konudaki reddiyeleri Mutezile âlimleri başlatmıştır. Nazzâm'ın IX. yüzyılda dehriyyenin ve çok tanrılı inançların reddedilmesiyle ilgili olarak ortaya koyduğu görüşler günümüze ulaşmıştır. Mâtürîdî Kitâbü't-Tevhid'inin yaklaşık dörtte birini İslam dışındaki dinlere ve düşüncelere ayırmıştır. Eski Yunan düşüncesinin uluhiyetle ilgili bazı görüşlerini eleştirmiş, sofistlerin, dehriyyenin, Seneviyye'nin, Hristiyanların vb. din mensuplarının Allah'ın varlığı, birliği, kâinatın yaratılmışlığı

⁶⁴ Yusuf Şevki Yavuz, "Kelâm", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, XXV/198.

⁶⁵ Harry Austyn Wolfson, *Kelâm Felsefesine Giriş*, (Çev. Kasım Turhan), Kitabevi, İstanbul, 1996, s.78.

⁶⁶ Mustafa Sinanoğlu, "Reddiye", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, XXXIV/516.

konusundaki inançlarını ele almıştır. Ebü'l-Hüseyin el-Malati ehl-i bid'atın reddi için kaleme aldığı eserinde gayri İslâmî inançların bir kısmını söz konusu etmiştir. Bâkılânî et-Temhid'inde diğer dinlere Mâtürîdî'den daha fazla yer ayırmış, burada tabiatçıları, Müneccime'yi reddettikten sonra Seneviyye, Mecusiler, Hristiyanlar, Brahmanlar ve Yahudilerin görüşlerini eleştirmiştir. Kâdî Abdülcebbâr'a ait el-Muğnî'nin V. cildi diğer dinlerle ilgilidir. İbn Hazm'ın el-Fasl ve Şehristânî'nin el-Milel ve'n-nihal isimli eserlerinde diğer dinler İslam akidesi açısından tenkit edilmiştir.⁶⁷

İslam kaynaklarında Berâhime, Berhemiyye isimleriyle zikredilen Brahmanizm, İslam âlimleri tarafından nübüvveti inkâr etmesi ve çok tanrılı bir inanca sahip olması dolayısıyla eleştirilmiştir. Brahmanizm'e dair ilk reddiyeyi Tashîhu'n-nübüvve ve'r-red ale'l-Berahime adıyla İmam Şafîî yazmıştır. Mâtürîdî nübüvveti inkâr edenlere temas ederken Berâhime adını kullanmamakla birlikte kelâm kitaplarında bunlara atfedilen görüşleri zikrederek cevaplandırmıştır. Bâkılânî, Kâdî Abdülcebbâr, Abdülkâhir el-Bağdâdî, İbn Hazm ve Cüveynî Berâhime'nin bilgi problemi ve nübüvveti dair görüşlerini ele almakla birlikte eserlerinde inançları hakkında fazla bir bilgi yoktur. Brahmanizm'e ait detaylı bilgiler, Bîrûnî'nin Tahkîkû mâ li'l-Hind isimli eseri yanında Şehristânî'de bulunmaktadır. Mecusilik, monoteizmden düalizme ve politeizme kadar varan farklı inanç özellikleri açısından kelâmcılar tarafından eleştirilmiştir.⁶⁸

2.2.4.1. Hristiyanlık Hakkında Yazılan Reddiyeler

İslam âlimleri kelâm kitaplarında Yahudilik ve Hristiyanlık hakkında doğrudan bilgi vermemiştir. Muhaliflerin ileri sürdüğü itirazlara karşı dinî akideleri ispat ederken onların inançlarını eleştirmişlerdir. Bundan farklı olarak “er-Red ale'l-yehud” ve er-Red ale'n-nasara” başlıklı reddiyeler kaleme alınmıştır. Eleştiri noktaları ise daha çok uluhiyet ve nübüvvetle ilgilidir. Hristiyanlığa nispetle Yahudilik için daha az reddiye yazılmıştır. Bâkılânî Temhîdü'l-evâ'il'de, Kâdî Abdülcebbâr Şerhu'l-Usûli'l-hamse'de ve İbn Hazm el-Fasl'da Yahudiliğe eleştiriler yöneltmiştir. Cahiz'in er-Red ale'n-nasara ve'l-yehud, İbn Hazm'ın er-Red alâ İbni'n-Nagrîle el-Yehûdî ve resâ'ilü uhrâ li'bn Hazm, Abdülhak el-İslâmî el-Mağribî'nin el-Hüsâmü'l-memdûh fi'r-red ale'l-yehûd, Semev'el- el-Mağribî'nin İfhâmü'l-yehud ve kıssatü islâmî's-Samuel ve rü'yâhü'n-nebî sallallâhu aleyhi ve sellem, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Hidâyetü'l-hayârâ fi ecvibe'l-yehûd ve'n-nasâra isimli eserleri bunlardan bazılarıdır.

⁶⁷ Mustafa Sinanoğlu, “Reddiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, XXXIV/519.

⁶⁸ Mustafa Sinanoğlu, “Reddiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, XXXIV/ 519.

Hristiyanlığa karşı kelâm âlimlerinin eleştirileri teslis inancı, Hz. İsa'nın Tanrı'nın oğlu ve rab olduğu iddiası, çarmıh hadisesi, İncil'in tahrifi ve Hz. Muhammed'in nübüvvetinin Hz. İsa tarafından müjdelenmesi gibi konular etrafında yoğunlaşmıştır. Mâtürîdî'nin Kitâbü't-Tevhîd'inde Hristiyanlık hakkında ayrı bir bölüm olmamasına rağmen Hristiyanlığın teslis anlayışı, Hz. İsa'nın rab ve Tanrı'nın oğlu olduğu inancının yanlışlığı açıklanmıştır. Mâtürîdî'nin Hristiyanlığa yönelttiği eleştiriler, Hz. İsa'nın beşeriyeti/rububiyeti ile ilgili konular olmuştur.⁶⁹

Mâtürîdî geleneğinden Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî, Ebü'l- Muîn en-Nesefî ve Nureddin es-Sâbûnî de aynı konulara değinmiştir. Kâdî Abdülcebâr'a ait el-Muğnî'nin V. cildinde Hristiyanlık hakkında geniş bilgiler yer almaktadır. Farklı Hristiyan mezheplerin teslis inançları eleştirilmektedir. Bâkîllânî, el-İnsaf'ında Allah'ın sıfatlarıyla ilgili bölümde hulul anlayışını eleştirmiştir. Et-Temhîd'in ilahiyat bahsinde Allah'ın cevher olduğu iddialarını, teslis, hulul anlayışlarını, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği iddialarını eleştirmiştir. İbn Fûrek, Cüveynî ve Sadeddin et-Teftâzânî de eserlerinde Hristiyanlığa benzer eleştiriler yöneltmiştir. İbn Hazm'ın el-Fasl isimli eserinde teslis ve tahrif konularında diğer eserlere nispetle daha fazla malzeme bulunmaktadır. İncillerin içerdiği çelişkileri tespit edip ilk defa sistematik olarak ortaya koyan İbn Hazm'dır.⁷⁰

2.2.4.2. Müstakil olarak Yazılan Reddiyeler

Hristiyanlığa karşı müstakil reddiyelerin ilk örnekleri Bişr b. Mutemir'in Kitabü'r-Red ale'n-nasara, Kahtabî'nin er-Red ale'n-nasara, Kâdî Abdülcebâr'ın Reddün'n-nasara ve İbn Cezle'nin er-Red ale'n-nasara isimli eserleri günümüze ulaşmamıştır. Abdullah b. İsmail el-Haşimî'nin Risale ilâ Abdi'l-Mesih b. İshak el-Kindî isimli kitabı zamanımıza ulaşan ilk müstakil reddiyedir.⁷¹

Hristiyanlıktan ayrılıp İslamiyet'e giren Ali b. Rabben et-Taberî'nin er-Red ale'n-nasara isimli eseri Hristiyanlıkla ilgili pek çok konuyu ele alan ilk dönem reddiyelerin önemli örneğidir. Müellif ayrıca Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispat için ed-Dîn ve'd-devle isimli bir eser yazmıştır. (nşr. Adil Nüveyhiz, Beyrut 1393/1973) Cahiz'in er-Red ale'n-nasara ve'l-yehud'u da önemlidir (nşr. Abdüsselam Muhammed Harun), Resa'ilü'l-Cahiz içinde, Kahire 1399/1979). İbn Teymiyye'nin el-Cevâbü's-şâhih (nşr. Ali b. Hasan b. Nâsır v.dğr., I-VI, Riyad

⁶⁹ Mustafa Sinanoğlu, "Reddiye", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXIV/519.

⁷⁰ Mustafa Sinanoğlu, "Reddiye", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXIV/520.

⁷¹ Mehmet Aydın, Müslümanların Hristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1989, s. 43.

1414), İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Hidâyetü'l-hayârâ (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, Kahire 1407) ve Abdullah b. Abdullah et-Tercümân'ın Tuḥfetü'l-erîb (nşr. Ömer Vefik ed-Dâûk, Beyrut 1408/1988) adlı eserleri İbn Hazm'ın el-Faşl'ındaki bölümü aşacak nitelikte değildir. Ebu İsa el-Verrâk'ın er-Red ale't-teslis isimli eseri sadece teslis konusunu işleyen reddiyelerden biridir. Eserde Melkîler, Yakubiler ve Nesturiler'in teslis inancı tenkit edilmiştir. Yakub b. İshak el-Kindî'nin Makale fi'r-Red ale'n-nasara teslisle ilgili başka bir çalışmadır. İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin Şifa'ül-galîl'i yalnızca Kitab-ı Mukaddes'in tahrifini anlatmıştır. Cüveynî İncil yazarlarının metinlerinde hataların bulunduğunu ifade etmiştir.⁷²

2.2.4.3. Osmanlı Döneminde Türkçe Yazılan Reddîyeler

Hristiyanların İslam dünyasında misyoner faaliyetleri sonucunda Müslümanlar tarafından İslam'ı savunmak ve Hristiyan misyonerlere karşı koymak için kaleme alınan eserler vardır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Avrupalı ve Amerikan Protestan misyonerlerinin faaliyetlerine karşı reddîyeler yazılmıştır. İshak Harputî'nin Şemsü'l-Hakâika, Ziyâu'l-Kulûb; Sırrı Paşa'nın Nûru'l Hudâ eserleridir. Harputlu İshak Efendi, Şemsü'l-hakika isimli eserinde Hristiyan mezheplerinin birbirinden farklı teslis anlayışlarını, Hz. İsa'nın Tanrı olmadığı konusunu, çarmıh hadisesini ve tahrif konusunu ele almıştır. Sırrı Paşa Nûrû'l-hüdâ isimli reddiyesinde teslis inancını ve kutsal metinlerin tahrifini konu edinmiştir. Mühtedi Abdülahad Davud'un İncil ve Salîb isimli eseri tahrif konusunu ele almış olup ayrıca Hz. Peygamber'in nübüvvetinin müjdelenmesini konu edinmiştir. Nübüvvetin müjdelenmesiyle ilgili bir reddiye de İbrahim Mütferrika'nın Risale-i İslamiyye'si olup eserin tenkitli neşri gerçekleştirilmiştir.⁷³

Müslümanlarla Hristiyanların karşılıklı konuşmaları ve yapılan tartışma sonucunda bazı eserler kaleme alınmıştır. Rahmetullah el-Hindî ve Papaz Karl Gottlieb Pfander arasında tartışma olmuştur. Bunun sonucunda Rahmetullah el-Hindî'nin yazdığı İzḥâru'l-Hakk eseri ortaya çıkmıştır.⁷⁴ Rahmetullah el-Hindî'nin İzḥârü'l-ḥaqq'ı (nşr. Muhammed Ahmed Muhammed Abdülkâdir, I-IV, Riyad 1414/1994) daha sonraki çalışmaları etkilemiş önemli bir reddiyedir. Son dönemdeki reddiye yazarları içinde Kitâb-ı Mukaddes'in tahrifi konusunu en sistematik biçimde işleyen Rahmetullah Efendi eserinde önceki peygamberlere gönderilen

⁷² Mustafa Sinanoğlu, "Reddiye", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXIV/520.

⁷³ Mustafa Sinanoğlu, "Reddiye", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXIV/520.

⁷⁴ Mehmet Aydın, "İzharü'l-hak", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, XXIII/507.

kitapların tahrifi, nesih, teslis, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in nübüvvetiyle ilgili konuları ele almıştır.⁷⁵

Nübüvvetin müjdelenmesiyle ilgili diğer bir eser Ahmet Midhat Efendi'nin Beşâir-i Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediyye'sidir. Hz. Peygamber'in İncil, Tevrat ve diğer bazı tarihî kaynaklara göre peygamber olarak gönderileceğinin bilinmekte olduğunu anlatan bir eserdir.⁷⁶ Osmanlı devleti idaresindeki ülkelerde misyonerlerin faaliyetlerinin ve İslam aleyhindeki yabancı yayınların oluşturacağı zararları engellemek için kaleme aldığı Niza-ı ilm-ü Din eseri önemlidir.⁷⁷ Ahmet Midhat Efendi'nin Hristiyan misyonerlerinin faaliyetlerine karşı kaleme aldığı Müdafaa, Müdafaa'ya Mukabele ve Mukabeleye Müdafaa, Müdafaa III reddiyeleri önemlidir.⁷⁸

2.3. Ahmet Midhat Efendi'ye Göre Hristiyanlık

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyan misyonerliğini tenkit etmeye başlarken, eserinin ilk bölümlerinde Hristiyanlığın kurulması ve yayılmasındaki sorunları ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Hristiyanlık tarihinin bir özetini yapmaktadır. Burada verdiği bilgilerde ise yine Hristiyanların kendi kaynaklarına başvurmaktadır.

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlığın ne amaçla kurulduğunu, bu amacın gerçekleşebilmesi için ve yayılması sırasında ne yolda nasıl hizmet edildiğini anlamak için Hristiyan alimlerden Kardinal Gousset'nin kitabına başvurur. Kardinal Gousset, Hz. İsa'dan önce gönderilen peygamberlerin dinleri ne ise Hristiyanlığın da aynı olduğunu, Allah'ın âleme bir din gönderdiğini ifade etmektedir. Hz. Musa'nın Allah'ın dinini ilk olarak bir şeriat ve müessese suretine koyduğunu, Hz. İsa'nın da Hz. Musa'nın şeriatını kuvvetlendirdiğini ve sağlamlaştırdığını ifade etmektedir. Hristiyanlık dininin yeni bir şey olmayıp, dünyanın başlangıcından itibaren mevcut olan dinlerin Hristiyanlık dininden ibaret olduğunu vurgular. Kardinal Gousset "Tesis ve kurulması istenilen şey ancak kural koyucu ve onu tesis edenin kurduğu plan ve ölçü derecesinde kurulur ve kuvvetlenir." ifadesini kullanmıştır. "Hristiyanlık dini de böyledir. Hristiyanlık dininin yeni bir şey olmayıp dünyanın başlangıcından itibaren mevcut olan dinlerin hepsinin Hristiyanlık dininden ibaret olduğunu ifade etmektedir. İnsanoğlunun başlangıcından itibaren bildiği Allah, hep aynı Allah'tır. Gördükleri İsa, o İsa,

⁷⁵ Mustafa Sinanoğlu, "Reddiye", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXIV/520.

⁷⁶ M. Orhan Okay, "Beşâir-i Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediyye" *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, II/102.

⁷⁷ M. Orhan Okay, "Nizâ-ı İlm ü Din", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, XXXIII/172.

⁷⁸ M. Orhan Okay, "Ahmet Midhat Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, II/102.

ümit eylediği feyz aynı feyzdür. Allah, insanoğluna bir zamanda gösterdiği dinden başkasını diğer bir zamanda göstermemiştir.” ifadelerini kullanmaktadır.⁷⁹

Kardinal Gousset, bu sözleriyle Cenab-ı Allah'ın gönderdiği dinlerin aynı olduğunu ifade etmektedir. Musa'nın getirdiği şeriatın, ondan önceki peygamberlerin getirdiği şeriatlardan farklı olmadığını belirtir. Hz. İsa'nın şeriatı da bu şeriatlardan farklı değildir. Hz. İsa büyük peygamberlerin şeriatını sınırlamak, yayılmasını tamamlamak için gelip, imha etmeye gelmemiştir. Bu sebeptendir ki hemen dünyayı tutacak bir şekilde yayılmıştır, ifadesini kullanmaktadır.⁸⁰

Ahmet Mithat Efendi, Kardinal Gousset'nin şu sözlerine dikkat çeker: “Mesihîye din kurallarının sadece saf hakikat olduğuna bunlardan başka büyük mucize mi gerekir? Havarilerin hepsi balıkçılık gibi sıradan mesleklerden gelme ilimsiz, irfansız, haysiyetsiz ve güçsüz adamlardır. Hem de çok az bir zamanda Hz. Musa'nın dinini esasından tahrip ederek ve harapla alt üst edecek mertebede ilahi başarılarla mazhar olduğunu ifade etmektedir. Bu durumun önünü kimseler alamayıp dünyanın her tarafına yayılarak bugün insanoğlunun büyük bir bölümü Hristiyan bulunmaktadır. Burada Ahmet Midhat Efendi, Kardinal Gousset'nin kitabında beş on sayfa yukarıda “Musa'nın şeriatını imhaya gelmemiştir.” sözleriyle bir de yukarıdaki “Musa'nın şeriatını altüst etmiştir.” sözlerinin tenakuz oluşturduğuna dikkat çekmiştir.⁸¹

Ahmet Midhat Efendi, Gousset'nin son fıkrasının son satırlarında ise “Bugün insanoğlunun büyük bir kısmı Hristiyan bulunmuştur.” denilmesiyle birkaç satır aşağısında ne yazık ki meydanda Hristiyanlık kadar Allah katında makbul bir din varken bugün insanoğlunun büyük bir kısmı inkarcılığın karanlığı içindedir.” demektedir, ifadesini kullanmaktadır.

Ahmet Midhat Efendi, “Hâl bu merkezde olduğuna göre matlubumuz vecihle biz “Hristiyanlığın tesis ve yayılma tarihinin” özetini yapabilmekten ümitsiz mi kalacağımızı zannedersiniz? Evvela şunu düşünmeli ki Hristiyanlık dininin özetle kuruluş ve yayılış tarihinin okuyucuların bilmelerine bu kitapta gerçekten lüzum görülmüştür.” ifadelerini kullanmaktadır. Zira Hristiyanların İslam aleyhinde yayınladıkları risalelerde kendi dinlerinin oluşum ve yayılış tarihi Müslümanlar tarafından bilinmemesinden pek büyük istifade ile o kadar açık yalanlar söylüyorlar ki tarife sığmaz demektedir.⁸²

⁷⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 101.

⁸⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 102.

⁸¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 104.

⁸² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 104.

2.3.1. Hristiyanlığın Başlangıcında Filistin Bölgesinde Durum

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlığın başlangıcında Filistin bölgesinin siyasi, ilmî ve felsefî durumunu bilmenin ve bu dinin öncülerinin nasıl adamlar olduğunu görmenin, meselenin açığa kavuşmasını sağlayacağını ifade etmektedir. Çünkü İslam aleyhine yaptıkları iftiraların büyük bir kısmının onların hallerini bilmemekten ortaya çıktığını vurgular. “İslam dini, yeniden ve esas olarak vaz olunmuş bir din değildir, peygamberimizin Tevrat ve İncil’de bulunan bazı malumatları alıp Arap halkına söylemekten başka bir şey yapmamıştır.” ifadelerini kullanamayacaklarını ifade etmektedir.⁸³

2.3.1.1. Filistin’in Siyasi Durumu

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlığın ilk yayılış yeri olan Filistin bölgesinin eski tarihlerden beri Yahudiler memleketi olduğunu ve buranın merkezi olan Kudüs-i Şerif’in Yahudilerin kiblesi olduğunu ifade etmektedir. Hz. İsa kral Herod zamanında doğmuştur. O dönemde Roma imparatoru olan Neron’un, baskıcı, despot bir imparator olduğunu, Kral Herod’un Allah’tan ziyade Neron’dan korktuğunu ve onun emirlerine tabi olduğunu ifade etmektedir.⁸⁴

Herod’un vefatından sonra Filistin bölgesi, Herod’un dört evladı idaresinde dört kısma ayrılmıştır. Dört evladının yönetiminde ayrı hükümetler kurulmuştur. Bu işlerin hepsi Romalıların eliyle gerçekleşmiş olup, maksatları ise Filistin bölgesinin zapt edilmesidir. Kudüs-i Şerif’e Roma imparatorluğuna bağlı bir vali gönderilmiştir. Filistin, Roma yönetimi adına yönetilmeye başlanmıştır. Ancak Yahudiler, Kudüs’te Roma bayrağının dalgalanmasına dayanamayarak miladın yetmişinci senesinde savaş açsalar da o dönemde Roma imparatoru olan Titus Kudüs’ü tekrar zapt etmiştir.⁸⁵

Ahmet Midhat Efendi, bir muharebe ve muhasarada Yahudilerin kendi çocuklarını yedikleri derecede sıkıntılarını ve bir milyon beş yüz bin kadar Yahudi başı kesildiğini, bir zaman sonra isyan tekrar gerçekleştiğinde İsrailoğulları ırkının kesilmek derecesinde katliam edildiğini ifade etmektedir. Nihayet Yahudilerin Filistin’den uzaklaştırıldığını, dünyanın başka yerlerine sürgün edildiğini ayrıntılı olarak yazmayacağını ifade etmiştir. Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlığın Kudüs-i Şerif’te kurulmasını miladi 313 senesinde İmparator Konstantin vasıtasıyla olduğunu ifade etmektedir.⁸⁶

⁸³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 138.

⁸⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 104.

⁸⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 113.

⁸⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 114.

2.3.1.2. Filistin'in İlmî Durumu

Ahmet Midhat Efendi, o zamanlarda Aristo'ya ait tarih-i tabiisi olduğunu ancak bu kitabın Filistin bölgesinde yayıldığıyla ilgili bir bilgi olmadığını ifade etmektedir. Tıp ilminin de gelişmediğini sadece bazı cüzi tecrübeler yoluyla tedavi olduğunu belirtmektedir. Fizik ilmiyle ilgili aletler olmadığından fizik ilminin çoğunun da zan nispetinde kaldığını vurgulamaktadır. Coğrafya ilminin derecesi ise her zaman tarihten ayrılmayacağı gibi bilinen konulardır.⁸⁷

Hristiyanlığın yayılmasının ilk dönemlerinde hükmü fazla olan ilim varsa o da astronomi ve astrolojidir. O zamanlar astronomi ve yıldız falcılığı birbirinden pek de ayrılmamıştır. Gelecek hakkında bilgi elde etmede astroloji, yıldız falcılığını kullandıklarından halk bu ilme eğilim göstermiştir.⁸⁸

2.3.1.3. Filistin'in Felsefî Durumu

Ahmet Midhat Efendi, o dönemde manevi ilimler diye tabir edilen felsefenin revaçta olduğunu ifade etmiştir. Felsefe ilminin derecesini göstermek için biraz daha ayrıntıya girmiştir.

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlığın kuruluşunun ilk dönemlerinde, Filistin bölgesinde başlıca yedi mezhep bulunduğunu, bunların Yunan filozoflarının mesleklerini Yahudiliğe tatbik etmek için ortaya çıkarılmış şeyler olduğunu ifade etmektedir.⁸⁹

Felsefe mezheplerinin ilki, Ferisilerdir. Ferisiler mezhebini, Hz. İsa miladından 180 sene önce Hilel adında biri meydana getirmiştir. Bu mezhebe bağlı olanlar, Musevi şeriatının zahir meselelerine gayet önem vermiş ve şer'an tatbikte çaba sarfetmişlerdir. Öğrencilerini artırma yoluna gitmişlerdir. Uluhiyete, ruhun bekasına, ahirette dirilmenin gerçekleşeceğine ve ahirette azabın olacağına inanmışlardır. Bu mezhep pek çok büyüyerek, Kudüs-i Şerif bunların hükmü altına girmiştir. İncillerin bilgisine göre bu mezhep aleyhinde birkaç yerde şiddetli itirazlar bulunmaktadır.⁹⁰

Felsefe mezheplerinin ikincisi Sadukilerdir. Bu mezhep, Hz. İsa miladından üç asır önce teşekkül etmiştir. Yahudilik dairesi dahilinde vücuda gelmiştir. Hatta Hz. Musa'ya nazil olan beş Tevrat kitaplarına yani sefer tekvin'ül-mahlukat ve sefer'ül-hurûc ve sefer'ül-levin ve sefer'ül-â'dât ve sefer'ül-tevrat el-müsenna'ya inanmaktadırlar. Ancak bu kitapların şerh ve tefsiri olarak herhangi bir kitabı kabul etmemektedirler. Bundan dolayı ruhun bekası, iyi ve

⁸⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 117.

⁸⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 119.

⁸⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 124.

⁹⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 125.

kötü ruhlar ve ahirette dirilme gibi açık ve kesin bilgi bulunmayan meselelerde Ferisilere muhalif olarak asla iman etmemişlerdir. İncillerde bunların ismi zikredilmektedir.⁹¹

Felsefe mezheplerinin üçüncüsü, Eseniye denilen mezheptir. Miladın ilk asrında meşhur olmuş Romalı tabiiyun âlimlerden Pliny; beşinci kitabında Eseniye mezhebi hakkında, “Bir ebedi familya içinde kimse doğmaz!” dediği ifade edilmektedir. Bu sözün ortaya çıkmasının sebebi, bu mezhep mensuplarının evlenmekten tiksimesinden dolayıdır. Bu mezhep mensupları barışı severler, savaşmayı sevmezler, Allah aşkını tavsiye ederler. Bunlara göre ruh ölmez.⁹² Uzletgahlara çekilerek oralarda ahlaka ve vicdana dair dersler vermekle meşgul olmuşlardır. Avrupa’nın her şeyi bilen bilginleri, Hz. İsa’nın bu mezhepten olduğuna inanmaktadırlar. Özetle Kamus-ı tarih ve coğrafya sahibi olan Boillet, Eseniye mezhebiyle Hristiyanlığın başlangıcı arasında pek büyük münasebet ve benzerlik tespit etmiştir. Papaz topluluğu, ilahlık mertebesine vardıkları Hz. Mesih’i Eseniye mezhebine getirmiş olmakla övünemezlerse de Hristiyanlığın başlangıcıyla Eseniye mezhebinin benzerliğinden hoşlanmaktadırlar.⁹³ Hatta bu mezhep mensupları keyiflerine muvafık olan bölümlerde, insanları en cahil zannederek durumu yalan söylemeye kadar vardırırlar. Miladın ilk asrında yaşayan Yahudi tarihçi Josephus’un on ikinci babında, “Onlar yeryüzünün fenalıklarını tahkir ederler. Onlar zorluklara, belalara sabrederek ve tahammül ederek galibiyet sağlarlar. Namusları uğruna olduktan sonra, ölmeyi yaşamak yerine seçerler.” ifadesi geçmektedir.⁹⁴

Mezheplerin dördüncüsü Yahudai mezhebi olduğu, tarihçi Josephus’un birkaç satır aşağıdaki açıklamalarıyla anlaşılabilir. Zira diyor ki, “Yahuda’nın şu yeni mezhebi diğerlerinden yani Sadukilerden, Ferisilerden ve Eseniye’lerden tamamıyla başkadır. Yahudailer bir diğeri nazarında riayet edilen bir kardeşlik duygusuyla yaşarlar, şehvetperestliği kerih görürlerdi. Bunlardan bazıları Yahuda’nın ilahlığına kail olmuştur zannetseler de tarih tespit edilmeye başlandığı zamandan beri insanoğlundan Hristiyanlardan başka hiç kimse kendi isteğiyle iman etmemiştir.”⁹⁵

Mevcut mezheplerin beşincisi Therapeutesler mezhebidir. Voltaire, bu mezhebin Eseniye’lerden farklı bir mezhep olduğunu savunmuşsa da sair bilginler bu mezhep ile Eseniye mezhebi arasında benzerlik olduğundan hatta bunun Eseniye mezhebinden bir şube olduğunu dahi haber vermişlerdir. Eski büyüklerden Philo’nun haber verdiğine göre bu mezhep mensupları ilahi aşkı kendinden geçercesine yaşarlar. Hatta kendilerine verdikleri isim dahi buna işaret eder. Zira Therapeutesler demek Yunan dilinde Allah sevgisi demektir. Bu mezhep

⁹¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 126.

⁹² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 127.

⁹³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 128.

⁹⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 129.

⁹⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 131.

mensupları dahi evlenmekten nefret ederler. Onların bu durumları ve iyi ahlakları, İncil’le benzer olduğundan Eusebius, Saint Jerome gibi papazlar bunların Hristiyan olduklarını rivayet etmişlerse de bu rivayetleriyle cahilliklerini açığa vurmuşlardır. Çünkü daha Hristiyanlık yayılmadan önce Therapeutesler’in mevcut olduğu tarihî olaylarla mukayyettir.⁹⁶

Ahmet Midhat Efendi, altıncı mezhebin Rekabiyet denilen mezhep olduğunu, bunun kalanlarının hâlâ mevcut olduğunu ifade etmektedir. Ahmet Midhat Efendi, bu mezhep mensuplarının, şarabın damlasını haram olduğu için asla içmediklerinden dolayı Voltaire’nin İslam’da şarabın yasak oluşuna bunları taklit manası verdiğini ancak bu yalan ile İslam’da şarabın ne gibi ahval üzerine ne suretle men buyrulduğunu bilmemesinden neşet ettiğini vurgulamaktadır.⁹⁷

Yedincisi Heroditler olup, bunlar Roma’nın yardımıyla Yahudi Krallığına seçilen Herod’un, Kudüs’ü bina ve tamir ederek ahalinin kıtlık belasına düştüğü durumda birçok yardımlarla koruması gibi keremleri üzerine, gelecek bir Mesih var ise o da Herod olduğuna inanan birtakım Yahudilerden ibarettir.⁹⁸

Felsefeyi dine veyahut dini felsefeye katmak suretiyle vücuda gelmiş olan şu yedi mezhepten sonra bir de vaftizleyici diye şöhret bulan Yuhanna’nın kendi yolunda olan adamlar vardır ki bazıları bunları sekizinci mezhep olarak görmektedirler. Mezhep mensuplarının, bugün Musul ve Diyarbakır bölgelerindeki Yakubi denilen Hristiyanlar olduğu bilinir. Bunların Hristiyanlığı Mesih’ten veya havarilerden değil, vaftizleyici Yuhanna’dan aldıkları, Hristiyanlar tarafından itiraf edilir.⁹⁹

Ahmet Midhat Efendi, bu bilgileri verdikten sonra Hristiyanlığın aslında bu mezheplerin bir devamı olduğuna dikkat çekmektedir. Bu sayılan mezhepler meyanındandır ki Hz. İsa Hristiyanlık din kurallarını kurmuştur. Hristiyanlık dininin ilk hâli bunlara tatbik edilirse aslında balıkçı adamlar oldukları İncillerde itiraf edilen ve doğrulanan havarilerin, bu felsefe mezheplerini taklit etmiş olduklarının görüleceğini ifade eder. Ahmet Midhat Efendi, bu zikredilen mezheplerin zaten bir milleti uygarlaştırmaya yetmediğini belirtir. Hristiyanlığın ise bu mezhepleri taklit ettiğini, ilk aslı ve esası üzerine devam edemediğinin görüleceğini vurgular.¹⁰⁰

Ahmet Midhat Efendi, İslam’ın insanlık cemiyetinin maddi ve manevi muhtaç olduğu ruhî ve cismani hükümlere sahip olduğunu ve kendinden önceki kitaplardan hak olanları şamil

⁹⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 132.

⁹⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 133.

⁹⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 134.

⁹⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 135.

¹⁰⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 137.

olduğunu ifade eder. Onların İncillerinin ise İncillerden önce var olan yedi felsefe mezhebinden kapma birtakım zanniyattan olduğunu görüldüğünü ifade etmektedir. Hristiyanlığı vazedendenlerin hayatlarına bakılır ise İslam'a dil uzatmaya, "Öyle Arapların topraklarında birkaç Arap'ın getirdiği dinin ne mahiyeti olur?" hezeyanlarını söylemeye dahi hiç muvaffak olamayacaklarını ifade eder.¹⁰¹ Hem Hz. Resul Efendimizin hem de Ashab-ı Kiram (r.a) efendilerimizin asıl ve nesillerinin, Araplar arasında sahip oldukları haysiyetlerinin Fransızca yazılan biyografi kitaplarında bulunduğunu ifade eder. İki dinin kural koyucuları yan yana getirildiği anda hakikat kendiliğinden meydana çıkabilecektir. Bundan dolayı Ahmet Midhat Efendi, havarilerin hayat hikayelerini açıklamanın gerekliliğini ifade etmektedir.¹⁰²

2.3.2. Havarilerin Hayat Hikayeleri

Havari kavramı Arapça "haver" kökünden türetilmiştir. Haver sözlükte "beyaz olmak, iyice beyazlatmak" demektir. Havari ise; "seçilmiş, kusuru olmayan, özverili arkadaş, kendisini bir davaya adayan" anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise, Allah'ın peygamberlerine iman edip, onlara yardım eden herkes için kullanılmaktadır. Özellikle, Hz. İsa'nın yardımcıları olan on iki kişiden oluşan, İsa tarafından seçilmiş, tebliğ ve irşat için görevli olanları ifade etmektedir. İncillerin bilgisine göre, Hz. İsa tebliğ faaliyetinin başlarında kendisine iman edenlerden on iki kişiyi seçerek bunlara havari demiştir. Matta, Markos, Luka ve Resullerin İşleri'nde havarilerin isimleri biraz farklılıklarla geçmektedir. Havari sayılarının on iki olarak belirlenmesi, İsrailoğulları'nın on iki kabilesiyle bağlantılıdır. Matta İncil'inde Hz. İsa, "Ben, İsrail evinin kaybolmuş koyunlarından başkasına gönderilmedim." demektedir. İsrail'in on iki kabilesini temsil olarak kendisine inanan kişilerden on iki kişi seçtiği belirtilmektedir.¹⁰³

İncillerdeki bilgilere göre havarilerin, İsa'nın vaftiz oluşundan çarşıya gerilmesine varıncaya kadar, İsa'nın yanında oldukları ve onun hizmetinde buldukları ifade edilmektedir. İsa'nın havarilerin eğitimiyle ilgilendiği, getirdiği İncil'e ve ölümler arasından dirilmesine şahit olmaları için onları seçtiği belirtilir. Havariler ağır işlerde çalışıyordu. Dört tanesi balıkçıydı. Sadece vergi tahsildarı olan Matta'nın dışında hiçbiri okuma yazma bilmiyordu. Havariler İsa'nın söylediklerini dinliyor ama çoğunu anlamıyorlardı. Bundan dolayı İsa, anlattıkları şeyleri tekrar ediyor ve yeniden anlatmak zorunda kalıyordu. Tebliğ faaliyeti süresince İsa'nın yanında olmuşlardır. İsa'dan mucize göstermek için yetki almışlardır (Markos, 3/15).¹⁰⁴

¹⁰¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 138.

¹⁰² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 139.

¹⁰³ Osman Cilacı, "Havari", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, XVI/513.

¹⁰⁴ Osman Cilacı, "Havari", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, XVI/514.

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanların İncil olmak üzere oluşturdukları kitapların başta Mesih ve diğer kişilerin hayatları hakkında verdikleri haberler yine o İncillerde görüldüğünü ifade etmektedir. Ancak bu hayat hikayelerini doğru kabul etmeyeceklerini vurgular. Çünkü Ruhullah olarak inanılan Hz. İsa'nın (a.s) çarmıha gerilmemiş olduğuna, Kur'an-ı Kerim'in verdiği sahîh haberle inanıldığını ifade eder. Ahmet Midhat Efendi, İncillerdeki hükümlerin Kur'an'ın verdiği haberlere ters olduğunda o haberleri kabul edemeyeceklerini, bu şekilde olan hikâye ve tercüme eyledikleri haberlerin doğru olmadığını ifade etmektedir. Ahmet Midhat Efendi, bu yüzden havarilerin hayatlarını anlatmaya ihtiyaç duymuştur.¹⁰⁵

Ahmet Midhat Efendi, on iki havarinin hayat hikayelerini anlatmaya Petrus'tan başlar. Havarilerin en büyüğü ve Hristiyanların tabirince prensi olduğu kabul edilir. İsminin manası taştır. Önceleri kendisine “Simon” diye hitap edilmekteymiş. Mesih, ona “Sen bir taşsın ki o taşın üzerine kilisemi bina edeceğim.” demiştir. Bu yüzden ona Petrus denildiği ifade edilmektedir.¹⁰⁶

O İncil'deki İsa'ya “Ben şeriatı bozmaya gelmedim, kıyamete kadar Musa şeriatından bir harf bile zail olmayacaktır.” dedirtildiği halde, Petrus'un ismini yüceltmek için, yine Hz. İsa'ya onun adına kilise inşa edeceği sözü verdirilmiştir. Ahmet Midhat Efendi, Petrus için İncillerde geçen ifadelere göre Celil Gölü'nün kenarında balıkçılık yaptığını ifade etmektedir. Ansiklopedi isimli meşhur kaynak, kardinal Gousset'nin dediği gibi, havariler için cahil, fakir, haysiyetsiz, hasepsiz olduğunu haber verdiğini ifade etmektedir. Bu bilgilere göre Hristiyanlık kilisesinin temeli sayılan Petrus'un dahi cahil, haysiyetsiz, fakir, hasepsiz, nesepsiz bir kişi olduğunu vurgular.¹⁰⁷

Ahmet Midhat Efendi, Matta İncilinin 14. bölümünde şu şekilde bir hikâye geçtiğini ifade etmektedir. Hz. İsa deniz üzerinden gelmiş, havarilerin bindiği kayığa yaklaşmıştır. Petrus İsa'ya şu şekilde cevap vermiştir: “Ya Rab! Eğer sen isen, buyur sana su üzerinde yürüyerek gelelim!” İsa gelerek, Petrus da kayıktan inerek, İsa'nın yanına gelmek için su üzerinde yürüdü. Fakat Petrus rüzgârın şiddetini görünce korkarak batmaya başladı ve İsa'yı çağırarak şöyle dedi: “Ya Rab! Beni kurtar.” İsa ise hemen elini uzatıp onu tutarak, ona şunları söyledi: “Ey az imanlı adam! Niçin şek/şüphe eyledin?” Ahmet Midhat Efendi bu örneği vererek, eğer ki İncil ve İsa yalancı kabul edilirse Petrus'un ayıptan kurtulacağını, yalancı değilse Petrus'un zayıf imanlı bir adam olduğunu ifade etmektedir. Ahmet Midhat Efendi, vermiş olduğu bu örnekle, İsa'nın Petrus'a az imanlı bir adam demesinden dolayı, Hristiyan kilisesinin temelini zayıf

¹⁰⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 140.

¹⁰⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 141.

¹⁰⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 142.

imanlı, şek, şüphe içinde olan bir adam üzerine kurulmuş olacağını ifade etmektedir. Böylece havarilerin asıl hallerini ortaya çıkarmayı hedeflemiştir.¹⁰⁸

Ahmet Midhat Efendi, İncillerden başka örnekler vererek, Petrus ile Hz. İsa'nın arasında geçen bir konuşmasında, Hz. İsa'nın çarmıha gerileceğini haber vermesi üzerine Petrus'un onu başka şekilde çekip azarladığını haber verir. Petrus'un şöyle dediğini ifade etmektedir: “Ya Rab, sana merhamet olsun! Bu senin için hiç gerçekleşmez.” O sırada Hz. İsa şöyle demiştir: ‘Ardıma git! Ey şeytan! Sen bana muterizsin! Sen Allah’ın nesnelere hissedemezsin! Ancak insanların nesnelere hissedersin.’ Ahmet Midhat Efendi, kilisenin temeli olan bu zat hakkında bundan büyük rezalet olmayacağını ifade etmektedir. Hristiyanların itikadınca, Allah olarak bildiği İsa tarafından böyle, “Ardıma git, ey şeytan” diye hitap olunan kişinin rezaletleri ortadadır ifadelerini kullanmaktadır.¹⁰⁹

Ahmet Midhat Efendi, dört halife ve sahabelerinin, Hz. Peygambere olan muhabbet ve sadakatının, havariler ile Hz. İsa arasındaki bağlılıklarıyla kıyas yapılmamasının gerektiğini ifade eder. Ahmet Midhat Efendi, İncillerin havarilerle ilgili çelişkili ifadeler kullandığını ifade etmektedir. Petrus ve diğer havariler hakkında alçaklıklarını nefretle anlattığını ancak onlar hakkında övgüler yazmakla da tenakuz ettiğine dikkat çekmiştir.

Havarilerden Andre, Petrus'un kardeşidir. Andre de balıkçılık yapmaktadır. Fakat hâline ve şanına dair kilise kitaplarınca kesin bir bilgi yoktur.¹¹⁰

Yuhanna'yı “Sahibu'l-İncil” diye kaydederler. Zira bir de vaftizleyici Yuhanna vardır ki o havarilerden olmayıp bazılarının göre İsrailoğulları peygamberlerinden addolunur. Yuhanna Filistin'de Celile Sancağında balık evi anlamında bir mahallede dünyaya gelmiştir. Havarilerden büyük Yakup'un kardeşidir. İkisi de balıkçılık yapmaktadır. Hz. İsa Yuhanna'yı yanına aldığı anda, 25 yaşındaymış. Yuhanna miladın ilk asrında tamamıyla yaşamıştır. Hristiyanlığı yaymak hususunda pek çok gayret sarf edip hatta ömrünün son kısmında ise dört İncil'den birisi sayılan Yuhanna İncilini yazmıştır. Ancak Hristiyanlık nezdinde Petrus kadar önemi yoktur.¹¹¹

Philip, Yuhanna'nın kardeşidir. Hz. İsa Yuhanna'yı yanına almıştır. Bir gün sonra ise Philip'i de yanına aldığı bilirse de İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra Anadolu içine dini yaymak için gittiği bilinir. Ancak son hallerine dair bir bilgi yoktur. Kendisinin pek pespaye bir adam olduğu veya balıkçılık işinden daha aşağı işlerde hizmetli bulunduğu belirtilir.¹¹²

¹⁰⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 144.

¹⁰⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 146.

¹¹⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 150.

¹¹¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 151.

¹¹² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 152.

Büyük Yakup, İncil sahibi Yuhanna'nın kardeşi olup, onun gibi balıkçıdır. Dini yaymak için en ziyade gayret eden havarilerden sayıldığı gibi alçaklıkta Petrus'un ortağı olup düşmanları Mesih'i yakalayıp ve tevkif eyledikleri zaman korkusundan dolayı kaçmıştır. Çarmıh olayından sonra yeniden havarilerin içine karışmıştır. O diğerinden büyük olduğu için büyük Yakup denilmiştir.¹¹³

Barthelemy'nin Celil ahalisinden pek bayağı bir adam olduğu belirtilir. Hatta rivayetlere göre Mesih'i "Bakınız ki şuna ne kısım adamlarla yiyip içiyor, düşüp kalkıyor, arkadaşlık kuruyor!" şeklinde ayıplayanlar, bu Barthelemy gibi adamlarla düşüp kalktığı için bunu murat eylemişlerdir.¹¹⁴

Thomas, aslı ve hâli meçhul yabancı bir adam olup hatta havariler nezdinde İsa'ya olan imanı zayıftır. Çünkü Matta İncilinin 28. babının 17. ve Luka İncilinin 16. babının 11., 12., 13. ve 14. ayetlerinde hikâye edildiği vecihle havariler, cenapları İsa için Allah olduğuna iman ettikleri halde çarmıh olayından sonra dirilmeye muktedir olduğuna inanamadıklarından dolayı kendilerini azarlamıştır. Thomas ise bu imansızlıkla cümlenin en önde gidenidir. Zira şöyle demiş ki: "İsa'nın dirilmesi mümkün değildir. Buna hiçbir ihtimal yoktur. Avuçlarında çivi çakıldığından dolayı olan delikleri görmedikten sonra inanmam." Delikleri gördükten sonra bile inanamayıp yalan olmasın diye eliyle yoklamıştır.¹¹⁵

Matta, Celil ahalisindedir. Romalıların tahsildarlık hizmetini yaptığı sırada İsa onu çağırmıştır. Bu memuriyete gerek Yahudiler gerek Mesih, melanet derecesinde nazar nefretle baktıklarından ve Matta ise daima o memuriyeti ihtar eylediğinden bu ismi "Levi" ismine değiştirmişlerdir. Çarmıh olayından sonra bu zatın kalan ömrünü nasıl geçirdiğine dair doğru bir haber yoktur. Kabul edilen dört İncil'in biri onun adına ait olsa da bu İncil'i nerede, ne zaman ve hangi dil ile yazdığı bilinmemektedir.

Havarilerden bir diğeri de Simon'dur. Ancak onun havarilerden olduğu rivayet edilse de hâline dair hiçbir bilgi bulunmamaktadır.¹¹⁶

Ahmet Midhat Efendi, Yahuda için "İşte size bir hain daha ki havariliğinden dolayı Hristiyanlar kendisini takdis etmekle beraber Allah tanıdığı zatı yani Mesih'i beş on dirhem gümüş tamahla düşmanlarına teslim eylediğinden dolayı hıyanetini itiraf ederler." şeklinde tanıtmaktadır. Yahuda için açıktan açığa bir düşmanlık yapsa mertliğe hamledilebileceğini ifade etmektedir. Düşmanlara kendisinin kimi öperse onun İsa olduğunu" tembih edip de dostluğu ve muhabbeti yüzünden İsa'yı görünce "Rabbim! Rabbim" diyerek İsa'yı

¹¹³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 152.

¹¹⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 153.

¹¹⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 155.

¹¹⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 156.

kucaklayarak öptüğünü ifade etmektedir. Alçakça bir düşmanlığın böyle olduğunu, bu şekilde alçak olan bir kişi için pişmanlığın ondan ne kadar uzak olduğunu ifade etmektedir. Yahuda'nın hayatının geri kalanıyla ilgili bir bilgi yoktur.¹¹⁷

Küçük Yakup, yukarıda zikredilen Simon ile Yahuda'nın kardeşidir. Çarmıhtan sonra pek çabuk idam olunmuştur. Yüz kızarmadan ciddiye alınacak zevattandır.

Yahuda, Yakup'un ve Simon'un kardeşi olup dini yaymak için güzel hizmeti zikredilen zararsız bir adamdır.¹¹⁸

2.3.2.1. Havarilerin Eleştirilmesi

Ahmet Midhat Efendi, bazı kilise yayınlarında havariler ile ilgili çok ayrıntılı bilgiler olduğunu ve bu bilgilerin her birinin arkasında birçok kitap tayin olduğunu ifade etmektedir. Havariler nereye gitmişler ve nerede bir kelime konuşmuşlarsa hepsinin kaydedildiğine inanacak olursunuz ifadesini kullanır. O kitaplarda ve bir yalan açıklamaya göre, havarilerin Mesih'in ölüleri diriltme özelliğine kadar tüm mucize kuvvetlerinin bunlara geçmiş olduğunun İncillerde anlatıldığını ifade etmektedir.¹¹⁹

Ahmet Midhat Efendi, şu ifadeleri kullanmaktadır: Bunlar dahi Mesih ki ölüleri diriltmiş, cüzzamları iyi etmişlermiş. Dilsizlerin dillerini konuşurmuşlar, çolaklara kol ve topal olanların ayaklarını kuvvetlendirmişler. Falan yerde şöyle yapmışlar. Şu kadar var ki Hristiyan âlimlerden müfessir mertebesinde müdekkik olanları, cahil insanları alt etmek için oluşturulmuş bu hezeyanların hiçbirisinin rivayet kaynaklarını göstermekten aciz kalmışlardır.¹²⁰

Çevrenizdeki halk öyle bir halk ki her ne söylediyse hiç şüpheye düşmeden inanmaktalar. Getirdiğiniz haberler için doğru mu yalan mı ihtimalini hiç düşünmezler. Hiçbir haberi hakikati nedir diye bir saniyecik bile aklından geçirmezler. Böyle olan halka ne söylerseniz çoktur? Havarilerin hayatlarıyla ilgili birçok kitaplar olduğunu belirtir. Ahmet Midhat Efendi, havarilerin hayatlarıyla ilgili verilen az satırlık bilgiyi almak için biyografi kitaplarından beş altı farklı kitaba başvurduğunu ifade etmiştir.¹²¹

Ahmet Midhat Efendi, havariler hakkında çok bilgi olduğunu fakat doğru olarak bu kadar miktarını bulduğunu ifade etmektedir. Biraz daha malumat var ise de hepsi “zan olduğuna göre” ve “aleyhinde bin hacet kaim ise de kilisenin doğru olmak üzere hüküm ve kabul eylediklerine göre” ve “ravisi malum ve kaynağı mevcut olmayan rivayete göre ...” gibi kayıtlar ile mukayyet olduklarından, o gibi çürük şeyleri doğruyu ve hakikati öğrenmek isteyen

¹¹⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 157.

¹¹⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 158.

¹¹⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 161.

¹²⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 162.

¹²¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 163.

okuyucuların nazarlarına arz etmekten haya eylediklerini ifade etmektedir. Zira asılları, suret hâl ve hareketleri hakkında şu kadar malumat mevcut olan ittifak üzere biyografi ve kilise kitaplarında balıkçı makulesi cahil, kaba adamlar olmak üzere bilgiler verilmiştir. Havariler, İsa'nın çarmıha gerilişinden sonra Mısır, Suriye, Anadolu, Yunanistan ve İtalya bölgelerine yayılmıştır. Kilise kitaplarının verdiği bilgilere göre, filozofları, din erbabının cümlesini sadece ilahi vahiyle susturup âlemi gruplar halinde imana sokmuşlardır. Ancak içlerinden en çoğu yakalanınca ölüleri diriltme gücünü elinde bulunduran havariler, celladın elinden kendilerini kurtaramamışlar ve şehadet rütbesine erişmişlerdir.¹²²

Ahmet Midhat Efendi, Voltaire'in verdiği bilgiler doğrultusunda, miladın ilk asırlarına denk gelen filozofların hiçbir eserinde havarilerle yaptıkları konuşmalarla ilgili neden bir açıklama olmadığını sorgulamaktadır.¹²³ Bazı papazların "Onlar mağlubiyetleri yüzünden bu bahisleri yazmamışlardır." dediklerini ifade etmektedir. Böyle birkaç papazın, o kadar cahilce bir söz söylediğini, Hristiyanlık için bundan başka ayıp olmasa sadece bu ayıbın yeterli olacağını belirtir. Hristiyanlığın başlangıcından itibaren sonuna kadar tarihi olarak hiçbir açıklama olmasaydı, bu gibi hezeyanlara belki itibar olunabileceğini ifade etmiştir.¹²⁴

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanların, havarilerin ilk yayılmaları milleti gruplar halinde imana soktuklarını iddia ettiklerini ifade eder. Eğer öyleyse miladın birinci asrı içinde Hristiyanlık neden doğudan batıya kadar tüm dünyaya yayılmadı da ilk asrı içinde kilise kitaplarınca sahte yanık bir fitil gibi sönmek derecelerinde parladığını sorgulamaktadır.¹²⁵

Zira filozofları durduran ve susturan o milletleri kalabalıklar halinde İsevi dinine sokan havarilere bu yakışmaz mıydı? Aslında havarilerin kalabalıklar halinde milletleri diyanete soktuklarına dair tarihte bir açıklama olmadığı gibi kendi özel hallerine dair böyle açıklamalar olmayıp mevcut olan bilgiler tamamıyla aksinedir. Fen ve hakikatten bahseden bir kitap olarak bilinen Ansiklopedi kitabında, Hristiyanlık için en büyük mucizelerinden birisinin cahil, haysiyetsiz bazı ne oldukları belli olmayan adamların aracılığıyla dinin hızlıca hemen dünyayı kaplayıvermesinde bir nazar vardır. Güya Hristiyanlığın gerçek hak din olduğunu ispat etmek için en büyük mucizenin bu olduğunu açıklamıştır. Ancak daha sonra havariler hakkında doğru bilinen bilgilerin bizim naklettiğimiz bilgilerden ibaret olduğuna hükmetmiştir. İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra havarilerin dini yaymak için etrafa yayılmalarıyla ilgili, İslam ehlinin ve akıl sahiplerinin kabul edebilecekleri mevcut doğru bilgilerin özetinin özeti şu kalmaktadır:¹²⁶

¹²² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 164.

¹²³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 165

¹²⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 166.

¹²⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 167.

¹²⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 168.

İslam'ın bir peygamber-i zişan olmak üzere tanıdıkları İsa Ruhullah'ın İncil-i Şerifi'nden pek az bazı ayetleri bellemiş olan balıkçı ve kayıkçı olan havariler, Hazreti Mesih'in çarmıha gerilişinden sonra, Kudüs taraflarında dikiş tutturamamışlardır. Bu yüzden uzak memleketlere yayılmışlardır. İsa'nın şeriatını yaymaya çalışmak istemişlerse de İbranice dilinin gereğince ve Tevrat, İncil ıstılahlarının icabınca "Allah babamız" ve "Allah'ın oğlu İsa" gibi sözlerin anlamını bilmeyen, şer'i hakikatler ve İbrani ıstılahından haberdar olmayan ahali "Bunlar küfrettiler! Hiç Allah baba olur mu? Hiç Allah'ın oğlu olur mu?" diyerek çaresizleri yakalayıp çarmıh ile veya katlederek idam etmişlerdir.¹²⁷

İslam ehlinin kabul edebileceği bundan ibaret olup, tarih bile bilgilerin bu derecesini doğru olmak üzere bildirmektedir. Ölenleri diriltme seviyesindeki mucizeler Hz. İsa'ya (a.s) mahsustur. Bu adamlarda böyle peygamberlere mahsus olan mucizeler bulunmak şöyle dursun hatta onlar İncillerden pek cüzi şeye malik olabilmişlerdir. Ahmet Midhat Efendi, Hz. İsa'nın az bir yıl dini yaymaya muvaffak olabildiğini ve talebelerine talim edemediğini ifade etmektedir? O talebelerinin Hristiyanların ellerindeki kitaplar içeriğince, Mesih'in kendilerine "Ben göğe ref olunacağım!" diye haber verdiği ve bu gerçek habere inanmaları gerektiği halde, onların bu doğru habere inanmadıklarını ifade etmektedir. O öğrenciler ki içlerinden üç dört tanesinin en büyük alçaklıkları görülmüştür.¹²⁸

Ahmet Midhat Efendi, Kur'an-ı Kerim'in bize Ruhullah olmak üzere bildirdiği Hz. İsa'nın biyografisinin, bugün kilise kitaplarından gördüğümüz havariler gibi birtakım balıkçı, kayıkçı ve aslı hain adamlar içinde bulunması onun şanına halel vermeyeceğini ifade etmektedir. Bir peygamber-i zişanın ümmeti ve ashabı kendisine yar olmadığından dolayı ortaya çıkan lanet, yar olmayanlara aittir. Hz. Nuh ve Lut gibi ümmetleri yüzünden vesaire eza, cefa çeken peygamberlerin cümlesi hakkında hiçbir şüphe ve ayıp ortaya çıkmayacaktır. Hz. Mesih'in (a.s) yüksek şerefi hakkında dahi Hristiyanların bu küfür yollu saçma sapan sözlerinden hiçbir fenalık ona ulaşmaz. Zira İslam âlimleri Hristiyanların ellerinde bulunan kitaplardan hiçbirisini tanımazlar ve cümlesine bozulmuş, şunun bunun tarafından düzölmüş ve uydurulmuş şeyler nazarıyla bakmaktadırlar. İşte Hz. Mesih'ten sonra onun gerçek şeriatını devam ettirecek bir kuvvet kalmayarak, gerçek İncilin dahi ref olunmuş hükmünü kimisinden neşet etmiştir.¹²⁹

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlığın, şu 12 nefer havarilerden başka Pavlus gibi onun iki arkadaşı olan Barnaba ve Mathias'ı da havariler zümresine ithal ettiklerini ifade etmektedirler. Ancak bu kişilerin Mesih'ten öğrencilik etmedikleri için onları Hz. İsa'nın

¹²⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 169.

¹²⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 170.

¹²⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 171.

havarilerinden addetmek doğru olmadığını vurgular. Pavlus denilen zat, Petrus gibi önemli bir adamdır. Ama zan olunmasın ki Pavlus iyi bir adamdır da onu havarilere katmak işimize gelmez, ifadelerini kullanmaktadır. Bilakis biz Hristiyanlığın fenalıklarını gösterecek olsak ilk sırada Pavlus'u zikretmeliydik demektir.¹³⁰ Ahmet Midhat Efendi, Pavlus'u havariler bölümünde zikretmemektedir. Pavlus'u ayrı bir başlık içinde zikretmektedir.¹³¹ Bu bölümde Pavlus hakkında bilgi verilecektir.

2.3.3. Pavlus Hakkında

Ahmet Midhat Efendi, Pavlus dönemine ait en önemli bilgilerin, Resullerin İşleri'nin son bölümleriyle Pavlus'un risalelerinde yer aldığını ifade etmektedir. Pavlus'un Hristiyanlık dinine girmesi kilise tarihi açısından bir dönüm noktası sayılmaktadır. Pavlus Hristiyanlığa girmeden önce bu dinin Filistin dışına yayılmış olduğu görülür. Durum böyle bilinse de Hristiyanlığın (gentile) Yahudi olmayan coğrafyada yayılmasını sağlayan esas kişi Pavlus'tur. Pavlus'un Hristiyanlıkta aradığı ve bulduğu şey Mesihî bir umut değildir. Bunlardan da önemlisi, Yahudi şeriatından kopmuş olan yeni bir dine zemin oluşturmaktır. Bu düşüncüyü gerçekleştirmenin tek yolu ise yeni dini, evrensel bir mesaj şeklinde yorumlamaya bağlıdır. Ancak kilise, Pavlus'un birden Hristiyan olmasını, ilâhî planın bir parçası olarak yorumlamıştır.¹³²

Pavlus, Tarsus şehrinde doğmuş olmakla birlikte İncillerdeki risalelerinde kendisinin Roma'nın seçkin vatandaşlarından bulunduğundan dolayı iftihar etmektedir. Ancak bu iftihar, bugün müdekkikler nazarında büyük bir tartışmaya sebep olmuştur. Zira geçmiş tarihle iştigal eden müdekkikler, kesin delillerle ispat ederler ki Tarsus şehri, Pavlus'tan tamamıyla bir asır geçtikten sonra Romalıların eline geçmiştir. Ondan sonra Tarsus ahalisi Roma'nın seçkin vatandaşı olarak isimlendirilmiştir.¹³³

Ahmet Midhat Efendi, İncillerin ve Amal-i Resul ve havarilerin risaleleri gibi kutsal kabul edilen şeylerin hepsinin çok sonraları yazılan uydurma, düzme şeyler olduklarını ispat etmede, verilen bu bilginin çok önemli olduğunu ifade etmektedir. Pavlus'un kendisinin Romalı olduğuyla iftihar ettiğini belirtir. Pavlus O dönemlerde Gamaliel isimli Yahudilerin büyük âlimlerinden biri olarak bilinen bu kişiden Musevi şeriatının ahkâmını öğrenmiştir. Pavlus hocasının kızına sevdalanmıştır. Pavlus çirkin biriymiş. Kız kendisini beğenmediği için hocası da mâni olunca o zamana kadar ismi Saul olan Pavlus sadece ismini değil, dinini bile

¹³⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 160.

¹³¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 160.

¹³² Kürşat Demirci, "Hristiyanlık", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, XVII/331.

¹³³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 188.

değiştirmiştir. Pavlus bu küskünlükle hocasından intikamını almak maksadıyla Mesihîye cemiyetine geçmiştir.¹³⁴

Hiz. Mesih'e edilen ezalar, cefalar sırasında Pavlus Mesihîye dinini mahvetmek için hocası Gamaliel ile hemfikir ve ortak hareket etmiştir. Cantu tarihinde geçtiğine göre; yedi diyagozlardan Etienne, Hiz. İsa'nın Tevratlarda geleceği işaret olunan asıl Mesih olduğunu çarşıdan sonra havralarda ispata kalkışması üzerine, Yahudi âlimleri o çaresizi cefa ile idam eyledikleri sırasında, Pavlus bu haddi aşan grupla ortak hareket etmekteymiş.¹³⁵

Hristiyanlığa bu kadar düşman olup bu düşmanlık ise sadece hocasının gayretinden ortaya çıkmıştır. Pavlus, hocasının kızını alamadığından güya hocasını rezil etmek için Hristiyan olduğu tarih nazarında her zaman açık olduğu halde Hristiyanlar bu meseleyi bir suretle tevil etmektedirler. İnsanın onu görüp de hayrete düşmemesi mümkün değildir.¹³⁶ Ahmet Midhat Efendi, Pavlus'un büyük bir dargınlık ve şiddetli bir gazapla mezhep değiştirdiğini ifade eder. O döneme kadar Yahudilikten ibaret olarak görülen ve İsa'nın da amacı olan Mesihiliği Yahudilikten ayırmak için büyük bir cesaret gösterdiğini ifade etmektedir. Cantu'nun 5. cildinin 123. sayfasındaki şu fıkrasını örnek verir:¹³⁷ "Pavlus İncil'e iman ettikten sonra en gayretli çağırıcısı, savunucusu oldu. Aslında önceden Hristiyanlığın en vahşi ve gaddar düşmanıydı. Pavlus'un risaleleri Hristiyanlık dinini yaydı, açtı, şerh etti. Havraya bağlayan dinî bağları kırdı geçti. Hristiyanlar bir milletin küsuratı sayılırken onları bir araya getirip kendi başlarına bir kilise yaptı. O Hristiyanlık ki sadece bir millet ve bir bölgeye mahsus değildir."¹³⁸

Ahmet Midhat Efendi, bu fıkranın dikkatle mütalaa buyurulduğunda tarihçi Cantu hatta bir Hristiyan tarihçisi olduğu halde, Hristiyanlık İsa'nın dahi dediği vecihle Yahudiliğe bağlı değil belki Yahudilikten ibaretken, onu Yahudilikten ayırarak bir başka ve müstakil kilise haline koyan Pavlus cenaplarıdır. Pavlus'un azminin ve cesaretinin hep kendi hocası Gamaliel'e karşı hiddet ve şiddetinden ileriye geleceği hatırdan çıkarılmaması gerektiğini ifade etmektedir.¹³⁹

Resullerin işleri bölümü Saint Pavlus'un tarihi olarak bilinir. Ansiklopedi kitabında o bölüm şu şekilde geçmektedir: Pavlus, Mesihîyeti kabul ettikten sonra Yunanistan ve bazı yerleri dolaşmış, ancak her yerde dökülerek, soyularak, kovularak Kudüs-i Şerif'e gelmiştir. Burada Yahudiliğe karşı düşmanlığının şiddetiyle bazı yabancı kişileri mabede sokmuş, onların

¹³⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 190.

¹³⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 191.

¹³⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 192.

¹³⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 193.

¹³⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 194.

¹³⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 195.

yanında alay edercesine hareketlerde bulununca Yahudiler ayaklanmış ve onu hükümete teslim etmişlerdir. Orada başı sıkışınca yaptığı hakaretleri inkâr ederek, günahlardan temizlenmeye kadar tenezzül etmiştir. Kudüs'teki Roma muhafızı onunla Yahudiler arasını bulmanın imkânsız olduğunu görünce hiçbir işkence yapmadan onu Roma'ya göndermiştir.¹⁴⁰

Pavlus Roma'da göz hapsinde bulunurdu. Ancak etrafa mektuplar yazmaktan yasaklı değildi. Mektuplarının hemen çoğunu orada yazmıştır. O zamanlar mektuplarını konuşulan basit Grekçe dilinde yazıyordu. Kudüs'teyken dinleyenlere yaptığı konuşmalarda bazen Aramice dilini kullanmıştır. Resullerin İşlerindeki bilgilere göre, Pavlus'un başlangıçta Hristiyanlara zulmettiği anlatılır. Onun İsa'yı gördüğüyle ilgili hiçbir delil yoktur. Fakat Stephan'ın öldürülmesinde bulunmasına bakılırsa havarilerle tanışmış olduğu ve Hristiyan öğretisini de bildiği kesindir. Şam'a giderken gerçekleştiği ifade edilen rüyette Hz. İsa tarafından ikaz edilmesiyle bu dine inandığı resullerin işlerinde açıklanmaktadır. Pavlus, gördüğü bu rüyeti, havarilere görünen ve yeniden dirilen İsa ile mukayese ederek onu hayal olarak değil gerçek olarak yorumlamaktadır (Korintoslular'a Birinci Mektup, 15/3-8).¹⁴¹

Ahmet Midhat Efendi, Pavlus'un, Yahudiliğe göstermiş olduğu yukarıdan beri hikâye eylediği düşmanlıktan başka Hristiyanlık cemiyetini altına üstüne karıştıracak derecesine varıncaya kadar karıştırmadan hayal ettiği kiliseyi kuramadığını ifade etmektedir. Bu karışıklığın başlangıcı, Petrus, Yakup ve Yuhanna isimli havariler ile çıkardığı muarazadan başladığı yönündedir.¹⁴²

Her ne hâl ise Pavlus, Petrus'un vs. havarilerin Hristiyanlık cemiyeti üzerinde az çok nüfuz göstermesini, kendisinin müstakil bir kilise teşkil etmekten ibaret olan emeline muarız gördüğünden bu engelleri yok etmek için yollar aradı. Pavlus aradığını bulmakta zorlanmadı. Zira Pavlus'un Galatyalılara yazdığı risale başlangıcında zikir eylediği vecihle Petrus şeriat-ı Museviye ve İseviyenin ahkâmını sadece Yahudilerin yanındayken tutuyordu. Diğer milletlerden Mesihiye mezhebine girenlerin yanında ise şeriat hükümlerine asla itibar etmiyordu. Haram olan hıncır eti gibi yasak eti yemek vesaire manevi hükümlerin hilafına hareketleri görülmüştür. Pavlus bu gibi şeyleri bularak azarlanmaya müstahak olan Petrus'un kabahatini yüzüne vurmuştur.¹⁴³ İşte bu suretle başlayan tartışma ve muaraza Mesihiye cemiyetinin ayrılmasına sebep olduğu gibi ilerde gerçek asli suretinden çıkmasının başlangıcı dahi olmuştur.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 196.

¹⁴¹ Kürşat Demirci, "Hristiyanlık", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, XVII/332.

¹⁴² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 197.

¹⁴³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 199.

¹⁴⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 200.

Kilise evliyasından Saint Jerome, Petrus ve Pavlus arasındaki bu şekilde olan muarazasını onlara layık görmek istemediğinden bunun sahte, yapmacıklı bir muaraza olduğuna hükmetmiştir. “Bu iki zat birbirleriyle kavga etmemişler; birbirinin edepsizliğini ortaya koymamışlardır. Belki birisinin, yani Petrus’un Yahudilere ve Pavlus’un Yunanlılara ayini yaydıklarından dolayı sanki iki avukatın kendilerini müşterilerine beğendirmek için yaptıkları gibi böyle bir sahte muaraza açmışlardır.” diye “Birinci Homily” isimli eserin 3. cildinde uzun uzadıya makbul olmayan tevil yapmışlardır. Kilise evliyasından Saint Augustine bir diğeri Jerome’a yazdığı mektubunda bu tevilatı kabul etmeyerek “Teessüf ettiğini ve Jerome kadar büyük bir adamın yalana himayesini esirgemesin!” diye Jerome’u ayıplamıştır.¹⁴⁵

Ahmet Midhat Efendi, Pavlus ile Petrus gibi Hristiyanlığın bu iki temeli arasında olan muharebenin nasıl sahte olarak hükmedilebileceğini şaşarak ifade etmektedir. Bu tartışmada artık Roma imparatorunu kırarak dereceye kadar vardıklarından imparator sonunda ikisini de haça gerdirip öldürdüğünü, kilise kitaplarının rivayet ettiklerini ifade etmektedir.¹⁴⁶

Pavlus’un öğretisiyle ilgili temel görüşleri, Romalılar’a, Korintoslular’a, Galatyalılar’a, Filipililer’e, Koloseliler’e, Selânikliler’e, Filemon’a gönderdiği mektuplarda bulunur. Pavlus’un Hristiyanlığı kabul ettikten sonra üzerinde yoğunlaştığı iki ana konu bulunmaktadır. Birincisi Yahudi geleneğinin ilga edilmesi, ikincisi ise İsa’nın Mesih oluşu. Pavlus’un Yahudi şeriatına bağlı olarak görüldüğü noktalar, bu öğretileri yorumlarken kullandığı İbrani terminolojisinden kaynaklanmaktadır. Pavlus, Mesihlik inancını kabul etmiş ve böylece evrenselci bir öğretiyi benimsemiştir. Yahudi şeriatının yerine “Tanrı’nın izzetini ve Tanrı’nın evrensel olarak herkese ulaşabileceği görüşünü benimseyerek evrensel mesajı benimsediği görülmektedir.¹⁴⁷ Pavlus’un önemi, Hristiyanlığın İsrailoğulları’na has bir dinden evrensel mesajı olan bir dine geçmekteki bu noktada yatmakta olduğunu vurgulanmaktadır. Pavlus’tan itibaren kilise evrensel bir mesajı benimsemeye başlamıştır. Hristiyanlığın Yahudi olmayan topraklarda hızlı bir şekilde yayılmasını sağlayan dinsel öğreti bu olmuştur. Bu zamandan sonra Hristiyanlık hem coğrafya açısından hem de öğreti olarak Filistin dışına çıkacaktır.¹⁴⁸

2.3.4. İsa Şeriatından Kalanlar

Ahmet Midhat Efendi, gerçek Mesihîye şeriatının ne kadar bir süre hükmünü sürdürdüğünü ve geriye nelerin kaldığını, nasıl hain, zalim adamlar elinde ne suretle hükmünü

¹⁴⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 201.

¹⁴⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 202.

¹⁴⁷ Kürşat Demirci, “Hristiyanlık”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, XVII/332.

¹⁴⁸ Kürşat Demirci, “Hristiyanlık”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, XVII/332.

gösterebildiğini anlamak gerektiğini ifade ederek ayrı bir bölümde bunu anlatmayı uygun görmüştür.¹⁴⁹

İncillerin tarihi ittifakla haber verdiklerine göre Hz. Mesih Yahudi milletine bağlı olup Yahudi olarak dünyaya gelmiştir. Sünnet olmuştur. Musevi şeriatındaki bayramları ve diğer ayinleri yapmıştır. Kudüs-i Şerif’te Mesih’ten sonra Hristiyanlık cemiyetine imamlık yapan on beş nefer imamın hepsi sünnetli bulunmuştur. Hristiyanların reddedemeyecekleri, kabul edecekleri bir delil şudur ki kilisenin temelinden birisi olarak bilinen Saint Pavlus, öğrencisi olan Timothy’i sünnet ettirmiştir. Saint Pavlus, Romalılara yazdığı risalesinin ikinci bölümünün yirmi beşinci ayetinde sünnetin gerekliliğini itiraf ve teyit etmiştir. Ahmet Midhat Efendi, sünnet meselesini zikretmesinin nedenini, Hristiyanlığın ilk esası ‘İsa’nın demiş olduğu vecihle’ Musevi şeriatı üzerine kurulduğunu göstermek içindir ifadelerini kullanmaktadır.¹⁵⁰

Saint Pavlus, Kudüs-i Şerif’te iken Hz. İsa’dan aldığı ders dolayısıyla Musevi şeriatını yıkacağıyla ilgili Yahudi âlimleri ile bir muarızaya çıkarmıştır. Durum büyüdükçe büyümüş, havari olan Yakup, Pavlus’u tekdir ederek bu günahından temizlenmesi için Beytullah içinde başını tıraş ederek Musevi şeriatı gereğince tövbe etmesini göstermiştir. Bu tövbe ile şeriatı ihlal etmediğini âleme göstermesini emir eylemiştir. Ahmet Midhat Efendi, Pavlus’un bu emirle hareket ettiğini, Musevi şeriatı hilafında kasten bir türlü hareketi olup da günahkâr olmuşsa o günahattan temizlendiğini âleme gösterdiğini Pavlus’un risalesinden delil olarak sunmaktadır.¹⁵¹

Ahmet Midhat Efendi, bu kesin delille ispat edilmiştir ki, İsa’nın getirdiği şeriat yine Yahudilik olacaktır ifadelerini kullanmaktadır.¹⁵² Roma tarihlerinin milattan yüzlerce sene sonraya kadar “Hristiyan” lafzını dahi kullanmadığını ifade etmektedir. Bu durumun Hristiyanlığın gerçekten vücudu olmamasından değil, belki Hristiyanlığın, Yahudilikten fark edilmemesinden kaynaklandığının apaçık olduğunu ifade etmektedir. Antakya’da, Mesihîlere, Hristiyan adı verilinceye kadar Mesihîlik, Yahudi dini içinde kuruluş şekli, daha önce zikredilen felsefe mezheplerine ilave olunmuş bir mezhep hükmü olmaktan başka bir şey değildi. Ancak bu mezhep, gerçek Mesihiye mezhebi şeriatından bazı hükümleri barındırıyordu. Domuz etinin ve bazı yasaklanan etlerin yenilmesi haramdı. Şarabın dahi haram olması ile ilgili kuvvetli hükümler vardır.¹⁵³

Zira İsa’nın son gece havarilerle beraber yemek yediği zaman bir kâseyi içtiği İncillerde rivayet olunmuş ise de o zarfın mazrufu zikredilmemiştir. İsa’nın “Ben ahiret günü kevser

¹⁴⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 173.

¹⁵⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 174.

¹⁵¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 175.

¹⁵² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 176.

¹⁵³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 177.

şarabını içene kadar asmanın mahsulünü içmeyeceğim.” şeklindeki ifadesini İnciller kaydetmiştir.¹⁵⁴

Bu bilgilere ek olarak “Tesisat-ı Mesihiye” başlığıyla müellifi bilinemeyecek kadar eski olan kitabın 15. cüzünün 7. babında beyan olunduğuna göre Hristiyanlığın bu ilk devrinde meyhanecilere eşkıya milleti nazarıyla bakılırdı. Cantu Tarih-i Umumisi’nin 5. cildinin 7. babında görüldüğü gibi Kudüs’te havari küçük Yahya ne şarap ve ne de sair sarhoş eden bir şey içmemiştir. Aynı kitabın 15. cüzünün 1. babında haber verildiği gibi papazlar için evlilik katiyen yasak olmadığını, hatta bir eş ile iktifaya ancak papazlar mecbur olduğu beyanına göre, Hristiyanlığın ilk devrinde Mesihiler için çok evlilik bile mübahtı.¹⁵⁵

Ahmet Midhat Efendi, Mesihiliğin aslında, Musevi şeriatından ibaret olduğunu ispat ettikten sonra başka delilleri de göstererek meseleyi daha da açıklar. Filozof Platon’un birtakım putlara ibadetin akıllıca bir iş olmadığından, Cenab-ı Hak’ın ancak ibadete layık olduğuna dair açmış olduğu ilahi mezhebi, Hristiyanlığın bu ilk döneminde Yunanistan, Mısır ve Roma’da ilgi bulmuştur. Putperestlik kuvvetini kaybetmeye başlamış ve Hristiyanlık şimdiki teslis inancını tavsiye etmeyip, Allah’ın birliğine imanı tavsiye eylediği münasebetiyle 1. Mesihiler Platoncularla ortak hareket etmişlerdir.¹⁵⁶

Bu yüzden Mısır, Yunanistan ve Roma şehirlerine yayılmıştır. Hâlâ Yahudi dininden ayrılmamaktaysalar da şu kadarcık var ki Mısırî, Yunanî, Rumîlerden pek az kimselerden Yahudi olanlar dil tarihinde “Yahudi Yunanî”, “Yahudi Rumî”, “Yahudi Mısırî” olarak isimlendirilir. O dönemler Musevi dini içinde meydana gelen felsefe mezhepleri kendi cemiyetleri dahilinde bir kardeşlik peyda etmekte ve bütün insanlara kardeşçesine muamele eylemekte buldukları gibi Mesihiler cemiyeti de böyle bir kardeşlik oluşturmuşlardır.¹⁵⁷

Ahmet Midhat Efendi, bu kardeşlik meselesini zikretmekten maksadını, papazların cahil Hristiyan milletini, insanlar nazarında kardeşliği ilk defa olarak Hristiyanlık dini ortaya koymuştur şeklinde sözlerinin yalan olduğunu, bu yalanın İslam aleyhine yaydıkları saçma sözlerinden dahi ortaya koyduklarını ispat etmek olduğunu ifade etmektedir. Ahmet Midhat Efendi, bu şekilde bir kardeşliğin tüm felsefe mezheplerinde olduğu gibi Platoncularda daha kuvvetli olduğu ve bu kardeşliğin ilk aslıyla Platon tarafından vazedildiği felsefe mezheplerine vakıf olanlar nazarında bilindiğini ifade etmektedir.¹⁵⁸

Voltaire’in dahi itikadınca, Mısır, Yunanistan ve Roma Platoncuları, yeni Mesih mezhebine girdikten sonra kendilerini Yahudiliğe kaptırmamışlar, belki o mezhebi Platonculuk

¹⁵⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 178.

¹⁵⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 179.

¹⁵⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 180.

¹⁵⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 181.

¹⁵⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 182.

mezhebine sokmakta başarılı olmuşlardır. Mesih'in bu 1. devrinde cemiyetin başkanlığında bulunan zatlardan hep Platon mezhebi erbabından oldukları dahi üzerinde ittifak edilen bir şeydir.

Ahmet Midhat Efendi, Mesihî cemiyetinin hâlâ Yahudilerden ayrılmadıklarını, çünkü o zaman putperest bulunan Roma'da Yahudilerin rahatça ayin icra eylediklerinden verilen müsaadeden istifadeyle Mesihîler dahi devamlı Yahudi havralarına giderler ve orada kurbanlar keserler ve Museviye şeriatının emir eylediği ibadetleri yapmak ile meşgul olduklarını ifade etmektedir.¹⁵⁹

2.3.5. Hristiyanlığın Kılıç Kuvvetiyle Yayılması

Ahmet Midhat Efendi, Mesih'in göğe yükselişinden sonra, etrafa yayılan havarilerin hepsinin idam edildiğini, Mesih'in mezhebinin ise bazı felsefe mezheplerine karışarak bozulduğunu ifade etmektedir. Romalılara göre ise hâlâ Mesihîliğin Yahudilikten hiçbir farkı olmadığını bildirmektedir. Yahudiler Mesihîleri kabul etmeyip, onlar dahi Yahudilikten ayrıldılar ve her gün bir adamın rivayetiyle bir kayıt ilave ettikleri mezhepleri gizlice yayıp genişlettiler. Yahudilerin düşmanlığı ile birkaç Mesihî idam edildi. Ancak bu idamı Hristiyanlıktan dolayı değil, siyasi bir nedenle olmaktadır.¹⁶⁰

Ahmet Midhat Efendi, papazların Hristiyanlığın kuruluşu sırasında maruz kaldığı zulümleri abarttıklarını, güya koca Roma devletinin Hristiyanlık aleyhine var kuvvetiyle gittiğini, hemen katliama başvurarak dinin kökünü kırmaya çalıştığını abartarak ifade ettiklerini bildirmektedir. Ancak Hak Teâlâ bu dini cihanda hüküm sürer halde yaymak istediği için Hristiyanların bir taraftan yine çoğaldığını kabul ettiklerini ifade etmektedir.¹⁶¹

Ahmet Midhat Efendi, Mesihîlerin, Hristiyanlığın kuruluşu ve yayılması sırasında birtakım şiddetli cezalar gördüklerinin inkâr edilemeyeceğini ifade eder. Fakat bu cezaların zulüm olmadığını ifade etmektedir. O zaman Mesihîlere yapılan cezalar hakkın dışında ve gereksiz olmadığı için buna zulüm denmeyeceği görüşündedir. Papazların zulümlere bir de umumilik ilave ettiklerini, bunu bütün Hristiyanlara genellediklerini buna da mezalimi umumiye dediklerini ifade etmektedir. Ancak yapılan cezaların umumi değil hususi olduğunu ifade etmektedir.¹⁶² Kilise tarihçilerinden Padonios'un tarihinde yer alan emirnameye göre, ilk zulümlerin bir kere din için olmadığını ifade etmektedir. İdam olunanların kabahati imparatora hürmet etmemeleri ve riayet etmediklerinden kaynaklanmaktadır.

¹⁵⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 185.

¹⁶⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 232.

¹⁶¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 235.

¹⁶² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 237.

Papazlar mezalimin ikincisini Hristiyanlığın imhası için yapıldığını iddia ederler. Ancak idamlar din için değil, diğer sebeplerle gerçekleşmiştir.¹⁶³ İmparator Domitian'ın Müşteri isimli mabudun yıkılan ibadethanesini yeniden inşasının masrafları için Yahudilerden yardım istemiş. Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlar da Yahudilik adı altında bulduklarından, bu ibadethanenin yeniden yapılmasını putperestliğe hizmet saydıkları için yardımı kesinlikle vermemek için inat ettiklerini, ikinci mezalimin bundan ortaya çıktığını ifade etmektedir.¹⁶⁴ Neron'un Roma'ya kendi tarafından ateş verilmesini, Hristiyanlara isnat için olduğundan birçok Hristiyanları, ahalinin eliyle intikamına atması olayı Hristiyanlar için bir zulümdü. Miladın 95. senesinde imparator Domitian birçok Hristiyan öldürdü. Ancak Hristiyanlığın mahvı için değildi. Bu durum belki onların çarmığa gerilen İsa'yı kral tanıdıklarından ve Romalıların emrine itaat etmek istemediklerinden dolayı ortaya çıkmıştır.

Mezalim-i umumiyenin üçüncüsü, Trajan zamanında olup Hristiyanlığın mahvı için değildir. Hristiyanların kendilerini diğer tüm mezheplerden farklı tutarak Romalıların dini ve devleti aleyhinde hazırlanmakta olduklarıyla ilgili Yahudiler tarafından edilen iftira yüzünden siyaset vuku bulmuştur.¹⁶⁵

Hristiyanlığın ilk iki asrı içinde kimse Hristiyanlığı mahvetmeye çalışmamıştır. Ondan sonrasına gelince; umumi tarihler ittifakla rivayet ederler, kilise tarihleri de inkâr etmezler ki Severus'tan itibaren, Caracalla, Macrinus, Heliogabalus ve Alexsander Severus dönemlerinde yani miladi 211 senesinden 235 senesine kadar Hristiyanlık aleyhinde taarruz edilmemiştir. Hatta "Bunlar kendi hallerinde cemaatlerdir, insanların güzel ahlaklı olmalarından başka bir şeye hizmet etmiyorlar." diye pek çok müsaadeye mazhar olmuşlardır.¹⁶⁶

Alexsander Severus, birkaç Hristiyan papazını, papaz sıfatıyla değil filozof sıfatıyla dairesine dahi kabul etmiştir. Hristiyanlığın başlangıç döneminden itibaren hiç kimse tarafından imhasına çalışılmamıştır. Bu kadar müsaade gördükten sonra sonunda Alexsander zamanında Hristiyanlığın en yayıldığı yerlerde ahalinin yüzde 8'i ve nihayet 10'nu Hristiyan olmuş bulundu. Papazların rivayetine bakılır ise yüzde 25'i Hristiyan olmuştu. Yüzde 10 oranında olan nüfus dahi halkın en pespaye sınıfından olup, bunların Hristiyanlığı kabul edişleri bu mezhebin pek hak bir mezhep oluşundan değildir. Yalnız sadakası ve yardım faaliyeti çok olan bir mezhep olmak üzere görmelerinden ortaya çıkmıştır.¹⁶⁷

Miladın 249 senesinde imparator olan Decius adında imparatorun hükümetinde bir şair o zamanlar birbiri ardınca gerçekleşen deprem, veba, kuraklık ve sel gibi afetlerin, hep eski din

¹⁶³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 240.

¹⁶⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 240.

¹⁶⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 250.

¹⁶⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 257.

¹⁶⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 258.

putlarını terk etmekten ve Mesih dinine girmekten dolayı ortaya çıktığını halk meyanında yaymasından dolayı Hristiyanlar aleyhine bir heyecan hasıl olmuş ve bu zamandır ki Hristiyanlık dini aleyhine epeyce bir şiddetli ayaklanma olmuştur.¹⁶⁸

Tarih-i Umumiye, mezâlim-i umumiyenin sekizincisini addettikten sonra dokuzuncusu olmak üzere dahi İmparator Valerian'ın hükümetinin son günlerinde Hristiyanlardan bazı kimselerin öldürüldüğünü haber vermektedir. Ancak bu zulümlerin sadece birkaç papaz hakkında olduğunu, tüm tarihler ittifak etmektedir. Ondan sonra uzunca bir süre zulmün eserinin görülmediğini, papazların rahat ve huzur içinde ayinlerini yaptıklarını ve din bakımından hayli yükselmeler ortaya çıktığını haber vermektedir.¹⁶⁹

Ahmet Midhat Efendi, tarihçi Cantu'nun kitabının 5. cildin 484. sayfasından alıntı yaparak, o zamanlar Hristiyanların hükümette memuriyet kazandıklarını, papazların hürmet ve itibar gördüklerini haber vermektedir. Pol De Samoa'nın gösterdiği örnekle, Roma devletinin Hristiyanlığı hususi bir din gibi göstermek için, İncil fikrini bırakıp dini merasimlere ve mukaddeslere bazı putperestlik sokmaya başladığını bildirmektedir. O zamana kadar kiliselerde resim falan bulunmazken, bu zamanda tohum atılmış olduğunu diğer tarihçiler yazmaktadır.¹⁷⁰

Ahmet Midhat Efendi, Cantu'nun buraya kadar nakledilen fıkrası üzerinde tüm tarihçilerin ittifak ettiğini bildirmektedir. Başlangıçtan itibaren bazı kimselerin, "pek fakir adam olduklarını, kendi hallerinde olduklarını, dilenci gibi olduklarını, güzel ahlaka hizmetlerinin olduğunu" söyledikleri Hristiyanlar bir kez resmi makama geldikten sonra, Pol De Samoa'nın gösterdiği örnek üzere birtakım resmi yollardan elde edilen rüşvetler bir tarafa, eski putperestlerden daha fazla ahlaksızlık yapmaya başlamışlardır.¹⁷¹ Çünkü önceden beri "Ah bir kez elimize fırsat geçse de şu putperestleri kılıçtan geçirsek ve dünyayı ele geçirsek." fikri bulunmaktadır. Bu kez Hristiyanlık istedikleri gibi yüze çıkınca papaz takımı bu fikirlerini gizlemeye çalışmışlardır. Ancak ayak takımı gizleyememiş ve açığa vurmuşlardır. Putperestliği iltizam eden filozoflar, "Hristiyan dediğimiz bu efendiler, melek örtüsüne bürünmüş şeytanlardan farkı yoktur.¹⁷² Onların ahlak melekesini korumak için başlarını ezmekten başka bir yol olmadığını, bu şekilde giderlerse sadece dinimiz değil, ahlakımız da elden gidecek, milletimiz mahvolacaktır." fikriyle ayaklandılar.¹⁷³ Bu olay miladın 303 senesinde Diocletianus adında imparator zamanında ortaya çıkmış, İznik şehrinde ve diğer mahallelerde halk

¹⁶⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 260.

¹⁶⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 261.

¹⁷⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 262.

¹⁷¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 263.

¹⁷² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 264.

¹⁷³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 265.

Hristiyanların aleyhine ayaklandılar. Romalılar, İmparator Konstantin'in 311 senesinde Hristiyan olana dek, Hristiyanlara karşı her türlü şiddeti yapmaktan geri durmadılar.¹⁷⁴

Ahmet Midhat Efendi, on defa olmuştur diye söylenen zulümlerden yalnız iki defasının bir nazar önemle görüldüğünü, sekizini mübalağa olayından anlatıldığını, hatta birkaç kimsenin izalesinden ibaret bulunduğunu ve buna da hiç önem vermediklerini ifade etmektedir. Ahmet Midhat Efendi, kilise tarihçilerinin miladın ilk üç asır müddetinde Hristiyanlığı bu kadar zulme uğramış göstermelerini, “Bu dinin kılıç kuvvetiyle ikame edilmeyip, mucize ve kelam kuvvetiyle ikame edilmiştir.” davasına revaç vermek için olduğunu açık olduğunu ifade etmektedir.

Ahmet Midhat Efendi, “Hristiyanlık kılıcı eline alınca kadar meydana çıkamamıştır.” ifadesini kullanmaktadır. Kılıç ve kalemin ittifakı olmayınca hiçbir iş görülemeyeceğinden ibaret bulunan hakikat meydana çıkmıştır. Şu müddet içinde Hristiyanlık yine erbabı için övünülecek kadar kurulup ve terakki edememiştir. “Mesih her zaman kilisesini teyitten ve ibadet edenlerini himayeden geri durmadı.” sözünü söylemek için papazlarda ne cüret olabilir ki? ifadelerini kullanmaktadır.¹⁷⁵

2.3.5.1. Konstantin Döneminde Hristiyanlık

Konstantin döneminde şimdiki Osmanlı memleketleri, Arabistan'dan başka tümü, Rusya'nın güneybatısı, Avusturya, Prusya ve Elbe nehrine kadar Almanya'nın kalanı ve İtalya, Fransa, İspanya, İskoçya'nın yarısı ve Afrika'nın büyük çöle varıncaya kadar kuzeydeki bölümü, Kanarya adaları tamamen Roma devletini oluştururdu.¹⁷⁶

Tarihçi Gibbon demiştir ki, “O zamanki Hristiyan nüfusu, genel Roma memleketine tamamen nispet edilmiş olsaydı ancak yüzde beş derecesinde kalırdı.” Ahmet Midhat Efendi, dünya cenk ve cidalini melanet derecesinde geriye gören Mesih dini erbabı Konstantin kumandası altında çekmiş oldukları kılıcı tâ asrımıza kadar kınına koymamıştır, ifadesini kullanmaktadır.¹⁷⁷ Ahmet Midhat Efendi, Gibbon'un ifadelerine göre; Konstantin'in bir kayınpederi olduğunu, herifi kendi kendisine asmaya mecbur eylediğini, kayınbiraderini boğduğunu, on iki yaşındaki yeğenin kafasını kestiğini bildirir. Büyük oğlunu koyun keser gibi kestiğini, karısını hamam içine hapsederek ve ateşi verdikçe vererek şiddetli zorluklar içinde öldürdüğünü bildirir. Konstantin'in bu mezâlimi kendi ailesi halkına husus olandır. Dışardan öldürdüğü adamlar ve özellikle eğlence olmak üzere oyun mahallelerinde kurban

¹⁷⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 266.

¹⁷⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 272.

¹⁷⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 276.

¹⁷⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 286.

ettiği çaresizler, yıktığı ırzlar, şehvet uğrunda yaktığı canlar kaydedilmeye başlansa ciltler dolar, şeklinde ifade etmektedir.¹⁷⁸

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlığın Mesih'i bula bula bu zatı bulduğunu, emrini ona verdiğini, semadan bu adamın muvaffakiyetini teyit eylediğini, ifade etmektedir. Papazların, Konstantin'i eli kılıçlı bir ikinci Mesih yaptıklarını, kendilerinin dince davalarıyla dünyaca hareketlerini muvazenede acaba hiç yüzleri kızarmıyor mu? ifadelerini kullanmaktadır. Konstantin, Hristiyanlığı bir minval muharrer kılıçla ihya ettiğinde daha vaftiz olmamış yani Hristiyan olmamıştı. Konstantin yaptığı bu zulümler yüzünden Allah katında bağışlanmak için putperest papazları çağırmıştır.¹⁷⁹ Günahlardan affolunmasının çaresini sormuş, o taşa toprağa tapan kafir dinsiz putperestler ise "Ey imparator! Dünya içinde her ne emrederseniz elimizden geldiğince yapmaya mecburiyetimiz vardır. Ancak bu emrinizi yapmamıza imkân yoktur. Çünkü kendi evladınıza, eşinize varana kadar merhamet etmeyip zulmettiniz. Din ve hikmetin bile tevilinde aciz kalacağı zulümler ve fuhşiyatı işlediniz. Buna din bakımından çare olmadığını siz bizden daha iyi biliyorsunuz." cevabını vermişlerdir. Hristiyan papazlar ise "Efendim vaftiz suyu bu günahların cümlesini yıkar, temizler." demişlerdir. Ahmet Midhat Efendi, Konstantin bu duruma inandığı için papazların bu çirkefi böyle temizlediğini ifade etmektedir.¹⁸⁰

Ahmet Midhat Efendi, kilise tarihçilerinden Hristiyanlığı koruma ve kollaması kuvvetli olan bazılarının, ifratta bulunarak âlemin ne diyeceklerine bakmayarak ve kendi vicdanlarından dahi utanmayarak, Hristiyanlığın Konstantin sayesinde güçlenip ve kurulduğunu inkâr ederek, Konstantin'in Hristiyanlık sayesinde güçlendiğini kabul ettiklerini ifade etmektedir.¹⁸¹

Ahmet Midhat Efendi, kilise tarihçilerinin Konstantin hakkında Hristiyanlık dini uğruna hiçbir hizmet görmemiştir, yani putperestlik dinini bozup yerine Hristiyanlığı ikame etmeye çalışmamış, demek istediklerini ifade etmektedir. Sadece adil bir imparator gibi hareket eylediğini haber verirler ve delil olmak üzere, Konstantin'in bazı muvaffakiyet davası üzerine eski putperestlerin Apollon dedikleri mabuda teşekkür ederek birçok kurbanlar arz ettiğini ve kendi ailesi içinden çeşitli zorluklar içinde öldürdüğü çaresizlerin bazısının da Hristiyan olduğunu bildirirler.¹⁸²

Ahmet Midhat Efendi, şu örnekleri verir: Tarihçi Ezop ki Konstantin'in Tarih-i Hususiyesi'ni yazdığı ikinci kitabın 56. babında şöyle diyor: Konstantin'in Arius'a bir mektup yazdığını ve şöyle dediğini ifade etmektedir: "Eğer bütün halkı, Allah'a iman ettirebilsem

¹⁷⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 287.

¹⁷⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 289.

¹⁸⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 290.

¹⁸¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 291.

¹⁸² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 292.

kendimi bahtiyar addedeceğim. Lakin bu işi telaşsızca gürültüsüzce yapmak ve işi becermek lazımdır.” Tarihçi Cantu, Ezop’un şu fıkrasını inkâr edemeyeceği gibi, bu işin içinde gerçekleri de gizlemeye bir türlü muktedir olamayarak, Hristiyanlığı hikmetli bir yolda müdafaa için 5. cildin 567. sayfasında diyor ki: “İmparatorun Hristiyanlığa gösterdiği teveccüh, teşekkür olunacak türdendir. Hiç olmaz ise yeni sahih din için eski putperestlik diniyle müsavat şerefini verdi. Ve hükümeti alt üst etmemek için birdenbire tebdil mezhep suretine kalkışmadı.¹⁸³

Cantu tarafından hikâye edildiği şekliyle, üç yüz on dört yılından sonra ve Konstantin tarafından inşa edilen Konstantiniyye (İstanbul) şehrine nakledilmeden önce o zamana kadar Hristiyanları nice zulümlerle katleden zalimler bu kez Hristiyanlar tarafından katledilmeye başlandı. Ahmet Midhat Efendi, Konstantin zamanında, Hristiyanların kazandığı kuvvet yalnız Roma putperestlerinin 10. mezâliminden kurtulmaları olmadığını, asıl kazandıkları kuvvetin Filistin taraflarını ve özellikle Kudüs-i Şerif’i almaları olduğunu ifade etmektedir.¹⁸⁴

Hristiyanlığın kuruluşu ve yayılmasında, Yahudiler Romalıların zulümleri altında düşkün kalıp etraf memleketlere perişan şekilde yayılınca, kendilerince farz ibadetleri olan hac ibadetini yapmak için çok paralar harcadıkları halde Roma devletinden ruhsat alamamışlar, Kudüs’e giremez olmuşlardır.¹⁸⁵

Konstantin Hristiyanlığı devlet dini şekline koyunca Kudüs-i Şerifi, güya diyanet-i hakikiyye-i Museviyenin yenilenmesinden ibaret olmasıyla Hristiyanların eline vermiştir. Böylece Hristiyanlık o mukaddes makamı kendisi için kıble ittihaz eylemiştir. Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlık için Kudüs’ün alınmasının, İslam’ın Mekke’yi fethetmesi gibi büyük bir zafer olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁶

Hristiyanlık kilisesinin ortaya çıkarak yükselmeye başlamasından sonra Mesihiyetin ilk nizamına bütünüyle bir değişme meydana geldi. Önceden Mesihiler birbirinin malına ortaklaşa kardeş gibi yaşarlardı. Sonra mal ve eşya ayrıldı. Hristiyanların İsa’sı tarafından havariler, “Ayağınızda pabuç, sırtınızda cübbe, belinizde kuşak olmasın.” diyerek uyarılmış bu şekilde gezmeleri emredildiği halde (Hristiyanlıkça papazlar havarilerin varisidir. Ruh’ul-mukaddes bunlara irsen intikal edermiş.) mükellef üniformalar giyindiler. İsa’nın havarilere “İçinde evvelki ve sonraki baş, kış olmasın.” diyerek cümlesinin eşit olması emrolunduğu halde papazlık makamını tefrik eyleyerek başlarına taç giydiler. Mücevherler taktılar. Roma papazı diğer papazların üzerine resmen çıkararak âlemi karıştırmıştır.¹⁸⁷

¹⁸³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 293.

¹⁸⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 297.

¹⁸⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 298.

¹⁸⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 299.

¹⁸⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 300.

Ahmet Midhat Efendi, papazların kendilerini uluhiyet mertebesine çıkarmak için ilk olarak Mesih'e insanlığın üzerinde bir rütbe ve işin sonunda doğrudan doğruya uluhiyet hükmetmek için nice çekişmelere giriştiklerini ve çoğunda başarılı olduklarını ifade etmektedir. Sonra kuvvetlerini genişleterek, papa bulunanlar kral azledip kral tayin etmeye kadar vardırıdıklarını bildirmektedir.¹⁸⁸

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlığın başlangıç döneminde yayılışı sırasında bölündüğü bazı mezhepler arasında tartışma meydana getirenlerin zaman geçtikçe büyüdüğünü ve eski anlaşmazlıkların devam ettiğini ifade etmektedir. Bu çekişmelerin asıl kaynağını arayan müdekkiklerin şöyle dediğini haber vermektedir: Hz. Mesih hiçbir sözünü kaleme almamış ve Hz. Musa, vesaire enbiyayı beni İsrail, Hz. Muhammed (sav) gibi ümmete bir kitap bırakmamış, Hristiyanlığın esas senetleri ve müessesesi olan kitaplar, hep başkaları tarafından kaleme alınmış olmasıyla bu kitapları tasvir edenlerin fikirler, mantık ve hikmet tabiiye ve maddi ilimlerle beslemeyince, metafizikle alakalı vehimlerle besleyince çeşitlilik, farklılıklar ve tezatlara neden olmuştur. Bu sebeple Hristiyanlığın başlangıcındaki yayılmasında dince ortaya çıkan çekişmeler kanlar akıtmaya sebep olmuştur.¹⁸⁹

Ahmet Midhat Efendi, Konstantin'in kılıcı kuvvetiyle Hristiyanlık kurulduktan sonra eski fakir, dervişi, önceki kanaat ve tevazu baki kalmış olsaydı bu tartışmanın o kadar şiddetlenmeyeceğini ifade etmektedir. Papazlar hırs ve açgözlülükle mülk ve dünya serveti için birbirini boğazlamak derecesine kadar her şeyi göze almışlardır. Konstantin bir hastalığından iyileştikten sonra, şifayı Sylvester adında bir papazın ilacından bilmesiyle ona ve akrabalarına, Roma, İtalyan ve garbın sair bazı eyaletlerini temlik eylemiştir.¹⁹⁰

Ahmet Midhat Efendi, rivayetlerde, Konstantin'in kiliselere çok maddi yardımlarda bulunduğunu, kiliselere çadır, istavroz hediye ettiğini, 12 havarilerin muhtırasının her birini doksana lira gümüştan yaptırdığını ifade etmektedir. Saint Petrus, Saint Pavlus ve Saint Jean kiliselerine hane, arazi, bahçe bağışladığını aynı zamanda bağışladığı eşyaların yirmi iki bin altına ulaşırdığını, o zamanlar bu servetin sadece imparatorlara has olduğunu ifade etmektedir.¹⁹¹

Gördünüz mü bir kere esaslar esası fakirlik ve zorluklar üzere bina olunan Hristiyanlık ne hale gelmiş? diye soran Ahmet Midhat Efendi, ancak Hristiyanlığın bugünkü hâlinin bundan da ibaret olmadığını ifade eder. Hesap ve mukayeseye sığar bir derecede değildir ifadesini kullanmaktadır.¹⁹²

¹⁸⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 301.

¹⁸⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 304.

¹⁹⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 306.

¹⁹¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 307.

¹⁹² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 308.

Konstantin Tarih-i Hususiyesi'nin 4. kitabının 21. fıkrasında beyan olunduğu şekliyle, İznikli Eusebius adında papaz vefat edince İstanbul despotluğu mahlul kaldığında, kilisenin serveti Arius mezhebine bağlı Makedonyus ile Katolik mezhebine bağlı Paul arasında tartışma olmuştur. Bunlar birbirine “Senin mezhebin batıldır, sen buraya despot olamazsın ki!” şeklinde birçok tartışmadan sonra kilisede bir kavga ve savaş çıkararak gerek kılıç ile katledilen ve gerek galip olmak için ezilip boğulan adamların miktarı üç bini aşmıştır.¹⁹³ Makedonyus tarafı galip olmasıyla, despot öldükten sonra dahi tüm kiliseleri kendi idaresi altına alarak hem Katolik hem diğer mezhebe bağlı papazları katletmiştir. Zira Arius mezhebinin muhalifi olan Athanasius adında Katolik papazın vefatı üzerine yerine halef olacak Petrus isminde bir papazı, Arius tarafı yakaladıkları gibi demire vurmuşlar ve sonra öldürmüşlerdir.¹⁹⁴

Theodosius'un Tarih-i Hususisi'nin 3. kitabının 33. ve 44. fıkralarında hikâye edildiği vecihle İstanbul kilisesinde çeşitli mezheplerle alakalı olarak birkaç kelime telaffuz olunması sebebiyle ahali boğaz boğaza gelerek birçok kan döktükten başka şehri dahi ateşe vermişlerdir.¹⁹⁵ Ahmet Midhat Efendi, anlatılan şu olayların, Hristiyanlığın masum çehresini, kana bulamış olduğunu kim inkâr ederse etsin, tarihin inkâr edemeyeceğini ifade etmektedir. Ahmet Midhat Efendi, “Hristiyanların papazları, İslam dininin kılıç kuvvetiyle tesis edildiğini iddia ediyorlar. Tüm bu açıklamalar, İslam'ın sadece kelam kuvvetiyle tesis olunmuş olduğunu göstermek amacıyla, bu iddiayı yapan papazlara karşı Konstantin'in kılıcında olan kuvveti putperestler aleyhine nasıl sarf eylediğini göstermek içindir”, ifadelerini kullanmaktadır.¹⁹⁶

2.3.5.2. Katolik Mezhebinin Galip Olması

Ahmet Midhat Efendi, mezhepler arasındaki davaların ilk olarak “Konsil” tabir olunan umumi meclislerde hallolduğunu ifade etmektedir. Katolik mezhebine muhalif olan Arian mezhebi erbabı, bir aralık davalarını kazandıkları gibi sonraları mağlup olduktan sonra yine bir zaman sonra davalarını ispat etmeyi ve Katolik mezhebini yenebileceklerini ümit eylemişlerse de Katoliklerin imparator Theodosius'tan aşağıdaki zikredilen fermanı istihsal eylemesinden sonra artık onlara galip gelme ümitleri kalmadığını ifade etmektedir.¹⁹⁷

Cantu Tarih-i Umumisi'nin 6. cildinin 11. bölümünde bu ferman bulunmaktadır: “İmparatorluğun iradesi şudur ki adalet ve merhamet içinde yaşayan halkın tümü, Saint Petrus'un Romalılara neşrettiği rivayet olunan ve rivayet olayına göre şimdiye kadar ağızdan ağıza nakledilerek Şam ve İskenderiye despotu Petrus gibi muttaki adamlar tarafından yayılan

¹⁹³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 312.

¹⁹⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 313.

¹⁹⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 314.

¹⁹⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 315.

¹⁹⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 319.

mezhebi kabul etsinler. Biz dahi inanıyoruz ki “Baba, Oğul ve Kutsal Ruh” üçü sadece bir tek uluhiyet olup üçünün uluhiyet şanı eşittir. Bu üç ekanim-i selasedir. Bu mezhebi kabul edenlerin Katolik unvanını almaları fermanımız gereğidir.¹⁹⁸ Hristiyanlığın Katoliklikten başka mezheplerini kabul eden halka biz ahmak ve akılsız nazarıyla bakarak onları Rafizi ismiyle yad ederiz. Bunların küfür ve inançsızlığı, Hristiyanlığın hükmetmekte olduğu yerlerde devam ve yayılması suretinin men olunması dahi fermanımız hükümlerindedir. Onlar bir yandan ilahi cezaya intizar etsinler. Diğer taraftan dahi sadece ilahi irade ile hüküm veren hükümetimiz dahi bu mühlidler için şiddetli ceza icra eylesin.”¹⁹⁹

Ahmet Midhat Efendi, bu ferman Katoliklerin eline geçtikten sonra artık kendilerine hükümet-i diniye ve dünyeviyesine hazineler dolusu servet ve zenginliğine diğer rakiplerin nazar ve tamah, hasetlerini kesmek adına neler yapmamışlardır? ifadesini kullanmaktadır. Bu ferman miladi 380 senesinde verildikten sonra dahi Katolik mezhebi üzerinden imparatorluk himayesi eksik olmadığı cihetle az vakit zarfında Hristiyanlığın diğer mezhepleri büsbütün mahvolma derecesine ulaştı. Başlangıçtan itibaren itiraz edenler kalmışsa da onlar dahi meydana çıkarıldıkça idam edilirdi.²⁰⁰

Engizisyon cemiyetinin tohumları bu dönemde atıldı. Bu cemiyetin mensupları, Hristiyanlığın yeni hallerine karşı çıkan ve “Rafizi” tabir olunan çaresizleri haber aldıkça hemen cellatlara teslim ederdi. Hristiyanlığın, büsbütün halkın kanını emerek, iliğini kurutmak için bir siper olarak, âlemin malı, canı, ırzı papazların keyfine hizmet için gereken icrayı yerine getirirdi. Bunlardan sonra engizisyon cemiyetinin o kadar şiddetli görüldüğü ki cihanı kan ağlattığı gibi bugün dahi hikayesini okuyanları ağlatacak mertebeyi buldu.²⁰¹

Ahmet Midhat Efendi, ortada hüccet ve delil olmak üzere elli dört ve hatta daha fazla İncillerin hepsinin bir mahiyette olduğunu ve savaş meydanına çıkan mezhep erbabının hepsinin birbirinden daha batıl bulunduğunu, şimdiki Hristiyanlar bunca İnciller meyanında kendi İncillerinin hak ve bunca mezhepler içinde kendi mezheplerinin hak ve doğru olduğuna nasıl kanaat edebileceklerini ifade etmektedir.²⁰²

2.3.5.3. Hristiyanların Din İçin Yaptığı Savaşlar

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlık tarihinde görüldüğü üzere havarilerin ve onlara tabi olanların vaaz ve nasihat yoluyla canlarını feda edecek halde çalışmış olmalarına rağmen pek fazla bir başarı elde edemediklerini ifade etmektedir. Bunun sebebi ise Mesih’ten gerçek İncil

¹⁹⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 319.

¹⁹⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 320.

²⁰⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 321.

²⁰¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 323.

²⁰² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 324.

olmak üzere bir kitap kalmayıp, her rastgelenin dağınık kağıtlara yazması üzerine tesis edilmeye çalışılan mezhebe yine kendi içinden muterizler çıktığını ifade etmektedir. Her biri tarafından yeni yüzlerce hükümler çıkarıldığını, böylece Hristiyanlığın kendiliğince bile gerçekleşemediğini ifade etmektedir.²⁰³ Miladın ilk üç asrı içinde Hristiyanlık papazların davası hilafına olarak pek ağır bir surette gidip dördüncü asrı içinde yükselmesi ise ancak Konstantin ve ondan sonra diğer sair imparatorların kahredici kuvveti sayesinde olduğunu ifade etmektedir. Papazların davasının, kılıç kuvvetiyle ikame edilen dinin bizim din İslam olduğunu, onların dininin yalnızca mucize ve kelim kuvvetiyle tesis edildiğini iddia ettiklerini bildirmektedir.²⁰⁴

Konstantin ve Theodosius'tan başka daha birçok imparatorlar dahi Hristiyanlığın tesisine himmet ve hizmetten geri durmamışlardır. Miladın 527 senesinde İstanbul'da imparatorluk makamına kaim olan Justinian ile zevcesi Theodora, bu hizmette diğerlerini geçmiştir. Kilise tarihlerinin rivayetlerine göre, ağzı ilahi ağız, koyduğu nizamlar ilahi vahye bağlı, Azrail'in pençesinden emin olup, vefatına yakın mutlaka kalıbıyla göğe yükseleceğine inanmış olan Justinian'ın aslı Slav barbar olup hatta ismi Opruda'ymış.²⁰⁵

Kilise tarihçileri diyorlar ki Theodora bir kere papazlara eski günahlarını çıkarttıktan sonra sırma gümüşü gibi pak edilmiş bakiye ömrünü Mesih dinini takviyede geçirmiştir. Theodora imparatoriçe olduktan sonra bu uğurda döktüğü kanların ve ettiği fuhşiyatın sonu gelmez. Hatta Justinian'ın şehvetperestlik durumu ile öldürdüğü adamların haddi hesabı yoktur.²⁰⁶

Ahmet Midhat Efendi, Katolikliğin doğuşundan sonra diğer mezhepleri dine nasıl getirdiklerini örneklerle açıklamaktadır. Justinian, miladi 527 senesinde İstanbul'da imparatorluk makamına gelmiştir. Ayasofya'yı yapan kişinin bu kişi olduğunu ifade etmektedir. Justinian ile zevcesi Theodora'nın bu konuda çok hizmeti olduğunu ifade etmektedir. Justinian'ın dünyada Katolik olanlardan başka her din ve mezhep erbabını katlettiğini ifade etmektedir.²⁰⁷

Ahmet Midhat Efendi, garazkar papazlardan başka kimsenin sözünü dinlemeyen ve kendisini sadece din Yesûa teyit ve ihya için yaratılmış adeta bir ikinci Mesih addederek bu dünyada cismani ölümle vefat etmeyeceğine, vefatına yakın mutlaka göklere çıkılacağına tam itikadı olan, bunca feyzi Hristiyanlıktan bilen bu kişiye şiddetten başka ne yakışabileceğini ifade etmektedir.²⁰⁸

²⁰³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 327.

²⁰⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 328.

²⁰⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 331.

²⁰⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 333.

²⁰⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 334.

²⁰⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 335.

İmparator Justinian dönemine kadar bazı papazlar, Ermenistan'a kadar yayılmışlardır. Ermeni hükümdarlarının haremlerine girdikleri, Hristiyanlığın ne kadar mucizesi ve kelamı var ise cümlesini kadınlara göstererek ve sarf ederek bunların aracılığıyla ele geçirdikleri hükümdarlarla halka zorla Hristiyanlığı kabul ettirmişlerdir. O zaman İran'da Sasaniyan hükümdarlarından atalarının tahtına oturduktan sonra, Ermenistan tarafları ahalisi Rumların o tarafa tasallutlarından ve putperestlik ayinini zorla ve üstün bir kuvvetle yıkmaya çalıştıklarından şikâyet etmişlerdir. Kavad oldukça mutaassıp putperest bulunmasıyla Ermenistan içindeki papazları uzaklaştırmıştır. Bu haberlerin Justinian'a ulaşmasıyla Hristiyan Ermenilere yardım etmiş ve ne kadar putperest papaz varsa katledip, ibadethanelerini yıktırıştır.²⁰⁹

Ahmet Midhat Efendi, bu arbedede papazların o kadar şiddet gösterdiklerini ve halkı bir derecede cesaretlendirdiklerini ifade etmektedir. Hristiyan Ermeniler tâ Kavad'ı derdestle bir hapse atmaya varıncaya kadar muvaffak olduklarını bildirmektedir. Kendi ağzının ilahi ağız olduğuna, her hükmünün ilahi vahiyden oluştuğuna, vefat zamanında Hz. İsa tarafından göklere çıkacağına iman eden Justinian, ömrünün sonlarında ümitsizlikle Hristiyanlığı tamamen inkâr ederek namını kilise tarihine Rafizi olarak yazdığını ifade etmektedir.

Justinian'dan sonra hükümet makamına gelen II. Justinian ile karısı Sofia dahi tıpkı Justinian ile karısı Theodora gibiydiler. Ermenistan meselesine II. Justin'i dahi saktular. O taraflardan putperestliği tamamen temizlemeye çalıştılar.²¹⁰

İlk olarak Rumlar mağlup olmakta iken daha sonra galip olmaya başladılar. Başa Heraklius geçince, o zaman savaştan yılmış ve ümitsiz kalmıştı. İmparator çekilmeyi düşündüğünde papa imparatoru Ayasofya'ya çağırmıştır. Din uğrunda halkıyla beraber can vermek veya halkıyla beraber yaşamak konusunda imparatora yemin ettirmiştir.²¹¹

Ahmet Midhat Efendi, Heraklius'un acemler üzerine kazandığı üstünlüklere sınır olmadığını ifade etmektedir. Tarihlerin, “Nereye vardıysa putperestlerin ibadethanelerini yakıp yıktığını, papazlarını kestiğini ifade etmektedir. Bu habere mukabele Hristiyanların hâlâ; “Bizim dinimiz kılıç kuvvetiyle kurulmadı, mucize ve kelam kuvvetiyle kuruldu!” dediklerini ifade etmektedir. İmparatorlukta para tükenince, İstanbul patriğinin kiliselerde altın gümüş ne kakar değerli eşya varsa bunları imparatora teslim ettiğini ifade etmektedir.²¹²

Doğu tarafta halka Hristiyanlığı zorla kabul ettirmek için bu kadar külfet alınmıştır. Batı tarafta ise bunlar daha sonraki zamanlarda göze aldırılarak işin başlangıcında başka bir yol

²⁰⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 340.

²¹⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 341.

²¹¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 343.

²¹² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 345.

bulunmuştur. Papazlar miladın ilk üç asrında halka vaaz ve nasihat uğrunda canlarını feda edecek hale gelmişlerdir. Sonunda Konstantin'i yola getirince kaç seneler zarfında üç yüz senelik işten daha fazla iş yapıldığını görünce, artık insanlara vaaz vermektense hükümdarları ele geçirmeyi ve bu şekilde işi yürütmeyi bulmuşlardır.²¹³ Çünkü bunların dine getirmeye çalıştıkları adamlar, henüz vahşette bulunan Cermenler, Lombardiyalılar, Franklar, Saksonlar (İngilizler) olup, bu vahşi milletlerin hükümdarları ise kendilerini halkın eskiden beri taptığı ilahların sülalesinden tutarak tıpkı Nemrut'un ve Firavun'un hükümetleri gibi ilahi bir yolda icra eylediklerine inandıklarından halkın da bunlara bağlılığı açık olduğundan bu yolu izlemektedirler.²¹⁴

Ahmet Midhat Efendi, papazların barbarları yola getirmenin suretini öğrendiklerini ifade etmektedir. Anlatacakları din acemler gibi akil bir milletin nazarında asla kabul olunmayacaktır. Barbar bulunan halk nazarında dahi kabul olunamayacağını papazlar bildikleri için bunlar hükümdarların zayıf taraflarından yakalamak için ilk olarak hükümdarların karılarına başvurduklarını ifade etmektedir. Ve onlar vasıtasıyla işlerini yürüttüklerini ifade etmektedir.²¹⁵

Ahmet Midhat Efendi, Cantu Tarih-i Umumisi'nin 7. cildinin 366. ve 384. sayfalarında örnek verildiğine göre; o zamanlar papazların, kralların arkasından ayrılmayan birtakım vahşileri dine getirmeyi imkânsız olarak gördüklerini, yalnız kralları celbetmeye kesinlikle karar verdiklerini ve ellerinde bir delilleri olmadığı halde sadece kadınların iğfaliyle yola getirdiklerini ifade etmektedir. Kralların delaletiyle papazların esareti altına giren çaresiz barbarlar, Hristiyanlığın sanki bir hükümet şeklinde olduğu gibi mahsulünün öşrünü kiliseler adına bir vergi suretiyle vermeye mecbur oldular.²¹⁶

Ahmet Midhat Efendi, tarihçi Cantu'dan şu şekilde alıntı yapmaktadır: “Bu sadaka gibi bir şey olmayıp mecburi bulunmasıyla her kim vermez ise yalnız kilisenin aforozuna düşer olmayıp hükümdarın cismani cezasına dahi düşer olurdu.” Zira yine Cantu'nun muhakemesine göre “Bu suret sonradan ve Hristiyanlığın hilafına olarak başlatılmış bir bidat olmayıp Museviye şeriatında dahi hükmü devam edermiş. Ahmet Midhat Efendi, şu sözleriyle devam etmektedir: O Museviye şeriatında var olanları ki Hristiyanlık onu bozmaya gelmemiş! Bilakis ikmal etmeye gelmiş! Fakat Hristiyanlığın yayılma tarihi özetine dair buraya kadar vermiş olduğumuz doğru bilgilerden okuyucuların anlamış olacakları vecihle o şeriat-ı Museviyedeki Hristiyanlığın ondan ayrılmış olmasını dahi yine Cantu gibi tarihçiler büyük bir başarı

²¹³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 346.

²¹⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 347.

²¹⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 349.

²¹⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 350.

adederek gerçekte Hristiyanlığın ona benzeyen bir yeri de kalmamıştır. Bu durum halkı bildikleri gibi soymaktan başka bir şey değildir ki Hristiyanlığa bu Museviyeyi kabul ettirmemiş olsunlar.²¹⁷

Ahmet Midhat Efendi, bu öşrün koyun gibi ahaliyi soymak için kurulduğunu ifade etmektedir. Tarihçi Cantu 7. cildin 400. sayfasında halktan alınan bu öşrün, kilise malı olarak alınmadığını mücerret papazların kendileri için alındığını haber vermektedir. Cantu, miladi 589 senesinde Toledo’da akdedilen umumi mecliste şöyle bir karar verildiğini rivayet ediyor.²¹⁸ Haber olundu ki papazların kendi idarelerindeki kişiler ahaliye babaca muamele etmeyip zalimane muamele ediyorlar ve her ne kadar “Senyörün veraseti üzerine sahip gibi muamele etmeyiniz, belki koyunlara (Hristiyanlara) siz kendinizi bir numune edilmek üzere arz ediniz.” şeklinde yazılsa da onlar ahaliyi birtakım vergiler ve tazyikler altında eziyorlar. Şimdi eski tensikat mucibince papazların kendilerine verilenden başka bir şeye malik olmaları yasak edilsin. Bu şekilde halk haksızlığa uğrarsa daha büyük papazlara müracaat etsin. Büyük papazlar zulümlerinden dolayı diğerlerini menedip azarlayacaklardır.²¹⁹

Ahmet Midhat Efendi, “İslam dininde küfrü mahvetmek ve öşrü almak suretleri vardır ama onlar bidat değildir, şeriattır diye inanıyoruz, delillerini ifade ediyoruz”, ifadelerini kullanmaktadır. Bunların yalnız Hristiyanlar için şer’i olmadığını ifade etmektedir. Eğer bunlar ve bunlar gibi şeyler şer’i olmamakla birlikte cemiyet medeniye için gerekli olduğuna inanılacak olursa o halde kendi dinlerini bir cemiyet medeniye için yeterli olmadığı halde sonunda ikmal edilmiş olmasının itiraf edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlık dininin temelini yalan olduğunu, her şeyini yalan ve hile ile yürüttüklerini ifade etmektedir.²²⁰

2.3.5.4. Hristiyanlığın Batıl Mezheplere Ayrılması

Ahmet Midhat Efendi, Mesihîlerin kendi aralarında dahi birtakım tartışmalar çıkararak ve bu tartışmalar üzerinde uzun süre devam ve inat göstererek sonunda Hristiyanlığı, her biri belli başlı bir mezhep olarak, Gnostik, Ebionit, Nasranî, Carpocratler, Basilidian, Valentinian, Marsiyonit, Sabellian ve Montanist adlarında elli dört mezhep oluştuğunu, her birinin bazı şubelere ayrıldıklarını ifade etmektedir. Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlığın elli dört mezhebe ayrıldığını ve her bir mezhebin kendine mahsus İncil yazdığını ifade etmektedir. Bu mezheplerin bazısını açıklamaktadır.²²¹

²¹⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 359.

²¹⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 360.

²¹⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 363.

²²⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 364.

²²¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 210.

Ahmet Midhat Efendi, Fransa'nın ileri gelen meşhur filozoflarından elli dört kişinin toplanması ve ittifakıyla oluşan Kamus-ı Ulum-ı Felsefiye'den örnek vererek; Gnostikler Mezhebinin, birtakım felsefe mezheplerinden, Mesih mezhebine girmiş olanların ilk asırda oluşturdukları mezhep olduğunu, Katolik mezhebinin dünyada başka tüm mezhep erbabını mahvettiği zamana kadar devam ettiğini ifade etmektedir.²²² Bu mezhebin oluşmasına lüzum olan şeyin Mesih mezhebinin yeterli olmaması olduğunu ifade etmektedir. Bu mezhebin, havarilerin Mesih hakkında verdikleri bilgilerin, bir din şekline konulup da bir millete arz olunmaya sahil olmadığını ve insan fikrini ikna edebilecek hususta Hz. Adem'den beri gelen tecrübelerin delaletinden başka bir şeyle elde edilemeyeceğini, bu hüküm ile Mesih'in birkaç nasihatının bazı meselelerde işe yarayabileceğine hükmettiklerini ifade etmektedir. Ahmet Midhat Efendi, en ziyade ehemmiyet olan hükümlerinin havarilerden başlayarak ve İncil yazarlara kadar cümlesinin yalancı ve müfteri olmaları hakkında verdikleri hüküm olduğunu ifade etmektedir.²²³

Ebiyonitler mezhebi, aslında Musevi oldukları halde mezheb-i cedid-i Mesihe girmiş olan kişilerden oluşmaktadır. Ortaya çıkış sebepleri şunlardır: Bazı Romalı, Yunanlı yeni Mesihiler İbriye diline vakıf olmadıkları için, İbriye dahilinde yazılmış olan İnciller üzerine Hz. İsa'ya Allah'ın sahil oğlu mu denileceği yoksa Allah'ın kendisi mi denilmek lazım geleceğine dair şüphelere düşmesi üzerine Epifan isminde biri İbraniye ilminde mahir bulunmak suretiyle kitapların ve mektupların Rumîlerin ve Yunanîlerin anladıkları mananın yanlış olduğunu bazı akıl sahiplerine ispat etmiş ve bu sebeple bu mezhep kendi adına mensup kalmıştır.²²⁴

Ahmet Midhat Efendi, bu mezhebin Matta İncilinden başka İncillerin hepsinin yalan olduğunu ve Matta İncilini dahi sonradan Hristiyanlığı değiştiren papazların doldurdukları yalanlardan ayırarak kabul edilebilecek hâle koyup o şekliyle kabul ettiklerini ifade etmektedir. Mesih'e bir gönderilmiş peygamber olarak baktıklarını, havarilerden hiçbirisini peygamber olarak görmediklerini, yalnız Matta'yı İncil hafızı olarak kabul ettiklerini ifade etmektedir. İsa'nın tavsiyede bulunduğu ve dini tahvil eden Hristiyanların terk ettikleri ve reddettikleri Musevi hükümlerini tutmaktadırlar. Ahmet Midhat Efendi, Katolik kilisesinin bunları, "Kilisenin temeli olan Petrus'un yediği şeyleri nasıl menedebilirler?" diye tekfir ettiklerini ifade etmektedir.²²⁵

Ahmet Midhat Efendi, Basilidian mezhebini, Basilides adında bir adam aracılığıyla oluşan batıl firkadan ibaret olduğunu, kendilerine mahsus bir İncillerinin olduğunu ifade

²²² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 217.

²²³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 219.

²²⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 220.

²²⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 221.

etmektedir. Semayı üç yüz altmış beş tabaka olarak kabul etmektedirler. Bu her tabakada akıl lafzıyla tanımlanan bir rabbin olduğunu ve bu dünyanın en son tabakadaki rabbi tarafından yaratılmış olduğuna inanmaktadırlar. Öldükten sonra dirilme konusunu, ruhların göçüyle tefsir etmektedirler. Vücudun bir kez çürüdüktan sonra onun yerine gelecek vücudun yine aynı vücut olacağına inandıklarını ifade etmektedir.²²⁶

Ahmet Midhat Efendi, Valentinian mezhebinin, Valentinius adında bir Mısırlı papaz tarafından oluşturulduğunu, esasının Hristiyanlıkla Eflatun mezhebini karıştırdıktan sonra, Hint'in, Çin'in bazı vehimlerini de katmaktan ibaret olduğunu ifade etmektedir. Âlemi, âlem-i ruhani ve cismani olarak ikiye ayırdıklarını, âlem-i ruhaninin sonsuz, geniş bir âlem olduğunu, otuz nefer Allahların bunun otuz tabakasını idare ettiğini ifade etmektedir. Âlem-i cismani ise âlem-i ruhaniden büsbütün başka olup onu yaratan Allah, fikir ve hareket bakımından âlem-i ruhani erbabından ayrılmak istediğinden yaratılanlarda bu kemalsizlik görülmekteymiş. Ahmet Midhat Efendi, bir rivayete göre bu mezhebin, Mesih'i, âlem-i ruhaniyetten âlem-i cismaniyete ittiğini ve kendi felaketlerinin âlem-i cismaniyetin tamamından ortaya çıktıklarına inandıklarını ifade etmektedir.²²⁷

Ahmet Midhat Efendi, Marsiyonit mezhebinin, Marsiyon adında Sinoplu bir papazın kurmuş olduğu mezhep olup, biri güzelliklerin yaratıcısı diğeri kötülüklerin yaratıcısı olmak üzere iki Allah farz ettiklerini ifade etmektedir. İsrailoğulları peygamberlerinin tamamı, kötülük yaratıcısı olan Allah tarafından gelip, Mesih ise güzelliklerin yaratıcısı olan Allah tarafından gelmiştir. Bundan dolayı Yahudilerin kabul etmediklerine inanmışlardır. Musevi şeriatında esas ibadet olarak bazı kurbanlar arz edilmesini kötülükten olmak üzere kabul ettiklerini, Hristiyanlıkta ise bunların zorunlu olmamasını güzellikten saydıklarını ifade etmektedir.²²⁸

Ahmet Midhat Efendi, bu mezheplerin sayısının elli dörde ulaştığını, bunların dalları olan mezheplerin ise yüzlere vardığını ifade etmektedir. Katolik, Ortodoks gibi Allah'ı bir şahısta üç ve üç içinde bir kabul eden mezheplerin de bunlardan türediğini ifade etmektedir. Asıl Hristiyanlık daha mahvolmamıştır. Nasrani adıyla baki kaldığını ifade ederek Nasrani mezhebini açıklamaktadır.²²⁹

Ahmet Midhat Efendi, İslam'ın Hz. Resul Efendimizden önce gerçek bir mezhep olarak gösterebilecekleri bir mezhep aranırca onun Nasraniler mezhebi olabileceğini ifade etmektedir. Bu mezhebin Mesih'ten pek çok önceleri olduğunu, Yahudilerin gerçek Musevi şeriatına birçok

²²⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 222.

²²⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 224.

²²⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 225.

²²⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 226.

batıllar katarak yoldan çıktıkları zaman, Nasraniler mezhebinin mensupları Allah'ın şeriatını asla bozmadıklarını ifade etmektedir. Şarap içmediklerini, adaletten ayrılmadıklarını haber vermektedir. Felsefe kitaplarında bunların güzel ahlakı methedilir.²³⁰

Hz. Mesih'in ortaya çıkışıyla yaydığı ahlak-ı melekiye bu Nasraniler nazarında icra olan şeriatın hükümleri olduğu için Mesih'i en önce örnek alan ve ona itibar eden bunlardır. Ahmet Midhat Efendi, bundan dolayı Yahudilerin Mesih taraftarlarına Nasrani dediklerini belirtir. Roma papazlarının, Hz. İsa'nın Nasaret karyesinden zuhur eylediği için ilk Hristiyanlara Nasrani denildiğini zannetseler de bu hatadır.²³¹

Miladın ilk asrı başlarından başlayarak ikinci asrı içinde oluşan mezhep çekişmeleri ile yüzlerce mezhep hüküm sürmeye başladığı zaman Nasranilerin evvelki Nasraniyetten ayrılmayıp onun üzerine baki kalmıştır. Kendi değişimlerini göremeyerek, sonunda Katolik ismiyle ayrılan Hristiyanlar nazarında Nasraniler asıl Hristiyanlıktan ayrılmış gibi gösterilmiştir. Kendi değişimlerini bilmeyenler, âlemi değiştirmiş sanacakları bilinir. Bunun gibi sair Hristiyanlar dahi bu Nasranileri tekfir eylemişlerdir. Ahmet Midhat Efendi, bunların tekfir sebebini, Musevi şeriatının hükümlerinden bazılarını İsevi şeriatına karıştırmak olduğunu ifade etmektedir. Kendilerinin Musevi şeriatından bazı hükümleri İsevi şeriatına kattıklarını kabul ettiklerini ifade etmektedir. Böyle bir konuda soru sorulması üzerine Nasranilerin şu cevapları verdiklerini ifade etmektedir.²³²

Demişler ki: Evet, biz Museviye şeriatından birtakım ahkamı İsevi şeriatına katmaktayız. Lakin şunu sorarız ki İsa, Musevi şeriatını bozmaya mı geldi yoksa ikmal etmeye mi geldi? Hepiniz itiraf edersiniz ki ikmal etmeye geldi. İsa neleri ikmal eylediyse biz bunları kabul eyledik. Ancak sünnet gibi, yasak etin yenmemesi gibi, Hz. İsa'nın dahi kabul ettiği ve icra etmiş olduğu hükümleri ne delille bıraktırmak istiyorsunuz?²³³

Ahmet Midhat Efendi, onların bir yandan İsa'nın Musevi şeriatını bozmaya gelmediğini, ikmal etmeye geldiğini ifade ettiklerini, İsa'nın neleri ikmal ettiyse onları kabul eylediklerini ifade etmektedir. Ahmet Midhat Efendi, onların İsa'nın Musevi şeriatını ikmal için geldiğine inandıklarını ancak Hristiyanlığı da büsbütün bozdukları için Hristiyanlığın bu Nasraniyet'ten ibaret olmasına kail olamadıklarını ifade etmektedir.²³⁴

Ahmet Midhat Efendi, Nasranilerin, Hz. Mesih'e uluhiyet isnat etmediklerini haber vermeye lüzum olmadığını ifade etmektedir. İsrailoğulları peygamberlerinin, Hristiyanlara Mesih olmak üzere birinin geleceğini haber vermişlerse de bu kişinin Allah olacağı hakkında

²³⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 227.

²³¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 228.

²³² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 229.

²³³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 230.

²³⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 231.

bir açıklık göstermemişlerdir. Sanki bir peygamber olacağını haber vermiş olmalarıyla Nasraniler dahi bir peygamberin gelmesini beklemişlerdir. Havarilerden bazılarının Hz. İsa'nın ashabı olması bunlar açısından makbuldür. Petrus, Yahuda gibi hainleri ashap İsa'dan olmak üzere itiraf ederler.²³⁵

2.3.6. Hristiyanlıkta Uluhiyet Anlayışı

2.3.6.1. Üç Şahısta Oluşan Birlik: Teslis

Sözlükte “üçleme” anlamındaki teslis kelimesi, İslam düşüncesinde Hristiyanlığın üç şahısla, baba-oğul-kutsal ruhtan oluşan ilahlık anlayışını ifade eder. Teslis düşüncesi Hristiyanlıktan önce Mısır'da İsis, Osiris ve Horus, Hindistan'da Brahma, Vişnu, Şiva veya Brahma, Narayana, Rudra ve Yahudi mistisizminde farklı şekillerde yer almıştır. Teslis ne kelime olarak ne de bir öğreti olarak Kitab-ı Mukaddes'te yer almamaktadır. Ahd-i Cedid'te “baba, oğul/insan oğlu/ Tanrı oğlu ve kutsal ruh/Tanrı'nın ruhu” ifadeleri geçmekte olsa da teslisin üç şahsından birlikte yalnız geç döneme ait iki yerde geçmektedir. Matta'nın sonunda İsa'nın havarilerini tüm milletleri baba, oğul, kutsal ruh adına vaftiz etmekle görevlendirdiği geçmektedir. Pavlus'un Korintoslular'a ikinci mektubunu ise, “Rab İsa Mesih'in lütfu, Tanrı'nın sevgisi ve kutsal ruhun yoldaşlığı hepinizle olsun.” şeklinde bitirmektedir.²³⁶

Hristiyan teslis doktrininin ana kaynağı olarak gösterilen Kitab-ı Mukaddes metinlerinde, aslında açık bir şekilde “Trinite” üçleme kavramı görülmez. Fakat ikinci asırdan itibaren Grek felsefesi ve İskenderiye'de gelişmekte olan Yeni Eflatuncu görüşlerin tesiriyle, Hristiyan ilahiyatı içinde, teslis öğretisinin önemli bir yeri olduğu görülmektedir.²³⁷

Bu kitabi metinlerden hareketle, Yahudi tek tanrıcılığıyla aynı şekilde ilah olan üç uknumun uzlaştırılması yoluna gidilmiştir. Teslis doktrini resmi olarak miladi 325'te yapılan konsilde ortaya konmuştur. Teslis öğretisi Aziz Augustine tarafından tamamlanmıştır. Böylece teslis öğretisi, bütün Hristiyan cemaatlerinin inancının temelini oluşturmuştur. Athanase'nin İznik Dinsel İlkeleri adıyla yazdığı Kredo'da özellikle teslisin iki unsuru açıklığa kavuşmuştur. Kredo'da inanılan baba, ilahdır ve her şeyin yaratıcısıdır. İsa ise Allah'ın oğlu olup yalnız Baba'dan doğmuştur. Bu şekilde O, Baba'nın cevherinden olup gerçek ilah bilinir. Böyle olsa da Oğul, yaratılmış olmayıp, yerdeki ve gökteki her şey Oğul'la vücut bulmuştur. Oğul insanların kurtuluşu için gökten inerek, cesetlenip insan olmuştur. İznik konsilinde ise teslisin

²³⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 233.

²³⁶ Jacques Waardenburg, “Teslis”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, XL/548.

²³⁷ Mehmet Aydın, Müslümanların Hristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1989, s. 113.

üçüncü unsuru açıklığa kavuşturulmuştur. “Ruhu’l-kudüs’ün Ruhu’l-hak olan Baba’dan çıktığına karar verilmiştir.”²³⁸

Miladi dördüncü asırda, İstanbul patriği Makedonius, Ruhu’l-kudüs’ün yaratılmış olduğunu iddia etmiştir. Bu durum üzerine 381 yılında ikinci genel konsil İstanbul’da toplanarak, Ruhu’l-kudüs’ün Baba ve Oğul’la aynı cevher olduğu kabul edilmiştir. Üçünün uluhiyet açısından aynı seviyede olduğu ilan edilmiştir.²³⁹

Ahmet Midhat Efendi, Tanrının birliğini, üç uknuma taksim yapmaya Hristiyanların mecbur kaldıklarını ifade etmektedir. Hz. İsa’nın, Hz. Meryem’e ilka olunmuş bir kelime ve Ruhullah olarak bilinmesi, bu durumun en büyük sebebi olduğunu belirtir. Latin ve Yunan papazlarının kelime ve ruhun ne demek olduğunu anlamadıklarını ifade etmektedir. Adeta Cenab-ı Hak’ın Hz. İsa’ya hulul etmiş olması manası verdiklerini ve buna kilise ıstılahında “inkâr nasiyun” dediklerini ifade etmektedir.²⁴⁰

Ahmet Midhat Efendi, Hz. Halik Teâlâ’nın kendi yarattığına hulul etmesi durumunun akla hayale sığmaz bir şey olduğu için bu hayalde bulunanları küçük düşürmek ve alaya almanın gerektiğini ifade etmektedir.²⁴¹

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanların, Cenab-ı Hak’ın İsa’ya hululünü hülya ettiren yani insanı inkâr düşüncesini ortaya çıkaran şeyin, Hz. İsa’nın babasız doğduğu gibi bir de insanoğlunun günahlarından temizlenmesi için kendini feda etmek vazifesiyle görevli olması düşüncesi olduğunu ifade etmektedir.²⁴²

Ahmet Midhat Efendi, Hz. İsa’nın insanların günahları için canını feda etmesine mecbur olduğunun altında Hz. Adem’in zellesinin olduğunu ifade etmektedir. Hz. Adem’den itibaren Hz. İsa’ya gelinceye kadar bu günahın babadan oğula intikal ettiğini ve insanları bu zelleden kurtarmak için Hz. İsa’nın geldiğini, Hristiyan kelâm kitaplarında anlatıldığını ifade etmektedir. Hristiyanların, Hz. Adem’in isyan derecesinde büyük bir günah işlediğine, bu günahın Hz. İsa’ya kadar babadan oğula intikal ettiğine ve Hz. İsa’nın, insanları bu günahı kurtarmak için geldiğine, hem de kendisinin Allah olduğu halde canını feda ettiğine inandıklarını ifade etmektedir.²⁴³

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanların inancına göre, Hz. İsa’nın babasız olduğu için bu intikalin onda kesildiğine, Hz. Adem’den zelle sadır olmasaydı Hz. İsa’nın ibnullah olduğu

²³⁸ Mehmet Aydın, Müslümanların Hristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1989, s. 114.

²³⁹ Mehmet Aydın, Müslümanların Hristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1989, s. 114.

²⁴⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 26.

²⁴¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 27.

²⁴² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 28.

²⁴³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 29.

halde dünyaya teşriflerine lüzum kalmayacağına inandıklarını ifade etmektedir. İbnullah ve zat Allah olmasaymış teslise de lüzum kalmayacakmış. Hristiyanların, teslis olmaz ise vahdaniyeti rabbâniye bile tahakkuk edemezmiş, düşüncesinde olduklarını ifade etmektedir.²⁴⁴

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanların, teslisin anlaşılmasını Hristiyanlık şeriatının en büyük hikmeti olarak kabul ettiklerini belirtir. Hristiyanlığın teslisi bir sır gibi bilerek o sırrı kimsenin anlayamamasını dinin büyüklüğüne işaret olarak gördüklerini ifade etmektedir.²⁴⁵

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanların üç temel esas dedikleri “Baba, Oğul ve Ruhü’l-kudüs” olarak üç şahıstan oluşan Allah olduğunu ve üçünün tek bir Allah olduğunu kabul ettiklerini ifade etmektedir. Tek bir ilaha üç isim denilmesinin ve tek bir ilahın üç ismi diye düşünülmesine imkân yoktur. Bu üç ismin tek bir ilah olarak kabul edilmesine imkân olmadığını ifade etmektedir. Teslis ile esma-i hüsnâ arasında kıyas yapmanın imkansız olduğuna dikkat çeker. Çünkü şahsı bir, ismi üç değildir.²⁴⁶

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlık vahdaniyeti değil, kesreti kabul ediyor denilseydi bunda aklın kabul etmeyeceği bir şey kalmazdı ifadesini kullanır. Hristiyanlar, üç uknumun üçü dahi bir diğerinden ayrı ve farklı olduğuna iman etmektedirler. Ancak bu üç zatın, şahsiyette birbirinin aynısı olduğuna inanmaktadırlar.²⁴⁷

Hristiyanlar, Ebû ve İbn ve Ruhü’l-kudüs’ün üçüne “birdir” demediklerinden dolayı muvahhit kabul edilmiyorlar. Bunların üçü de bir diğerinden farklıdır denilecek olsa çoğulcu olunması lazım gelip, Hristiyanlar bu şekilde de demediklerinden çoğulcu da olamıyorlar. Ahmet Midhat Efendi, teksirde tevhit, tevhitte teksir aramanın bir garabet olduğunu vurgular.²⁴⁸

Bir zamanlar matematik ilminden biri Hristiyanlığın garabet halini ortaya çıkarmak ya da ret için $1+1+1=0$ yapıp papaza sormuş. Eşittir işaretinden sonra ne koymalı diye sormuş. Papaz, yine bir cevabını vermiş. Birlerin arasında artı olduğu ve eşittir üç olması gerektiği papaza açıklanmış. Ancak papaz, “birlerin her birinin farklı bir olması halinde öyle olması gerektiğini, bu birlerin ise bir diğerinin aynı hüviyette olan birler olduğu” cevabını vermiştir. Bu cevabı alan matematikçi bu durumun fenne ve akla sığmaz olduğunun karşılığını vermiştir.²⁴⁹

Ahmet Midhat Efendi, üç şeyin üçünün de birbirinden ayrı oldukları halde yine tek bir şey olduğuna inanıldığını ifade etmektedir. Bu özellik nedeniyle uluhiyetin pederden oğula ve peder ve oğulun her ikisinden Ruhü’l-kudüs’e intikal etmiş ise de böylece uluhiyetin üçlü

²⁴⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 31.

²⁴⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 31.

²⁴⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 37.

²⁴⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 38.

²⁴⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 40.

²⁴⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 41.

durumu arasında mertebeler dahi istenilmediğini ifade eder. Birincilik, ikincilik ve üçüncülük gibi mertebeler dahi murat olunmamıştır. Birincilikte ise üçü de birinci, ikincilikte ise üçü de ikinci ve üçüncülükte ise üçü de üçüncü diye isimlendirilirmiş. Uluhiyetin babadan oğula geçmesi, bunlardan ise Ruhul-kudüs'e intikal etmesi, babayı oğuldan, oğlu ruhtan daha büyük birer Allah olmak üzere düşündürmeyip, üçünü bir hal ve mertebede Allah olduğunu kabul etmek gerektiğini ifade etmektedir. Ancak tabiat-ı ilahiyede her ne kadar hassa-i tevliidiye var ise bu doğum meselesi zat azamın tekliğini ihlal edemezmiş. Doğum meselesi şahısları çok eylediği halde ilahi tabiatı çok etmez ve vahdaniyet-i rabbaniyeyi değiştirmezmiş.²⁵⁰

Ahmet Midhat Efendi, böyle üçü bir, biri üç itibar etmeseler ve birincilik, ikincilik ve üçüncülük mertebelerinin kaldırılarak üçünü de birinci veya ikinci veya üçüncü kabul etmeseler de Allah'ın oğul ve Ruhul-kudüs olan Allah'tan daha büyük olduğunu hükmetmeler insanın doğasıyla daima büyük olanı tercih edeceğinden, Cenab-ı pedere iman ederek oğul ise uluhiyet mertebesinde değil, hemen asıl hakkı olan nübüvvet mertebesinde dahi kalamayacağını ifade etmektedir.²⁵¹

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanların İsa'nın nübüvvetine iman edip de uluhiyet meselesini reddetmeleri gerektiğini böylece teslis ve teslis içindeki tevhit meselesinin çözüleceğini ifade etmektedir. Zira Hristiyanlığın aslı esası tevhit olduğu halde ilk aslına dönmüş olurlar. Hz. İsa'yı nübüvvet mertebesinde tecrit edip de insanlık mertebesinin fevkine çıkardıkları anda nebiye, tam uluhiyet vermek ve biri üç etmek gibi bir şeyi zorunlu kabul etmek hükmünü alacağını ifade etmektedir.²⁵²

2.3.6.2. İncillerde Deliller

Ahmet Midhat Efendi, kilise erbabının mücadelesinin aslı esasının Mesih'in rububiyet meselesi üzerine kurulduğunu, yalnız bu noktanın reddedildiğinde Hristiyanlığın bütün binasının yıkılacağını ifade etmektedir.²⁵³

Ahmet Midhat Efendi, dinin hakikatlerini bilen bir Hristiyan'ın şimdi elimizde olan İncilleri incelediğinde, Mesih'in ne rububiyetinden ne de hululden ne zelleden ne de Meryem'in hamileliğinden hiçbir şeyden eser bile göremeyeceğini ifade etmektedir. Şimdiki halde esas iman olarak bilinen şeylerden başka perhiz tutmak, istavroz çıkarmak, nikah, itiraf, vaftiz, talak vesaire hükümlerin ne Mesih'in ne de havarilerin eliyle tesis edilmeyip, tamamı sonraları uydurulmuş bidatler olduğunun açıkça görüleceğini ifade etmektedir.²⁵⁴

²⁵⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 43.

²⁵¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 45.

²⁵² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 47.

²⁵³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 132.

²⁵⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 133.

Ahmet Midhat Efendi, İncillerden deliller göstererek şu örnekleri vermektedir: İncillerin birincisi olan Matta İncilinin ilk satırında “İbrahim’in oğlu Davut’un oğlu İsa Mesih’in nesebinin kitabıdır.” cümlesinin geçtiğini, İsa, Allah’ın oğluysa Davut veya İbrahim baba olarak Allah mı sayılır? İncil’de İsa’nın soyunun kitabıysa Allah’ın oğlu hiç insan olur mu? İbnullah ki uluhiyet haysiyeti açısından babasının aynıdır. Ya babası oğul olmakla veyahut oğul baba olmakla ikisi birdir.²⁵⁵

Ahmet Midhat Efendi, Matta İncilinin dördüncü babında şeytanın İsa’yı imtihana çektiğini ifade etmektedir. İsa kırk gün kırk gece oruç tutuktan sonra karnı acıktığında, onu imtihan eden şeytan demiş ki “Eğer sen Allah’ın oğluyun de ki bu taşlar ekmek olmaz.” İsa ona şu şekilde cevap vermiştir: “İnsan sadece ekmekle dirilmez, ancak Allah’ın ağzından çıkan her sözle dahi dirilir.”²⁵⁶ Ahmet Midhat Efendi, İsa eğer Allah ise şeytanın onu imtihana çekmeye haddinin olmadığını, Allah yiyen, içen, oturan, acıkan, doyan bir varlık mı ki taşa sarılacağını ifade etmektedir. İsa, eğer Allah ise Allah’ın ağzından çıkan sözlerle dirileceği şeklinde bir cevabı şeytana vermeyeceğini ifade etmektedir.²⁵⁷

Onuncu babın otuz birinci ayetinde “Beni kabul eden beni göndereni kabul eder.” sözünün İsa’nın ağzından çıktığını ifade etmektedir. İsa Allah ise kendi kendine dünyaya gelmiş ise onu bir başka gönderenin tasavvur olunamayacağını ifade etmektedir. Eğer başka biri tarafından gönderilmesi doğru ise Allah’tan başka bir Allah bulunması gerekeceği için İsa’nın da o Allah tarafından gönderilmiş olduğunun gerçekleşeceğini ifade etmektedir. On birinci babın yirmi beşinci ayetinde İsa’ya “Ey gök ve yerin Rabbi babasına şükrederim.” dedirtildiğini ifade etmektedir. Mademki İsa Allah ise yerlerin ve göklerin Rabbi ise bir Allah kendi nefesine şükreder mi?²⁵⁸

On dokuzuncu babın on yedinci ayetinde İsa’nın yanına yaklaşan bir kimseye “Niçin bana onu dersin? Bir olan Allah’tan gayri iyi yoktur.” dedirtildiğini, Allah’ın birliği böyle İncil ayetlerinde açıklanır ve tayin olunur ise uluhiyet Mesih davası nerelerde kalacağını ifade etmektedir.²⁵⁹

Yirmi altıncı babın altmış yedinci ayetinde İsa’nın yakalanması hikâye edilerek, “O zaman İsa’nın yüzüne tükürüp tokatlar vurmuşlar. El ayası ile dövmüşler.” denildiğini ifade etmektedir. Eğer İsa Allah’ın oğlu ve zatıyla Allah ise bu rezaletlerin ona yakışmayacağını ifade etmektedir.²⁶⁰

²⁵⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 134.

²⁵⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 135.

²⁵⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 136.

²⁵⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 137.

²⁵⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 138.

²⁶⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 139.

Yirmi yedinci babın kırk altıncı ayetinde İsa çarmığa gerildiği zaman “Allah’ım Allah’ım! Neden beni terk eyledin?” diyerek feryat ve figan eylediği beyan olunduğunu örnek vermektedir. İsa eğer kendi Allah ise kendisinden gayri bir Allah’tan böyle bir yardımının kabul olmayacağını ve yardım istemeye de hacet kalmayacağını ifade etmektedir. Eğer İsa Allah’ın oğlu ve Allah kendi babası ve her biri diğerinin aynısı tek ilah ise “Beni neden terk eyledin?” sözü kendi nefesine yapılan bir hitap olmaz mı? Bunun da delilik olacağını ifade etmektedir.²⁶¹

Ahmet Midhat Efendi, resullerin risalelerinde dahi İsa’nın ne cidden ibnullah ve ne de imalı olarak Allah olduğuna dair bir kayıt olmadığını, bunun aksini ispat eden kayıtların da bulunmadığını ifade etmektedir. Pavlus’un Korintoslulara yazdığı birinci mektubunun üçüncü babında Hz. İsa’nın Cenab-ı Hak tarafından gönderilmiş bir Mesih olduğunu, Filipinler’e olan mektubunda Mesih’in asla Cenab-ı Hak ile eşitlik iddiasında bulunmadığının açıklandığını ifade etmektedir.²⁶²

Ahmet Midhat Efendi, insanın az bir düşünme ile Hz. İsa’nın uluhiyet davasıyla meydana çıkmadığını, bu İncillerden kolayca anlayabileceğine dikkat çeker. Eğer Hristiyanlık Mesih’in uluhiyeti ve teslis maksatları üzerine kurulsaydı, Hz. İsa’yı bu maksadı doğrudan doğruya açıklamaktan kimsenin menedemeyeceğini ifade etmektedir. Mesleğinde canını feda etmeyi göze alan bir peygamberi, maksadını açıklamaktan kimsenin geri koyamayacağını ifade etmektedir. Ahmet Midhat Efendi, örnek verdiği İncil ayetleri ve risalelerin hiçbir yerinde, Hz. İsa’ya böyle hiçbir maksat isnat olunmadığını, Mesih’in Allah tarafından gönderilmiş olduğunu ispat etmeye yeterli olduğunu ifade etmektedir.²⁶³

Ahmet Midhat Efendi, Hz. İsa’nın o dönemde mümin ve muvahhit olan Yehud kavminden başka bir kavme gönderilmiş olsaydı yani Yunanlılara ve Romalılarına dini telkin etmeye görevli olsaydı o kavimlerin haline göre dil konuşarak öncelikle eski dinlerin batıllarından söz etmesi gerektiğini ifade eder. Ondan sonra kendi nübüvvetini iddia ederek yeni dini tavsiye etmeye dair sözler söylemesi gerektiğini ifade etmektedir. İncillerde bunların hiçbirisinin bulunmadığını hatta bazı havarilerin Yunan ve Latin milletlerine gönderdikleri mektuplarda dahi, o kavimlerin Yahudilerine mahsus olduğu tarz ve üsluplarından anlaşıldığını ifade etmektedir. Bu sebeptendir ki İsa’nın uluhiyetinden ve uluhiyetin teslisinden İnciller hiç bahsetmemiştir. Yehud kavmi zaten muvahhit olduğundan tevhitte bahsetmek de abes görülmüştür. İsa’nın nübüvvetinden bile bahsedilmemiştir.²⁶⁴

²⁶¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 140.

²⁶² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 141.

²⁶³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 142.

²⁶⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 143.

Ahmet Midhat Efendi, Hz. İsa'nın hayal bile etmediği uluhiyeti, ona isnat etmenin büyük hata olduğunu ifade etmektedir. Bu uluhiyet isnadını kuvvetlendirmek adına Hz. Âdem'in zellesinden âdemoğlunu sorumlu tutmak, hululden, Ruhul-kudüs'ten ve onun intikalinden, Meryem'in hamileliğinden bahisler açmak, eski Yunan felsefesini Hristiyanlığa katmaktan başka herkesin aklına gelenleri dine katmanın mütedeyyinleri bile akılsız bırakacak garipliklerden olacağını ifade etmektedir.²⁶⁵

Ahmet Midhat Efendi, Fransız meşhur müelliflerden Chateaubriand'ın “Kanun-ı ilahî eşhas-ı selâsede vahdaniyet-i ilâhiyenin takarrürü kanunudur.” şeklinde kanun-ı ilahînin üssü'l-esası olmak üzere söylemiş olduğu bir sözde ve bu yoldaki Hristiyanlık itikadında anlaşılır bir mana olmadığı için hakiki tevhidi göstermeye ihtiyaç olduğuna dikkat çeker. Zira “üç şahıs” maddesinin mevcut olan İncillerde sabit olmadığını, tevhidin dahi sadece bir iki yerde “bir olan Allah” ayetleri olarak geçtiğini belirtir. Başka bir şekilde teyit edilmemektedir.²⁶⁶

Ahmet Midhat Efendi, dini nakillerin akıl erbabını ikna edecek şekilde olması gerektiğini ifade eder. Bir semavi kitapta aklın tamamıyla haricinde olarak bir nakil bulunsa o kitapta semaviyet kalmayacağını hatta nakillerinin makbul olmayacağını ifade etmektedir.²⁶⁷

Bir naklin akıl tarafından makbul sayılması için tabiatın asla uzak ve tabiata asla zıt olmaması gerektiğini ifade etmektedir. Bir maslahatın tabiatı vardır ki, hükmün şu şekilden başka bir şekilde olmayacağı maslahatın tabiatı olup bir artı bir artı bir denildiğinde eşittir üç demenin maslahatın tabiatının gereği olduğunu, bunun başka türlü olmayacağını ifade etmektedir. Böyle var olduğunu ispata ne kadar çalışılsa yine ispat edilemez.²⁶⁸ Zira dinî nakiller hem maslahatın tabiatına uygun olmalıdır ki akıllar onu mecburen kabul edebilsin ve hasıl olan iman da taklitten kurtulsun tahkiki olsun ifadelerini kullanmaktadır.²⁶⁹

Hristiyanlar, İslam aleyhindeki saldırısı meyanında güya Peygamberimizin mucize açığa çıkarmadığını, hatta Kureyş tarafından mucize teklif olunduğunda Cenab-ı Hak'ın kudret ve kuvvet elinde olmak hasebiyle mucizeyi gerçekleştirmekten çekindiklerini, ancak mucizesiz peygamber olmayacağını öne sürerler. Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanların sadece mucize cihetine sırf önem vermekle ne büyük zarara uğramış olduklarını kendilerinin inkâr edemeyeceğini ifade etmektedir. Mucize göstermek için çok kişi hileler yapmıştır ki bugün fen ilimleri bu hileleri ortaya çıkararak kendilerini rezil etmişlerdir.²⁷⁰

²⁶⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 145.

²⁶⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 151.

²⁶⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 152.

²⁶⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 156.

²⁶⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 157.

²⁷⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 159.

Ahmet Midhat Efendi, peygamberimiz için büyük mucizenin Kur'an olduğunu, onun fesahat ve belagat açısından Arap dilinin teşekkülünden beri benzerinin görülmediğini ifade etmektedir. Kur'an'ın nüzulünden bu zamana kadar sadece emsali görülmemek derecesinde değil hükmen dahi büyük bir mucize olduğuna kimsenin şüphe edemeyeceği görüşündedir. O icaz ise Kur'an'ın rivayetleri hem tabiat-ı maddiyeye hem de tabiat-ı maslahata muvafık olması olup, kapsadığı hükümler mukabilinde İncillerin hükümleri adeta deli saçması mesabesinde kalacağını ifade etmektedir.²⁷¹

Ahmet Midhat Efendi, imkân âleminde en açık ve sabit olan reddedilmesi mümkün olmayan hakikat ancak tabiat-ı maddiye ve tabiat-ı maslahata muvafık olan sözler ve hükümler olduğunu ifade eder. Ancak bunun kabul olunacağında akıl erbabı ittifak etmektedir. Bu hakikat ise Kur'an'ın hakikatlerinde mevcuttur. Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanların Kur'an hakikatlerine karşı ölüleri diriltme derecesinde mucizeler açık etseler yine hakkımızı boşa çıkaramazlar, ifadesini kullanmaktadır.²⁷²

2.3.6.3. Ahmet Midhat Efendi'ye Göre Tevhit

Ahmet Midhat Efendi, Kur'an'ın, müminin kalbinde esas imanı yerleştirmeye başlarken ispat-ı vacipten başladığını ifade etmektedir. İnsan eliyle yapılan birtakım putların Allah olamayacaklarını, güneşte, ayda vesaire semaviyede uluhiyet farz edenlerin batıl olduğunu, asıl hâlik olan Allah hakkında bir fikir oluşmalı ki tevhid-i hakikin de esas o fikir olsun, ifadelerini kullanmaktadır.²⁷³

Hristiyan din adamları, teslis için tek bir Tanrı'da üçlü yapıyı ifade etmek olduğunu ve bir tevhit biçimi kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Hristiyan geleneğinde bile tartışmalı olan bir konudur. Teslis inancı hem Kur'an'da hem diğer reddiye kitaplarında İslam'ın tevhit akidesine aykırı görülmüştür. Bu durum Hristiyanlığa yönelik en önemli eleştiri konusunu oluşturmaktadır. Kur'an'da Allah'ın üç veya üçün biri kabul edilmesi, Allah'ın bir insan olan İsa ile özdeşleştirilmesi, Allah gibi İsa'ya ve Hz. Meryem'e ilahlık nispet edilmesi, İsa'nın Allah'ın oğlu olarak görülmesi ve böyle Allah'a çocuk izafe edilmesine işaret edilmektedir. Bütün bu düşüncelerin tevhit akidesine ve bir peygamber olan ve tevhit inancını tebliğ eden Hz. İsa'nın tebliğine aykırıdır. Tüm bunların hepsinin, şirk ve küfür içerdiği belirtilir.²⁷⁴

²⁷¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 160

²⁷² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 161.

²⁷³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 162.

²⁷⁴ Saime Leyla Gürkan, "Teslis", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, XL/549.

Ahmet Midhat Efendi, Kur'an'ın ispat-ı vacip konusunda insanları daima tabiata davet ettiğini ve çağırıldığını ifade etmektedir. Denizlerin vüsatından, dağların yüksekliklerinden başlamış, güneş ve ayın hareket ve parlaklıklarına varıncaya kadar yıldırım, yağmur, kar gibi tabiat olaylarına insanın dikkatini çekmiştir. Bunları yaratan kuvvetin ancak kadir-i mutlak hazretinde olacağını haber vermiştir.²⁷⁵

Zira eski batıl dinlerin tamamında mevcut yaratılışa birtakım yaratıcılar isnadıyla bu yaratılışın sonucuna bakıldığında, Kur'an-ı Kerim kâinatın yaratılması nasıl iki kudret sahibinin işi, bu kâinatı yıkmak iktidarı dahi onun elinde bulunduğunu insanların dikkatlerine arz etmiştir. Kur'an kâinatın yaratılışı ile âlemin akıbeti hakkında verdiği bilgilerle bütün tabiat filozoflarını hayrette bırakmıştır. Uluhiyetin ateşte, güneşte, putta tasavvur edilmeye sığmayacağını, yaratıcının bunların da yaratıcısı olduğuna insanların nazar dikkatlerini çekmiştir. İnsanın dikkatini bir de kendi yaratılışına çekerek bir damla meniden kadının rahminde nasıl bir insan suretine çevrildiğini, nasıl doğduğunu ve büyüdüğünü, sonra ölüm yolundan geçerek nasıl bir sonu olacağını ince detaylarıyla tasvir ve ikna ederek anlatmıştır.²⁷⁶

Ahmet Midhat Efendi, istenilen hakikatin ancak tabiatın tetkikiyle bulunacağını, fen erbabının, o kadar kabul ve teslim eylediğini ifade etmektedir. Bir astronomi ilmiyle uğraşan gözlemciye sorulsa başlangıç ile son arasında akıl yürüten, büyük hareket ve cisimlerin hareketini tetkik eden gözlemcinin Hak Teâlâ'nın varlığını inkâr etmesinin mümkün olmayacağını ifade etmektedir.²⁷⁷ Ahmet Midhat Efendi, Allah'ın büyüklüğüne hayran olmamak mümkün değildir, ifadelerini kullanmaktadır. Bu şekilde sözleri her astronomi erbabının ya yazdığını ya da söylediğini ifade eder. Ahmet Midhat Efendi, acaba İncillerde iman sahiplerine bu hayreti verecek hangi ayet vardır ifadelerini kullanmaktadır.²⁷⁸

Zira, vücut denilen makinayı tetkik eyleyen hekimin Hak Celle ve Âlâyı inkâr etmesi kabul olamaz. Acaba İncillerin hangi tarafı bir hekime böyle bir his verir? Yerin tabakalarıyla iştil edenlere sorduğunuzda şaşkınlığını ortaya koyar. Mikroskop ile iştil edene sorsanız Allah'ın kudretine teslimiyet gösterir. İnciller ise insanın nazarını bu manevi sübhana doğru yükseltecek ayet-i tabiidan mahrum olmuştur. Kur'an ise fikir sahiplerini daima bu kudrete yükseltip insanı Allah'a ulaştırır.²⁷⁹

Ahmet Midhat Efendi, astronomi, anatomi, hayvan bilimi, bitki bilimi vesaire iştil eden bir hekime sorsanız; “Akıllara hayret veren bu mükemmel sanatın yaratıcısı, kâinatın yaratıcısı kim olduğunu bilir misiniz?” ifadelerini kullanmaktadır. İncil nakillerine göre o

²⁷⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 162.

²⁷⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 165.

²⁷⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 166.

²⁷⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 167.

²⁷⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 168.

yaratıcı öyle bir Allah'mış ki milyonlarca sınıf mahlukatı arasında en şerefli sayılan insana bir zelle yüzünden küsmüş de onları feyzinden uzaklaştırdığı halde daha sonra af yolunu bulamayarak, kendisi baba ve oğul olarak dünyaya gelmiş ve birçok zahmetler çekerek çarşıta helak olmuştur.”²⁸⁰

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlık âleminde bir filozofun tabiat tetkiki ile işğal eyledikçe kendi dinini inkâr ederek, asıl tenzihe ve tevhit bâri dinine gireceğini ifade etmektedir. Bu sebebe mebnidir ki bir Müslüman ne kadar tabiat tetkikine girişse hep zihninde Kur'an hükümlerini kuvvetlendirip takviyeye mecbur olur.²⁸¹

Ahmet Midhat Efendi, Kur'an'ın insana azamet ve kudret numuneleriyle Allah hakkında doğru fikir verdikten sonra Allah'ın tekliğini ispata girişerek böyle kâinat üzerinde kuvvet ve kudret sahibi Allah'ın ne ortağı ne nazırı olamayacağını gösterdiğini belirtir. Bunlardan başka Kur'an'ın “Eğer yer ile gökte iki Allah bulunsaydı bunlar birbirlerine uymayan iradeleriyle cihana fesat verirlerdi.”²⁸² hükmünde olan ayet gibi nice açık ayet gösterir ki her biri tabiat maslahata uygun ve kalpleri kararmış inkarcıların yanında bile reddolunmazlar. Âlemin hareketinde görülen intizam ve kanun, tabiatın icrası hükümlerinde görülen muntazam düzen, bunların genel bir emre sadece bir tek amirin emrine tabi olduklarını ispat edip dururken o amirin çokluğunu tasavvur etmeye imkân olmadığını savunur.²⁸³

İslam ehli Allah için bir cisim ve ceset tasavvurunu az aklın haricinde kabul ederler. Bir şeyin cisim ve ceset tasavvuru yapılması için onun sınırlandırılabilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Allah nasıl sınırlı olabilir ki hatta bir insan suretinde mi olduğu tasavvur olunabilsin? ifadesini kullanmaktadır.²⁸⁴

Kur'an-Kerim, Cenab-ı Hak'a “basîr” ve “semî” gibi sıfatlar verir ise de bu rüyetten göz ve bu sem'den kulak asla tasavvur olunamaz. Allah sadece gözün, kulağın değil gözün görme kuvvetinin ve kulağın işitme kuvvetinin de yaratıcısıdır. Allah'ın görüyor, işitiyor olması ile Allah'ı gözlü kulaklı farz etmenin imkânı yoktur. Bütün sıfatlar ve binlerce isimler de bu şekilde Allah'ta toplanmış olmakla beraber bu sıfatların gerektirdiği azanın hiçbirisi Allah'a isnat olunamaz.²⁸⁵

Filozofların hepsine sorsunlar, Allah Teâlâ hazretlerinin cismaniyetini hiç düşünmüşler midir? Düşünebilmişler midir? Düşünmeye cesaret etmişler midir? Tüm eserleri yapan, akılları çilesinden çıkararak bir Allah'ın şahsı akıllara sığması kabul olunur mu? Tam kudret sahibi

²⁸⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 169.

²⁸¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 170.

²⁸² Enbiya, 21/22.

²⁸³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 172.

²⁸⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 174.

²⁸⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 175.

sübhan, böyle akıllardan uzak bir Allah'ın bir kadına yaklaşması ve ondan çocuk doğması, işkence olmak gibi rezaletlerden ne kadar münezzeh olacağını düşünmeli midir? ifadelerini kullanmaktadır.²⁸⁶

İman sahibi arifler, Allah'ı tenzihte bir dereceye varmışlardır ki "Allah birdir" lafzını Kur'an'da okudukları için söylemeye cesaret etmişlerdir. Ahmet Midhat Efendi, bir şeye "bir" demek için o şeyin birliğinin nazarlarda gerçekleşmesi ve o şeyin hududu belirli olması gerektiğini ifade etmektedir. Allah'a hudut muayyen olmadığı için ehadiyyet sözünü bu lafızdan hariç matlup olan manaya almak dahi kabul edilmez. Bu yüzden Kur'an bu manayı açıklamak adına "ortaksız, benzersiz ve ehad müstakil" gibi sıfatları sağlamlaştırmıştır. Allah'a yalnız "vacip" veyahut "vacibü'l-vücut" demiştir ki vücudu vacip ve gerekli olan, kendi vücudu kendiliğiyle var olmuş ve varlığı vacip bulunan demektir. Tabiat-ı maslahat bakımından bundan başka hiçbir hakikat olamayacağı halde Hristiyanlar nasıl olup da uluhiyet sübhaniyede bir teslis bulabilmiştir?²⁸⁷

Ahmet Midhat Efendi, akıl dahi Allah'ın mahluku ve Cenab-ı Hak aklın dahi yaratıcısı olup Hristiyanların rahme sığdırdıkları Allah, akla bile sığacak olsa hâlikın mahluku ile sınırlandırılması lazım geleceğini, bunun da katiyen ve külliyyen batıl olduğunu ifade etmektedir.²⁸⁸

Burada, Allah aklın dışında ise Kur'an'ın ayetlerinden Allah'la ilgili olan nakiller ve bu nakillere istinaden iman ehlinin istidlalleri nasıl makul olabilir? sorusu ortaya çıkabilir. Bu soru ortaya çıkarsa safsatadan ibarettir. Kur'an, Hak Teâlâ hazretlerinin varlığına, birliğine, doğurmaz olduğuna vesaireye dair doğru nakilleri, maverayı akıldan olan Allah için tabiat maslahatın verdiği hükümler olup, bunların asıl makuliyetleri dahi asıl cismaniyet sübhaniyenin hariç az akıl beşer olduğundaki nakildir. "Maarifane hak marifetin ya maruf" demek işte en makul bir söz olduğunu, Kur'an nakilleri üzerine binayı fikir edenlerin kelamı makul ve makbul olduğunu ifade etmektedir.²⁸⁹

Ahmet Midhat Efendi, iki asır müddet zarfında İncillerin, kilise azizlerinin hiçbirisinde Âdem'in yaratılması, zellesi, masumiyeti, âdemoğlunun mesuliyeti meseleleri ile alakalı hiçbir şey olmadığı halde, sadece Hz. Mesih'e uluhiyeti isnat emelleri olduğu için bundan dolayı teslise gereklilik görüldüğünü ifade etmektedir. Bu yüzden konu getirilerek zelle meselesine kadar getirilmektedir. Bunlara ilave olarak bir de Meryem'in hamileliği konusu karıştırılmıştır. Hz. İsa'nın, annesinin rahmine gelinceye dek insanların tamamı helakte iken genel kurtuluş

²⁸⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 176.

²⁸⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 179.

²⁸⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 182.

²⁸⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 183.

gününün o gün isimlendirilmesi de cihana bunu kabul ettirmek için çeşitli zorlamalara müracaat etmişlerdir.²⁹⁰

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlık itikadına göre Hz. Âdem'in zellesinin affi kabul olmayacak büyük günahtan olup, bu günahtan âdemoğlunun dahi mesul tutulması doğru ise o mesuliyetin ortadan kalkmasıyla Âdem'in ilk mazhariyet semaviyesine iade edileceği düşüncesinde olduklarını ifade etmektedir. Allah'a izafe edilen, kendi oğlu namıyla dünyaya gelmesi ve zorluklar çekerek canını feda etmesi gerekir diye bilinmesi durumunda ise bundan dolayı Allah'a birkaç türlü acizlik, değişik maksatlar ve başarısızlık isnat edildiği için, Allah'ın bunların tamamından münezzehe olduğunu ifade etmektedir.²⁹¹

Güya Allah, Hz. Âdem ve Havva'yı bir semavi mahluk gibi yaşamak için yaratmak istemiş ama buna muvaffak olamamış. Yasakladığı ağaçtan yemelerini istemediği halde bu istediği dahi gerçekleşmemiş. Rabbani mağfireti, Âdem'i affetmeye yetmemiş yalnız adamı değil evladını, torununu kendi feyzinden uzaklaştırmaya mecbur olmuş. Bu uzaklaştırmadan Allah pişman olarak insanları kurtarmak istemişse de öyle açıktan affedivermeyerek kendisi oğul şeklini alıp bir kadının rahmine girerek sonra da dünyaya gelmiş. Uluhiyeti açısından her neyi murat etse "kün" emriyle gerçekleşmesi zorunlu iken kendi havarilerine bile kendisini hemen tanıtip inandırmak derecelerinde zorluklar çektiğini ifade etmektedir.²⁹² Allah yaşatan ve öldüren kendisi olduğu halde, yani Mesih kendisini cellatlar elinden kurtaramamıştır. Allah'ım! Allah'ım beni neden feda ettin? diyerek canını feda etmiştir. Böylece kendi kendisine yardım istemek gibi bir duruma düşmüş delilerin bile yapamayacağı şekilde cinnet göstermiştir.²⁹³

Ahmet Midhat Efendi, Allah'a bu kadar isnattan maksadın sadece teslis olduğunu ifade etmektedir. Hz. İsa'nın rububiyet davaları bile Hristiyanlık adına başka bir gayeye yönelik olmayıp yalnız teslisten dolayı Ruh'u'l-kudüs'ün intikalidir. Amaç sadece İsa'nın rububiyeti olsaydı üç şahsın olmasına gerek kalmayıp, ikili yani baba ve oğuldan oluşan Allah tanınmaları yeterli olurdu. Böylece tevhidi tesliste aramaktansa tesniyede aramak daha basit olurdu.²⁹⁴ Kilisenin asıl maksadı ise enkarnasyon denilen hululden yararlanmaktır. Allah, Hz. İsa'ya hulul ederek İsa ile mahiyetleri ve uluhiyet mertebeleri bir olmak üzere tek vücut bir uluhiyet oluşturduktan sonra İsa'nın baş uluhiyeti demek olarak Ruh'u'l-kudüs'ün aynıyla baba oğul gibi uluhiyeti kabul olunmuştur. Zira Ruh'u'l-kudüs dahi İsa aracılığıyla havarilere intikal etmiştir. Onlardan ise papazlara intikal etmek üzere uluhiyet kudretine kilise heyeti ortak olmak

²⁹⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 121.

²⁹¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 124.

²⁹² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 125.

²⁹³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 126.

²⁹⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 127.

istemmiştir. Ahmet Midhat Efendi, Hristiyan büyüklerinin, erenlerinin resimlerinde başlarında halka gibi bir kutsal nur resmedildiğini, bu onların kutsal nur ile nurlandığına delalet ettiğini ifade etmektedir.²⁹⁵ Bu yüzden hatasız olduklarını, yeryüzünde affettikleri cennete, affetmedikleri ise cehenneme gittiğine inanıldığını ifade etmektedir. Bir kişi adam öldürse, hırsızlık yapsa, papazlar o adamı affettikleri zaman Allah da affederek cennete giderler.²⁹⁶ Dünya üzerinde ilahi açıdan hüküm süren olacakları için teslis meselesi bu kadar şiddetle gerekli olmuştur. İki yüz, üç yüz seneden bu yana Avrupa’da birçok filozof hükmen zuhur etmiştir ki tamamı muvahhittirler. Kalem erbabı bunların eserini aynen tercüme ediyorlar. Allah’ı tenzih edişleri insana hayret veriyor. Kilise bunların tamamını “dinsiz Allah’ı tanımazlar” diye ret ve tekfir ederler. Cenab-ı zülcelal tanıdıkları meydanda dururken tekfir etmelerinin nedeni nedir? Çünkü bu filozoflar Hristiyanlık kilisesini tanımamışlardır da ondan.²⁹⁷ Filozofların inkâr ettikleri Allah, zevce ve çoluk çocuk sahibi olan Allah’tır. Papaz denilen elçileri bulunan Hristiyan ilahıdır. Zira öyle bir Allah’ı kimse tanımaz ki o kişilerin kalplerindeki Allah sevgisini eserlerinin tercümesinden görürüz ki yeri göğü yaratan Allah’ı, bir muvahhit münezzehe nasıl tanırsa onlar da öyle tanıdıklarını ifade etmektedirler.²⁹⁸

2.3.6.4. Hristiyanlıkta İsa’nın Konumu

Hristiyanlığın en büyük özelliği, dinin inanç ve telakkilerinin, Hz. İsa’nın üzerine temellendirilmiş olmasıdır. Bu yüzden Hristiyanlık tarihinde, İsa’nın kimliği, tabiatı ve mesajı çok tartışılmış ve pek çok eserler yazılmıştır. İsa’nın hayatı, çocukluk ve gençlik yıllarıyla ilgili bilgiler sınırlıdır. Hristiyanlıkta İsa’nın yaşamından çok ölümü, dirilmesi ve semaya yükselmesi önemli görülmüştür. Hristiyanlarca kutsal kabul edilen İncillerde İsa’nın dünyevi hayatına fazla önem verilmemiştir. Dünyevi hayatı, çocukluğu ve gençliği hakkında bilgi veren diğer İnciller ise sahte kabul edilmiştir. Hristiyanlık dışı kaynaklar açısından ise çok azdır.²⁹⁹

Hristiyanlıkta İsa, tarihi açıdan önemli olsa da dinsel yönden ondan daha fazla önemlidir. Çünkü bu dinin temelindeki naslar İsa ile ilgili olup, Hristiyanlık itikadına göre İsa Allah’ın bedenleşmiş kelimasıdır ve Tanrı’dır. Tanrı’nın yaratılmamış olan ezeli mesajı bedenleşmiştir. İsa olarak yaşamaktadır. Bu yüzden Hristiyanlar, İsa’ya Tanrı’nın oğlu, rab, Mesih gibi unvanlar vermişlerdir. İncillerden İsa’nın uluhiyetine bazı deliller gösterilmektedir.

²⁹⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 128.

²⁹⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 129.

²⁹⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 130.

²⁹⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.3, s. 131.

²⁹⁹ Ömer Faruk Harman, “İsa”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, XXII/466.

Tanrı'nın ondan oğlum, onun da Tanrı'dan babam şeklinde geçen bölümler buna delil olarak gösterilmektedir. Ancak İsa'nın Tanrı olmadığını savunanlar da İncillerden delil gösterirler (Markos, 10/17-18; Yuhanna, 5/19; 14/28; 17/3). Arius, İznik Konsilinin toplanmasına sebep olmuştur. Konsilde ise İncillerden muhalif deliller göstererek İsa'nın ilah olmadığını savunmuştur. İsa'nın ilah mı, insan mı, ya da hem ilah hem insan mı oluşu tarih boyunca tartışılmıştır. 325 yılında İznik, 431 yılında Efes ve 451 yılında Kadıköy Konsillerinde kararlar alınmıştır. İsa'nın hem insanî hem de ilâhî olmak üzere iki tabiatının olduğu ancak bir tek şahsiyetinin olduğu kabul edilmiştir. İsa Tanrı'nın oğlu olduğu için teslisin bir uknumunu oluşturduğu tasdik edilmiştir.³⁰⁰

Hristiyanlar en büyük hatayı kendi peygamberleri hakkında yapmışlardır. Kur'an'da Allah'ın bir mucize olarak (el-Mü'minûn, 23/50) babasız yaratmış olduğu bildirilen İsa hakkında, Hristiyanlar yanlış hüküm vermişlerdir. İsa'yı bir insan olarak değil, insanlığı gûnahtan kurtarmak amacıyla dünyaya gelen, insan gibi yaşayan bir Tanrısal varlık olarak kabul etmişlerdir. Onu Tanrı'nın oğlu olarak kabul ederek ilahlık mertebesine çıkarmışlardır. Hristiyanlık bu şekliyle Tanrı yerine İsa'yı merkeze alan bir konuma gelmiştir. Kilise babalarından Tertullian, teslisin üç unsuru için bunların özünde bir, ancak şahsiyette ayrı olduklarını ifade etmiştir. Şahsiyetlerinin her birinin kâinatın yaratılışında ayrı fonksiyonlar icra ettiğini ifade eder. Baba yaratma görevini, oğul kurtarma görevini, Kutsal Ruh ise kutsama görevini üstlenmiştir. Yüzyıllardır devam eden bu inanış aydınlanma çağıyla birlikte sorgulanmaya başlanmıştır. Hristiyan aydınlar İsa'nın tabiatını araştırmışlardır. Bu konuda birçok araştırmacı, tarihsel olarak İsa'nın bir peygamber olduğunu ifade ederler. Ancak ilk olarak kilise tarafından ilaha dönüştürüldüğünü ifade etmişlerdir. Sonradan da ilahi bir tabiata büründürülerek tanrısallık yüklediklerinin sonucuna ulaşmışlardır.³⁰¹

İlk tebliğ faaliyetleri, ilk Hristiyan cemaatinin özellikle Antakya bölgesindeki putperestlerin Hristiyanlığı kabul etmeleriyle sonuçlanmıştır. Bu çalışmalar sürecinde havariler ile Pavlus arasında itikadi ve amelî anlaşmazlıklar çıkmıştır. Bu tartışmalar sebebiyle Yahudi şeriatına ait önemli bazı uygulamalar yeni inanç sisteminden çıkartılmıştır. İncillerin yazılmasıyla İsa, İsrailoğullarına gönderilen bir peygamber olmaktan çıkmıştır. Tanrı'ya dönüştürülmüş ve babanın sağ tarafına oturmuş, insanları yargılamak için ahir zamanda dünyaya tekrar gelecek olan tanrı kabul edilmiştir.³⁰² İncillerin verdiği bilgilere göre, İsa'nın

³⁰⁰ Ömer Faruk Harman, "İsa", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, XXII/ 468.

³⁰¹ İbrahim Yıldız, Hristiyanların Hz. İsa'yı İlahlaştırması: Kur'an'da Bu Yanılgının Nedenleri ve Giderilmesi, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2018: 306.

³⁰² İbrahim Yıldız, Hristiyanların Hz. İsa'yı İlahlaştırması: Kur'an'da Bu Yanılgının Nedenleri ve Giderilmesi, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2018: 307.

mesajının özü, Allah'ın melekûtudur. İsa tebliğ faaliyetine, Allah'ın melekûtunun çok yakın olduğunu haber vererek başlamıştır. İnsanların tövbe etmeleri gerektiğini vurgulayarak ona hazırlanmaları gerektiğini vurgulamıştır. Melekûtun gelmesiyle şeytanın, günahın, ölümün insanlar üzerinde olan etkisi ortadan kalkacaktır. İsa Mesih ilahî emirleri (şeriat-tevrat) kaldırmak amacıyla değil, onları tamamlamak için gelmiştir (Matta, 5/17; 6/10; İbranilere İkinci Mektup, 10/9). İncillerde İsa'nın çok sayıda mucizesi geçmektedir. Dünyaya gelmesi, vaftizi sırasındaki olaylar, suyu şaraba dönüştürmesi, su üzerinde yürümesi, rüzgâra emredip fırtınaya dur demesi, incir ağacını kurutması, hastaları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi, öldükten sonra dirilmesi, göğe yükselmesi gibi bunlar bazı mucizelerindendir. Hristiyan inancına göre, havarilerin gözlerinin önünde semaya yükselmiş ve babasının sağ tarafına yerleşmiştir. İsa, dünyanın sonuna doğru ikinci defa gelecektir.³⁰³

Ahmet Midhat Efendi, eserinde Hz. İsa'dan bahsederken, Hristiyanların İsa'sı tabirini kullanır. İslam'da bilinen İsa ile Hristiyanlıkta bilinen İsa arasında mahiyet farkı olduğunu vurgular.³⁰⁴ Ahmet Midhat Efendi, İncillerden bazı örnekler vererek, İsa'nın Allah'ın oğlu şeklinde bilinmesinin yanlış olduğunu açıklamıştır. Üç şahısta birliğin olmayacağını ispatlamıştır.³⁰⁵

Dört İncil'den örnekler verdikten sonra, resullerin mektuplarında dahi İsa'nın ne cidden ve ne de imalı olsun ibnüllah veya zatüllah olduğuna dair bir kayıt olmayıp aksini ispat eder kayıtlar olduğunu ifade etmektedir. Ahmet Midhat Efendi, Hz. Mesih'in uluhiyet davasıyla meydana çıkmadığını yine İncillerden ispat etmektedir. İnciller ve Resullerin İşleri ve risalelerinin hiçbir yerinde İsa'ya uluhiyet isnat olunmadığını ifade etmektedir.³⁰⁶

2.3.6.5. İslam Anlayışında İsa

Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. İsa, resullerin en büyüklerindendir. "Ülü'l-azm" peygamberden biridir. On beş surede doksan üç ayette ismi veya bir sıfatıyla zikredilmektedir.

Doğumunun müjdelenmesi, dünyaya gelmesi, tebliğ faaliyeti, ölümü ve Allah'ın katına yükselmesi ayetlerde geçmektedir. Kur'an'da farklı şekilde isimlendirmeler yapılmaktadır. İsa, İbn Meryem hem de Mesih olarak adlandırılmakla birlikte başka isimlerle de anılmaktadır. Fakat Kur'an'da Mesih kelimesi Hristiyanların bu kelimeye yüklediği anlamda

³⁰³ Ömer Faruk Harman, "İsa", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, XXII/ 468.

³⁰⁴ Ahmet Midhat, *Müdafaa*, c.1, s. 309.

³⁰⁵ Ahmet Midhat, *Müdafaa*, c.3, s. 140.

³⁰⁶ Ahmet Midhat, *Müdafaa*, c.3, s. 142.

kullanılmamıştır. İsa Mesih bir kuldur ve diğer peygamberler gibi yaratılmıştır. İsa'ya ilahlık nispet ederek, rab kabul etmek kesinlikle yanlıştır.³⁰⁷

Kur'an'a göre İsa'ya kitap verilmiş ve o mübarek kılınmıştır (el-Mâide 5/75; Meryem 19/30-31). Onun İsrailoğulları'na gönderilen bir peygamber olduğu (Âl-i İmrân 3/49; en-Nisâ 4/171), bir olan Allah'a kulluk için insanları çağırdığı (el-Mâide 5/117), Tevrat'ı tasdik ettiği, bazı meselelerde onu neshettiği (Âl-i İmrân 3/50; el-Mâide 5/46), kavmine namaz kılmayı ve zekât vermeyi emrettiği (Meryem 19/31), Kur'an'da bildirilmektedir. İsa'nın doğumundan, öleceğinden ve tekrar hayata döneceğinden Kur'an'da bahsedilmektedir. (Meryem 19/33). Fakat İslam düşüncesinde onun bu dirilişi, Hristiyanlıktaki çarmıha gerildikten sonraki diriliş değildir. Kıyamet sonrasında olacak olan diriliştir. Çünkü Kur'an'a göre İsa çarmıha gerilmemiş, İsa'nın tebliğinden hoşlanmayan Yahudiler, onu öldürmek için tuzak kumuşlardır (Âl-i İmrân 3/54). Kur'an'da "Allah'ın elçisini öldürdük demelerinden dolayı onların lanetlendiği haber verilir. Onu ne öldürdükleri ne de astıkları ancak öldürdükleri kişinin onlara İsa gibi gösterildiği haber verilmektedir. Onun hakkında ihtilafa düştükleri ve kararsızlık içinde oldukları, bu konuda zanna uydukları ve başka bir bilgilerinin bulunmadığı haber verilmektedir.³⁰⁸

Onların kesin olarak İsa'yı öldürmediklerini, Allah'ın onu kendi yanına kaldırdığı ifade edilmektedir (en-Nisâ 4/157-158). Bu şekilde Hristiyanlıkta önemli bir dini inanç olarak bilinen, insanların günahlarına kefarete olarak İsa'nın çarmıha gerilmesi olayı İslam düşüncesinde kabul edilmemektedir. Kur'an'da Hz. İsa'nın öldürülmediği ve çarmıha gerilmediği bildirilir. Bu ayetlerde "şübbihe lehüm" ifadesi farklı şekillerde yorumlanmıştır. Ayette geçen ifadeye göre, çarmıh ve çarmıha gerilen bir kişi bulunmaktadır. Ancak bu kişi İsa değildir. İslâmî rivayetlere göre çarmıha gerilen asıl kişi Yahuda İskaryot'tur. İsa'yı Yahudilere ve Romalılara göstermiştir. Başka bir rivayete göre ise, haçı taşıması için görevlendirilen Kirinuslu Simun'dur. Bu kişi için İsa'ya tıpa tıp benzeyen başka bir kişi olduğu ifade edilmektedir.³⁰⁹

Kur'an'da Hz. İsa'nın Yahudiler tarafından asılmamış olduğu ve öldürülmediği açıkça ifade edilmektedir. Ancak onun akıbeti, ölüp ölmediği ve semaya ref'inin nasıl gerçekleştiği meselesi Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında tartışmalıdır. Bu konu Müslümanların kendi

³⁰⁷ Ömer Faruk Harman, "İsa", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, XXII/ 469.

³⁰⁸ Ömer Faruk Harman, "İsa", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, XXII/ 470.

³⁰⁹ Ömer Faruk Harman, "İsa", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, XXII/ 470.

arasında da tartışmalıdır. Kur'an'da, İsa'nın dünyevi hayatının sonuyla ilgili olan ayetlerde "teveffî" ve "ref" kavramları büyük önem taşımaktadır. Âl-i İmran suresinde (3/55) Allah, "Ey İsa! Seni vefat ettireceğim (müteveffike), seni nezdime yükselteceğim (râfiuke), seni inkâr edenlerden arındıracağım ve sana uyanları kıyamete kadar kâfirlerden üstün kılacağım" demektedir. Mâide suresinde ise Allah İsa'ya, "Beni ve annemi Allah'tan başka iki tanrı bilin diye sen mi dedin?" diye sorduğunda İsa, "Ben onlara ancak bana emrettiğini söyledim. Benim de rabbim, sizin de rabbiniz olan Allah'a kulluk edin dedim. İçlerinde bulunduğum müddetçe onları kontrol ediyordum. Beni vefat ettirince artık onların üzerine gözetleyici yalnız sen oldun." diye cevap vermektedir (el-Mâide 5/116-117). Kur'an'a göre İsa bütün üstün özelliklerine rağmen bir insan ve bir kuldur. Hiçbir zaman kendisinin İlah edinilmesini söylememiştir. Sadece Allah'a kulluk yapmayı öğütlemiştir (el-Mâide 5/116-117). Kur'an açıkça teslisi reddetmektedir. Tevhidi temel prensip olarak ortaya koymaktadır (en-Nisâ 4/171). Kur'an-ı Kerim ve hadislerde belirtilen İsa, İnciller ve Hristiyan teolojisindeki farklıdır. Hristiyanlıkta uluhiyetin bedenleşmesi, İsa'nın çarmıha gerilmesinden dolayı kurtuluş fidyesi olması Kur'an'da kabul edilmez.³¹⁰

2.3.7. İnciller Hakkında

Ahmet Midhat Efendi, miladın ilk asır başlangıcında Mesihîye mezhebinin Yahudilikten ayrıldığını ifade etmektedir. Petrus ve Pavlus'un Roma imparatoru tarafından idam edilmesi, Hristiyanlığın yayılmasına yardım edecek türden zannedilirse de durum böyle değildir. Bunlar Hristiyanlık adına idam edilmeyip, Yahudilik ismi altında buldukları halde idam edilmiş oldukları için bu olay da Romalılara dünyada Hristiyanlık adında bir din olduğunu öğretememiştir.³¹¹

Ahmet Midhat Efendi, birinci asrın yarısının sonunda Hristiyanlar kendilerini Yahudilikten yavaş yavaş ayırıp birinci asrın sonuna doğru büsbütün ayırdıklarını, artık Musevi şeriatındaki emredilen kurbanları kesmediklerini, oruçları tutmadıklarını ve menedilen şeylerden sakınmadıklarını haber vermektedir. Yahudilerin gerçek Mesih olarak kabul etmedikleri bir kişiyi gerçek Mesih olmaktan fazla insanüstü bir yüce makama çıkarmak isteyen bazı kafir Yahudiler Hristiyanlığı tamamıyla kendi mezheplerinin haricinde tutmuşlardır. Dolayısıyla Romalılar, Hristiyanlığı müstakil bir mezhep olarak tanımamışlardır.³¹²

³¹⁰ Ömer Faruk Harman, "İsa", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, XXII/470.

³¹¹ Ahmet Midhat, *Müdafa*, c.1, s. 203.

³¹² Ahmet Midhat, *Müdafa*, c.1, s. 205.

Miladın ilk asrı içinde Romalılar Hristiyanlığın varlığını bir hüküm ve önemle bilmezlerdi. Kilise tarihlerinde, miladın 95 senesinde imparator Domitian'ın Roma'daki Hristiyanlığın yükselmesini önlemek için birçok Hristiyan'ı öldürdüğü belirtilir. Ancak tarihler Mesih'in kilisesini koruduğunu yazsa da o dönemde Roma'da kilise adına bir kilise yoktur. Domitian'ın bu şekilde hareketi, yalnız Roma hükümeti karşıtlığı olarak yapılan bir hareketi men için yaptığını genel tarihler itiraf etmektedir.³¹³

Hristiyanların miladın ilk asrında kendini bu halde gizlemeleri, Yahudilerle beraber geçindikleri zaman Mesihiler onların ibadethanelerinde ayin icra eyledikleri gibi Yahudilerle araları bozduğunda onların şerrinden korunmak için kendilerini saklamalarından ortaya çıkmıştır. Ancak görünürde kendilerini herkesten sakladıkları ve işin iç yüzünde Yahudilerle tartışmayı azdırarak, Yahudilerin büyük düşmanlıklarına meydan okudukları zamanda, Hristiyanlar kendi aralarında dahi çekişmeler yapmaya başlamışlardır. Petrus ve Pavlus'un açtığı çekişmenin bir kalıntısı olarak bunun devamında Hristiyanlar belli başlı mezheplere ayrılmıştır. Gnostik, Ebiyonit, Nasranî, Carpocratler, Basilidian, Valentinian, Marsiyonit, Sabellian ve Montanist gibi elli dört mezhebe ayrılarak, bunların dahi her birini birtakım şubelere bölmüşlerdir.³¹⁴

Ahmet Midhat Efendi, bu ihtilaf ve inkısam vukua geldiği zaman şimdi geçerli olan İnciller ve Resâil-i rusul var mıydı yok muydu? diyerek, burası erbab-ı tahkik nezdinde tartışmalı olup şu kadar var ki ne kadar İncil var ise miladi ilk asrın sonuyla ikinci asrın içinde yazıldığı kesin olduğunu ifade etmektedir. Ancak İncillerin sadece dört İncil olmak üzere yazıldıklarına kesinlik yoktur. Her mezhebin kendine özel bir İncil yazdığından dolayı meydana elli dört tane İncil çıkmıştır demektir.³¹⁵

Ahmet Mithat Efendi, Hristiyanların hâlâ İncillerin tahrif olunduğuyla ilgili İslam âlimlerince yapılan iddiaları reddetmeye çalışmalarının şaşılacak şey olduğunu ifade etmektedir. İslam âlimlerinin, İnciller tahrif edilmiştir demekle nezaket gösterdiklerini, eğer Hristiyanlığın hiç kitabı olmadığını ve hepsinin sonradan uydurma ve hepsinin birbirini nakız ettiğini, yanlış olduğunu iddia etselerdi Hristiyanlar ne cevap vereceklerdi? diye ifade etmektedir.³¹⁶

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlık dininin elli dört fırkaya ayrılmış olduğunu haşa İslam'ın dört mezhebe ayrılmış olmasına kıyas etmek büyük bir hata olduğunu ifade etmektedir. İslam'daki dört mezhebin birbirinden hiç farkı olmadığını kelâm erbapları bilmektedir. Ayrıca

³¹³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 208.

³¹⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 210.

³¹⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 211.

³¹⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 212.

Hristiyan fırkalarını, Ehl-i sünnet ve Şia arasındaki ihtilafa bile kıyas yapmanın hata olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Şia ile Ehl-i sünnet arasındaki tartışma yalnız Hz. Peygamberin ailesine karşı beslenen sevgi iddiasında ifrattan dolayı olduğu açıktır. Zira iki tarafın da Kur'an-ı Kerim'e mevcut haliyle iman ettikleri bilinmektedir.³¹⁷

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlığın tahrif olduğunun sebeplerini şu şekilde açıklamaktadır:

1- Havarilerin, gerçek İsevi şeriatı hilafında yasak eti yemekle başlayarak az bir vakitte gerçek Mesihîye şeriatını tamamıyla değiştirdiklerini ifade etmektedir. Ancak bu tahrif ve değiştirme zaruri bir şeydir. Çünkü Mesih'in göğe yükselmesinden sonra onun şeriatını ayakta tutacak maddi ve manevi hiçbir şey kalmadığını ve onun gibi şeriatının da ref olunduğunu, dolayısıyla İsa şeriatının kendiliğinden teessüs edemediğini ifade etmektedir.³¹⁸

2- Havarilerin verdikleri haberlerin yani İncillerin rivayetinin İsa'nın biyografisinden ibaret kaldığını, ahkam yönü zayıf değil hiç bile mevcut olmadığından ahkamından hâlî olan bir mezhebe istenilen hükümleri katmak yolunda hiç zorluk çekilmediğini ifade etmektedir.³¹⁹

3- Mesihîyet adına zuhur eden mezhep, felsefe mezheplerine karışarak doğal olarak felsefe mezhepleri Mesihîyete galip gelerek Mesihîyetin hükmü gereği gibi değil tamamıyla kaybolduğunu ifade etmektedir.³²⁰

4- Romalı, Yunanlı, Mısırlı ve Anadolu halkından oluşan Yahudi olmayanlardan Mesih mezhebine girenler, şeriat dilindeki bazı ıstılahları bilmiyorlardı. "Baba, Oğul ve Rab Allah" gibi ıstılahların hükümlerini bilemeyip cahillik üzerine verdikleri manalarla, İsa'dan gelen cüzi bilgileri dahi büsbütün yanlış ve ters anlayarak bununla Mesihîyeti tamamıyla dalalette bırakmışlardır. Ahmet Midhat Efendi, şu dört sebepten ortaya çıkan elli dört mezhebin elli dördü dahi dalalette kaldığını ve hiçbirinin hak dine benzemedikleri gibi çoğu dahi birbirine dahi benzememe zaruretine girdiğini ifade etmektedir.³²¹

2.3.7.1. İnciller Hakkında Misyonerlerin Mukabelesi

İnciller hakkında mukabeleyi Protestan milletinden Avedis Constantinian yapmaktadır. Avedis Efendi İnciller hakkında mukabelesine Ahmet Midhat Efendi'nin iddialarını hatırlatarak başlamaktadır.³²² Avedis Efendi, Ahmet Midhat Efendi'nin İncillerin tahrifi ve ref olmasıyla ilgili şunları ifade ettiğini belirtir:

³¹⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 214.

³¹⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 214.

³¹⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 215.

³²⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 215.

³²¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.1, s. 216.

³²² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 357.

1-İncillerin yalnız dört İncil olmak üzere yazıldığı hakkında kesinlik yoktur. Her mezhebin kendine has bir İncil yazmasıyla elli dört tane İncil ortaya çıktığını ifade etmektedir. Şu hakikat apaçık meydandayken Hristiyanların kendi kitaplarının tahrif olunduğuyla ilgili İslam âlimlerince yapılan iddiayı reddetmek istemeleri şaşılacak şeydir. Ahmet Midhat Efendi, İslam âlimlerinin Hristiyanların kitabının tahrif edildiğini iddia etmekte nezaket gösterdiklerini belirtir. Fakat Hristiyanların hiç kitabının olmadığını, bu kitapların sonradan uydurulan şeyler olduğunu ve birbirinin hükmünü bozduğunu, hepsinin yanlış olduğunu iddia etselerdi Hristiyanlar ne cevap bulacaklar? ifadelerini kullanmaktadır.³²³

2- Hz. İsa'nın göğe yükselişinden sonra, onun şeriatını ikame edecek maddi ve manevi hiçbir kuvvet kalmamıştır. Yani kendisi gibi kitabı, şeriatı dahi Allah'ın yanına ref olunduğundan bir kere şeriat Yesua kendiliğiyle tesis edememiştir.³²⁴

Avedis Efendi, Ahmet Midhat Efendi'nin İnciller hakkındaki iddialarının üç çeşit olduğunu ifade ediyor:

- 1- İncil tahrif edilmiştir,
- 2- İnciller sonradan uydurulmuştur, Hristiyanların hiç kitabı yoktur,
- 3- Mesih'in kitabı ve şeriatı da kendisiyle beraber Allah'ın yanına ref olunmuştur.³²⁵

Avedis Efendi, İncil aleyhinde Müdafaa'nın ikame ettiği ikinci ve üçüncü iddiaların ispat edildiğinde, birinci iddianın geçersiz olacağını, onu ispatlamanın gerekmeyeceğini ifade etmektedir. Üçüncü iddianın yani "Mesih'in kitabının ve şeriatının kendisiyle beraber Allah'ın yanına ref'i" ile ilgili olarak şunları ifade eder:³²⁶

Bu zamandan gayri bir zamanda ve bu mekândan gayri bir mekânda yani bu zamandan on dokuz asır evvel Kudüs-i Şerif bölgesinde Mesih'in kitabının ve şeriatının, Mesih'le birlikte Allah'ın yanına ref olunduğunu şimdi iddia eden birinin, kendi iddiasını ispat etmede akli ve nakli deliller ortaya koymadıkça iddiasında aciz kalmış olacağı açıktır. Avedis Efendi, Müdafaa'nın kendi davası için akli ve nakli cüzi bir delil gösteremediğini ifade etmektedir. İnsanın hak yola irşadı için Hak Teâlâ'nın emir buyurmuş olduğu talimat ve kitabın bu dünyada insanın yanında kalması gerekirken, Allah'ın yanına ref'ine ne ihtiyaç varmış, demektedir. Eğer bir türlü lüzum var ise Müdafaa onları neden açıklamamıştır.³²⁷

Bu şekilde bir olay vuku bulmuşsa miladın ilk asırlarından Yunanca, Latince ve Süryanice yazılmış kitaplarda neden böyle bir olayın vukuuna dair onlardan asla şahit

³²³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 361.

³²⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 361.

³²⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 365.

³²⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 366.

³²⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 367.

olunmamıştır. Avedis Efendi, Müdafaa'nın bu iddiasına bir delil bulamadığı için bu iddianın hayalden ibaret olduğunu saymaktadır.³²⁸

2. iddia hakkında; İncil-i Şerif'in sonradan uydurma olup Hristiyanların hiç kitabı olmadığı iddiasında ise Müdafaa dahi bunun için delil göstermeye tenezzül etmeyip ancak Hristiyanlar arasında elli dört fırka olduğundan bunların her birisinin biraz İncil düzüp uydurduklarını zikrediyor. Ancak elli dört İncil'in nerede ve ne zaman kaleme alındığını, bir diğerinin ve şimdi gereğince kabul görülen İncil'den ne yönden farklı olduğunu ispat edemiyor. Hristiyanlar arasında elli dört fırka olduğunu farz etsek de elli dört fırkadan elli dört İncil mevcut olduğu delillendirilirse, Muhammedîler arasında dahi en az dört fırka bulunmasıyla, bir Kur'an değil de dört Kur'an olduğu istidlal edilir demek gerekmektedir. Fakat dört fırkaya bakılarak, dört Kur'an'ın vücudunu istidlal etmek hatadır. Bunun gibi Hristiyanlar için elli dört fırka bulunduğundan dolayı elli dört İncil'in vücudunu istidlal etmek dahi aynı hatadır.³²⁹ Hristiyanlar arasında Katolik, Protestan, Ermeni, Rum bu gibi fırkalar bir diğerine muhalif değildir. Hepsinin kabul ettiği İncil birdir. Hristiyanlar arasında fırkaların bulunmasının her birinin birer İncili olduğundan değil ancak İncil'i farklı tarzda tefsir etmelerinden ortaya çıkmıştır.³³⁰ Müdafaa'nın, Hristiyanlar arasında fırkalar bulunmasına kıyasla birçok İncil'in bulunduğunu ispat etmeye çalıştığı beyhudedir. Bunun gibi İncil-i Şerif'e düzmece ve uydurmadır, Hristiyanların hiç kitabı yoktur denilmesi de yanlıştır.

1- Hem kitabın tahrifi vardır deyip hem de Hristiyanların kitabı yoktur, sonradan uydurmadır demek birbirini nakz etmek demektir. Müdafaa, birinci iddiasıyla ikinci iddiasını nakz etmiştir.³³¹

2- Hristiyanların hiç kitabı yoksa asırlardır beri Muhammedîler, Hristiyanları ehl-i kitap tanıyıp onlara ehl-i kitaba göre muamele ediyorlar. Müdafaa'nın kabul ettiği Kur'an neden Hristiyanları ehl-i kitap tanımaz, ne sebepten tüm Muhammedîler Hristiyanların kestiğini yiyorlar. Ne sebepten Araplar saltanat zamanlarında ve bugün Müslüman hükümdarlar Hristiyanların ayınlerine ve dinlerine müsaade etmişlerdir. Avedis Efendi, bu iddianın hem Kur'an hükümlerine hem de Hristiyanları ehl-i kitap tanıyarak onlara müsaade eden Müslüman hükümdarların mesleğine hakaret olduğunu ifade etmektedir.³³²

3- İncil'e uydurulmuş denilmesi, İncil'in kendisinin bizzat faziletine aykırı olduğu için hatadır. Çünkü sayısız milletin yükselmesini sağlamış, hesaba gelmez kimseleri hayat yoluna irşat etmiş, delilere teselli, karanlıkta olanlara nur olmuştur. Böyle bir kitaba uydurma demek

³²⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 368.

³²⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 370.

³³⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 371.

³³¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 372.

³³² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 373.

büyük hatadır. Zira Agustine, Bernard, Lord Bacon, Newton, Milton gibi zatların hakkında yüksek saygı dolu hislerle buldukları İncil'e düzmece, uydurulmuş demek hata olacağını, İncil'in mukaddes talimatlarına aşına olan her bir adam dahi teslim edecektir.³³³

Avedis Efendi, İncil'in tahrifine dair olan birinci davanın mahiyeti açısından şunları delil olarak göstermektedir:

1- İlk olarak İncil'in kitap basma tekniğinin icadından beri tahrif edilmemiş olduğunu herkes bilmektedir. Şimdiki İncil miladi 1455 senesinde basılmıştır. Şu an elimizdeki bulunan İncillerden bir farkı olmadığı için, son dört yüz sene zarfında İncil'in tahrif edilmediği açıktır.³³⁴

2- 1455 yılında basılan nüshaları 5. ve 15. asır arasında yazılmıştır. Şimdi mevcut olan 600 tane Yunanca el yazımı İncillerle karşılaştığımızda hiçbir tahrif görülmez. Şimdiki İncil'in miladın 5. asrındaki İncil'in aynı olduğundan şüphe edilmez. El yazı metinler bir diğerine veya şimdi elimizde bulunan İncil'e tatbik edildiğinde kelimece, bazen ibarece cüzi farklar bulunur. Bunlar asla tahrif sayılmaz. Bu farklar kitabın talimatını değiştirmek adına kasten edilen tahrif değildir. Müstensihin bir metinden istinsah ettiği sırada tabi olarak yapılan yanlışlardır. Birçok metinler bir diğerine tatbik edildiğinde metnin aslı bilinmektedir. Zira Kur'an'ı istinsah edenlerin dahi bu yanlışlıkları yaptıklarını Müdafaa sahibi ikrar eder. 19. asırda büyük bir dikkatle basılan kitaplarda bile nice bunun gibi yanlışlıkların bulunduğunu bilen hiçbir insaf sahibinin bunların tahrif olduğunu iddia etmez.³³⁵ Bugün 600 el yazmasının çoğu şimdi Avrupa kütüphanelerinde korunmaktadır. Avedis Efendi, bu İncillerin bazılarını zikretmektedir.

Birincisi, Alexsandrian isimli nüsha, Londra'nın British Museum'da olup miladı 5. asırda yazıldığını ispat etmişlerdir.

İkincisi, "Tischendorf" isimli alimin 1859 yılında Tur-ı Sina'da bulunan Aya Katerina isimli manastırda bulunup "Sinalı" diye isimlendirdiği metindir ki müdekkikler onu 4. asrın sonuyla ve 5. asrın başlangıcında yazıldığını tahmin ederler. Rusya İmparatoru II. Alexsandrian 'nin masraflarını karşılamasıyla Avrupa'nın kütüphanelerine hediye edilmiş, metni ise Petersburg'ta korunmuştur.³³⁶

Üçüncüsü, 4. yüzyılda tahrir edildiği tahmin edilen Vatikan isimli Roma'da Vatikan kütüphanesinde korunmuştur.

Dördüncüsü, 6. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen, Şahane isimli Paris kütüphanesinde korunan nüshadır.

³³³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 374.

³³⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 376.

³³⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 378.

³³⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 379.

Beşincisi: 6. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen Bezae isimli, İngiltere’de Cambridge Üniversitesinde korunmuştur.³³⁷

İncil’in 15. asırda basılan nüshasıyla şimdi elimizde bulunan İncil’e ve onunla 5. asır arasındaki vakitlerde yazılan metinlere mutabık olduğundan, miladın 5. asrından 19. asrına kadar olan müddette tahrif edilmediği kesinlikle ispat olunmuştur.³³⁸

3- Birinci asırda İsa’yı görmüş ve yaşantısına şahit olan binlerce kimsenin daha hayatta iken İncil’i tahrife gücü olmadığını herkes bilmektedir. Havariler ve inananların elinde bulunan İncil’i kimsenin zabt ve tahrif etmesi mümkün değildir. Havarilerle aynı asırda yaşayan Barnabas, Romalı Clemens (ö.m.100), Antakya Psikoposu Ignatius (ö.116), İzmir Psikoposu olan Polycarp kendi yazmalarında (tahrirlerinde) 4 İncil’i isimleriyle zikretmişlerdir ve birçok ayet almışlardır ki bu ayetlerin şimdiki İncillerde aynısı bulunmaktadır.³³⁹

Avedis Efendi, İncil’in miladi 2. ve 5. asrı arasında da tahrif olunmadığını şu delillerle ispatlamaya çalışmaktadır:

1- Bu zikredilen müddette Hristiyanlığın Suriye, Küçük Asya, Mısır, İtalya ve Yunanistan gibi yerlerde İncil’in Yunanca dilinde birçok nüshası vardı.³⁴⁰

2- Yunanca bilmeyenler için, çeşitli milletler tarafından dahi kabul olunmuş olmakla onların ihtiyacı için İncil pek çok dillere tercüme edilmiştir. Birinci asrın sonunda ikinci yüzyılın başında Süryaniceye (Besita), ikinci yüzyılda eski İtalyancaya, üçüncü yüzyılda Kıpticeye, dördüncü yüzyılda Latinceye (Vulgate), beşinci yüzyılın başında Ermeniceye yapılan tercümelerdir. Birçok nüshaları bulunduğu ve bunların bir diğerinden uzak memleketlerde ve muhtelif milletlerde bulunduğu açıktır.³⁴¹

3- Birinci asır ile beşinci asır arasında yaşayan 185 Hristiyan müellifin farklı eserlerinde, tefsirlerinde İncil ayetlerinin hepsi mevcut olup, bugünkü İncillerin ayetleriyle aynıdır.³⁴²

Avedis Efendi, ilk beş asırda İncil’in tahrif edilmediğini ispat etmek için şu delilleri ortaya koymaktadır:

1- Miladın ilk asırlarında memleketler arasında ulaşım ve araçları pek zor olduğundan Hristiyanlığın yayıldığı yerleri dolaşıp, İncil’in tüm nüshalarının tahrif edilmesi mümkün değildir.

2- Tahrif için bir teşkilat kurulmuş olsaydı, tarihte bu olay ortaya çıkardı. Ama böyle bir kayıt yoktur.

³³⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 380.

³³⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 381.

³³⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 382.

³⁴⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 383.

³⁴¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 385.

³⁴² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 386.

3- İlk asırda fırkalar arasında birçok konuda ihtilaf olsa da hiçbiri İncil'in hiçbir zaman tahrif edilmediği hakkında ittifak etmektedirler.³⁴³

4- Kiliselerden kovulan dalalet ehli bile, iddialarını İncil ayetlerinden ispat etmeye çalışmışlardır. Onlar bile tahrifin olduğunu kabul etmezler.

5- Birinci ile dördüncü yüzyıl arasında yaşayan, Hristiyanlık aleyhinde kitaplar yazan Yahudi ve putperest müellifler bile İncil'in tahrif olduğunu öne sürmezler. Bunlar Hristiyanlık karşıtlığında her kusuru söyledikleri halde, tahrif meselesini neden zikretmiyorlar.³⁴⁴

6- İncil'in kutsal talimatları, onun tahrif edilmemesinin işaretidir. Cenab-ı Hak'ın sıfatı, Hz. İsa'nın mukaddes hayatı, insanların fesadı ve kurtuluş yolu, kalbin yenilenmesi, kıyamet günü gibi ifadeler vardır. Hain adamlar eliyle tahrif edilmiş olan bir kitabın bu türden ifadeleri bahsettiği sırada hak yoldan vazgeçeceği doğrudur. Fakat İncil'in siyak ifadesinde hiçbir tahrif bulunmamıştır.³⁴⁵

7- Cenab-ı Hak'ın vazettiği kanunları ve ihsan ettiği şeriati hiçbir adam ve hiçbir hükümet bozamaz, değiştiremez. Cenab-ı Hak'ın onu tahrif tehlikesinden korumaya kudreti olduğuna binaen İncil-i Şerif'in sıhhatine inanıyoruz. Bir adam başka bir adamın işini bozabilir. Cenab-ı Allah'ı kadiri mutlak bilen insanın, Allah tarafından ihsan edilen kanun ve şeriatin insan tarafından bozulduğunu kabul etmesi mümkün değildir.³⁴⁶

2.3.7.2. İnciller Hakkında Ahmet Midhat Efendi'nin Müdafaası

Ahmet Midhat Efendi, Avedis Efendi'nin İnciller hakkındaki mukabelesine şu şekilde müdafaada bulunuyor:

İnciller hakkında rivayetimizi üç kısma taksim ederek ilk olarak İncillere muharref, sonra uydurma, sonra da vücutları kaybolmuş demiş olduğumuzu ifade etmişler. Bu iddialardan üçüncü iddianın ispat olunduktan sonra birinci iddianın ispatına hiç hacet gerekmeyeceğini söylemişler. Üçüncü iddiamız da Mesih'in kitabının, Mesih'le birlikte Allah'ın yanına ref olduğu hakkında bir sözmüş de bu iddia hakkında bir delil ortaya koymadığımızdan, bu iddia hayalden ibaretmiş. Biz böyle bir söz söylemiştik. Bu söz iltizami bir şey olmayıp temsil makamında olduğundan ve bir iddia suretiyle serdedilmemiş olduğundan o kadar izahına girişmedik.³⁴⁷

Hz. İsa Hristiyan inancına göre haşa katledildiği ve İslam inancına göre refedildiği zaman tüm insanları davet üzerinde bulunduğu ve insanlardan pek az kimsenin iman ederek

³⁴³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 390.

³⁴⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 391.

³⁴⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 393.

³⁴⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 394.

³⁴⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 411.

hepsinin henüz iman etmemiş olduğu bir zamandı ki Hz. İsa'nın ağzından "Ben bugün dininizi tamamladım ve mükemmelleştirdim." diye bir şey çıkmamıştır.³⁴⁸ İlahi kitap semadan ciltlenmiş ve yıldızla süslenmiş bir şekilde yeryüzüne inmez. Allah ayetleri peygamberlere vahyederek, o peygamber dahi kendi diliyle tebliğ eder. Kitap satırlarda değil, sudurdadır. Ya o sadır Allah'ın yanına ref olunursa, ashabinın sudurunda bulunan kitap nakşedilmemiş ve korunmamışsa, kitap dahi sahibiyle beraber ref olunmuş sayılmaz mı?³⁴⁹

Ahmet Midhat Efendi, İncillerin hangi tarihlerde telif olunduğuna dair dikkatleri çekerek, hiçbirisinin İsa zamanında yazılmadığını veyahut göğe yükselişinin akabinde veya biraz daha sonra ümmetin görüş birliğiyle cem olunmadığını ifade etmiştir. Bunlardan biri gerçekleşmiş olsa diyeceğimiz kalmaz, demektedir.³⁵⁰

İkinci iddiamız elli dört mezhebe bölünmesiyle elli dört türlü İncil bulunduğuna delil ittihaz gerekirse bu gariptir. İslam arasında en az dört mezhep varsa da dört türlü Kur'an'ları yoktur, ifadelerini kullanarak bir Kur'an vardır diyerek bu şekilde bir de mukayeseye girişiyorlar. Ahmet Midhat Efendi, hâlâ geçerli olan İnciller hakkında, Hristiyanların itikadını şu şekilde açıklamaktadır.³⁵¹

2.3.7.2.1. Dört İncil Hakkında Hristiyanların İtikadı

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanların İncillerden başlıca dört İncil'i geçerli kabul ettiklerini ifade etmektedir. Matta, Markos, Luka, Yuhanna bunları kendileri yazmışlardır. Matta, Mesih'in ağzından işittiği İncil ayetlerini ve İsa'nın hareketlerini İbrani dili ile yazmıştır. Bu kitap daha sonra Yunan diline tercüme edilmiştir. Hristiyanlar, tercümesinin aslına mutabık olduğuna inanıyorlardı. Akıl sahipleri ise buna karşı çıkarak itirazda bulundular.³⁵² "Kitabın kitab-ı ilahi olması halinde, tercümesi bile olsa, aynı olabilip ilahi kitaba uygun olmaması lazım gelir." dediler. Ancak Hristiyanların tercümeyle aslına tercih etmek zorunda olduklarını ifade etmektedir.³⁵³

Allah'ın teklifine ve İsa'nın peygamberliğine iman ederek İsa'ya rububiyet ve uluhiyet isnadından çekinen Ebionit mezhebi erbabı Matta'yı, Hristiyanlığa mugayir görerek fahiş bulunan yerlerini tashih etmişlerdir. Bu kitabın, ilk olarak İbranice mi, Keldanice mi yazıldığı, Yahudi memleketinde mi, Kudüs-1 Şerif'te mi tanzim olduğu Hristiyan âlimlerce ihtilaflıdır. Nerede ve hangi dil üzerine yazıldığı bilinmeyen kitabın Matta'nın yazdığı da meçhuldür. Bu

³⁴⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 412.

³⁴⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 413.

³⁵⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 414.

³⁵¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 415.

³⁵² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 418.

³⁵³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 419.

kitabı Matta'nın yazdığı meçhul ise ilahi kitap olması da meçhuldür.³⁵⁴ Hristiyanların kendi kaynaklarına göre şu bilgiler verilmektedir:

Yuhanna, kendi İncilini miladi 94 senesinden sonra Efes şehrinde yazmışsa da hangi dil ile yazıldığı kesinlikle bilinmemektedir. Yunan dili ile yazıldığı zannedilir ki bunda da kesinlik yoktur.

Markos'un İncili Matta'nın özeti demektir. Matta İncili Yahudilere mahsus olduğu için Hristiyanlar, Yahudilere mahsus olan bazı meseleleri, Romalılara muvafık olmadığı için onlara uygun hale getirerek yazdıklarını itiraf etmektedirler. Yunanca dil ile yazıldığı Hristiyanlar nazarında ihtilafıdır.³⁵⁵

Luka İncili ise Matta ve Markos İncil'inin yanlışlarının düzeltilmesiyle yazılmıştır. Bu İncil'in ne zaman ve nerede yazıldığı bilinmemektedir. Yunanistan'ın Korint şehrinde mi yazıldığı yoksa başka bir şehirde mi yazıldığı belli değildir. Luka'nın, Hz. Mesih'ten sonra Hristiyanlığı kabul etmiş olduğu bilinmektedir. Ahmet Midhat Efendi, Hristiyan âlimlerinden bazılarının, Luka İncilinin dahi yanlışlardan salim olmadığını ve ondan önce yazanların birtakım eksik şeyler yazdıklarını, Yuhanna hepsinin hükmünü kapsamasından başka, bazı olayları ve kendi gördüklerini, duyduklarını ilave ederek en sonra kendi İncil'ini yazdığını kabul ettiklerini ifade etmektedir.³⁵⁶

Ahmet Midhat Efendi, buraya kadar İncillerin nerede ve ne zaman, hangi dille ve kim tarafından yazıldığına belli olmadığından hareketle İncillerin güvenilirliğinin olmadığını ifade etmektedir.

Ahmet Midhat Efendi, buraya kadar verdiği ve vereceği bilgileri (Conversation) eserin (Evanjil) başlıklı bendinden alarak, Dupin isimli yazarın "kilise kütüphanesi" eseriyle sair birkaç kilise kitaplarından aldığını yani sıhhatinin kabul edileceğini bildirmektedir.³⁵⁷

2.3.7.2.2. İncillerin Sayısının Fazlalığı

Ahmet Midhat Efendi, dört İncil'in yazılmasıyla ilgili bilgileri verdikten sonra İncillerin sayısının çok olmasından bahsetmektedir. Bazı insanların bir kitap yazıp ismini İncil koymasıyla Hristiyanlar arasında nam kazanmasından heveslenerek kalem erbabının kendileri de İncil yazarak sayısını dört yüze, beş yüze çıkardığını ifade etmektedir. Katolikler ise miktarını azaltmak için birbirine benzeyenlerin hepsini bir kabul ederek sayılarını elli ve altmışa indirirler.³⁵⁸

³⁵⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 421.

³⁵⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 423.

³⁵⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 425.

³⁵⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 426.

³⁵⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 428.

Ahmet Midhat Efendi, Müslümanların, Yahudilerin ve hatta Hz. İsa'nın rububiyetini inkâr edip nübüvvetine iman eyleyen Hristiyanlar, "Cenab-ı Hak'ın İsa'ya indirdiği kitabı başka birisi kendi tarafından rivayetle ve hikâye ederek nasıl yazmaya güç yetirebilir? Ve bir de Allah vahidin, bir peygamber-i zişana inzal eylediği kitap vahidin nasıl yüzlerce çeşidi yazılır? deseler Katolik ve Protestanlar aciz kalırlar. Ancak haşa İsa'ya rububiyet isnadiyla onun tarafından haber veren yazarları dahi peygamber gibi bir mevkide tanırlar, ifadesini kullanmaktadır.³⁵⁹

İncillerin sayılarını dahi otuz beşe kadar indirerek isimlerini şöyle sıralarlar:

(1) Mısrîler (2) Milad-ı Meryem (3) Saint Jacques (4) Çocukluk (5) SaintThomas (6) Nikudum (7) İncil-i Baki (8) Saint Andre (9) Saint Bartelemy (10) Apelles (11) Basilidies (12) Cerinthus (13) Ebionitler (14) Tatian (15) Eve (16) Gnostikler (17) Marcion (18) Saint Pavlus [430] (19) İstintak-ı Meryem (20) Milad-ı İsa İncili (21) Vefat-ı Meryem (22) Saint Mathias (23) İncil-i Kemal (24) Simonienler (25) Suriyeliler (26) Tatian (Enkratitler) (27) Saint Yuda (28) Valentin (29) Allah-ı Hayy İncili (30) Saint Philip (31) Saint Barnabas (32) Büyük Saint Jacques (33) Saint Jacques İskaryot (34) İncil-i Hakikat (35) Leucius İncili.³⁶⁰

Ahmet Midhat Efendi, bu kadar kitaba İncil isminin verilmesini Ortodokslar ve Katolikler çok görek, birbirine benzeyen dört tanesini doğru kabul ederek diğerlerini ise yalan kabul ederek reddettiklerini, 60 kitap içinde 56'sının yalan olduğuna hükmedildiği halde dördünün gerçek olduğuna nasıl hükmedebildiklerini sorgulamaktadır. Bugün dahi yazılan dört İncil'den başka İncil yoktur diyen kişilerin bazı davetçilerin yazdığı 24 mektubu, adeta İncil gibi saydıklarını ifade etmektedir.³⁶¹

Ahmet Midhat Efendi, Protestanların (mizanü'l-hak) kitabında en eski İncillerini, Peygamberimizin hicretinden 250 veya 300 sene önce istinsah olan Codex Vaticanus isminde Roma Kütüphanesinde bulunduğunu haber verebildiklerini ifade etmektedir.³⁶² Hz. İsa'dan bu nüshaya gelinceye kadar 300-400 sene öncesinde neden nüsha olmadığını sormaktadır. Elllerinde kalan İncillerin Roma'daki taziyelerin kalıntısı olduğunu söylüyorlar öyleyse eseri de göstermelidirler demektir.³⁶³

Voltaire'in, Yuhanna İncilini büsbütün reddettiklerini haber verdiği Theodosyenler, Hz. İsa'nın nübüvvetine kani olan takım olup bunlar Matta İncilinde görülen birtakım saçma sözleri tashih ile kabul eden Ebionitler mezhebiyle aynı görüştedirler. Yuhanna İncili ise Matta'nın gittiği yolu açan, genişleten bir şekilde yazılmış olduğu, içinde daha fazla ve zait şeyler bulunduğundan onu reddederler. Saint Epiphanius, miladi dördüncü asırda yaşamış olup

³⁵⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 431.

³⁶⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 429.

³⁶¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 432.

³⁶² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 438.

³⁶³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 440.

Hristiyan ayininin en mutaassıp hamilerindense de gayet hakşinas bir adam olduğundan sözü Hristiyanlar mezhebinin hepsinde makbuldür. Voltaire, ispat için bu kişinin ismini yad ederek en kuvvetli bir delil olarak göstermektedir.³⁶⁴

Saint Clement, miladi ikinci asrın sonu ile üçüncü asrın başında yaşamış olup, İskenderiye başpapazıydı. Aslında Eflatun mezhebinden olup, kendi zamanında İncil namıyla bazı düzme şeylerin yayılmasından şikâyet ederdi. Katolikler ise şimdi, Saint Clement'in şikâyette bulunduğu İncillerin, yazılan dört İncilin haricinde olduğunu iddia etmektedirler. Aslında Saint Clement'in şikâyette bulunduğu İnciller arasında, şimdiki dört İncilin dahi var olduğu görülmektedir. Ahmet Midhat Efendi, Saint Clement'in İncil'den bir ayet olarak zikrettiği şeylerin bu dört İncil'de mevcut olmasıyla sabit olur ifadelerini kullanmaktadır.³⁶⁵

Ahmet Midhat Efendi, meydanda bu kadar düzme İncil ve bu kadar sahtekâr adamlar olduğu halde, Voltaire'nin dediği gibi şimdiki İncillerin dahi düzmece ve onları yazanların ise sahtekâr olabilecekleri hakkındaki “dinimizin düşmanları...” diye yad ettiği adamlar tarafından itiraz edileceğinin belli olduğunu ifade etmektedir.

Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlık dininin düşmanı veya dostu olmaktan kati nazarla gerçeği aramak sıfatıyla meydana çıkarak şu itirazları ettiğini, eğer bunlara bir cevap veren bulunursa memnun olacaklarını ifade etmektedir.³⁶⁶

1- İncil'e semavi kitap ve Cenab-ı Hak tarafından verilen büyük müjde dedikleri halde, Allah bu kitabı İsa'ya mı göndermiş yoksa havarilere mi göndermiş?

2- İsa'yı uluhiyet gibi bir iftiradan tenzih ederek peygamber olarak tanıyan Hristiyanlara sorulur ki Allah'ın bu İsa'ya gönderdiği İncil'e ne oldu?³⁶⁷

3- İsa'yı haşa Allah bilen Katolıklere ve Protestanlara ve diğerlerine sorulur ki, İncil'i Rab tanıdığınız İsa, peygamberliğine inandığınız havarilere inzal ve talim ettiyse onun semavilik sıfatını niçin koruyamadı? Halbuki “Kilise üzerine daima koruyucu ve öğretici olacağını İsa vadetmiştir.” inancındasınız. Bu kutsal kitap için bir fesahat ve belagat bahşetmeliydi ki taklidi mümkün olmasın. Aslında İncillerin kaba bir dille yazıldığını siz de itiraf ediyorsunuz. Öyle ki rastgele balıkçı makulesi onu taklit edebilmiştir.³⁶⁸

4- Birkaç yüz İncil arasında dörtten başkasını neden düzmedir diye reddettiniz? Halbuki bunları yazanlara dair bile malumatınız yoktu. Dördünü neden kabul ettiniz?³⁶⁹

³⁶⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 441.

³⁶⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 442.

³⁶⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 451.

³⁶⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 452.

³⁶⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 453.

³⁶⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 454.

Ahmet Midhat Efendi, bilmediğiniz meçhul şeyler üzerine nasıl karar verebildiklerini, Hristiyanlık sizin anladığınız bir şey midir? diye sormaktadır. Size haber verilen bir şey midir? Sizin anladığınız bir şeyse yani akılla bulunur bir hüküm olduğuna göre akıl akıldan üstündür kaidesince herkes aklının erdiğini din şekline koyarak meydana çıkaracak mı? Hristiyanlık, haberden yani nakilden ibaret ise, size gelen doğru haber hangi peygamber (muhibir-i sadık) tarafından geliyor? diye sormaktadır. Yüzlerce ihtilaf içinde kalan bir haberin doğruluğuna mantıken hükmedebilecek misiniz?³⁷⁰

Ahmet Midhat Efendi, Voltaire'in şu şekilde haber verdiğini ifade etmektedir: Diocletianus'un son zamanına gelinceye kadar Romalılar İncillerin ismini bile işitmemişlerdir. Diocletianus isimli Roma İmparatoru, miladın 305 tarihinde istifa etmiştir. İsa zamanından yani 305 senesinden itibaren Romalıların, kendi içlerinde bulunan bir halkın elinde İncil adıyla kitaplar bulunduğunu ve ona iman eylediklerini belirtir. Hem de Roma hükümetinin, bu Hristiyanları umumi olarak katletmek teşebbüsüne mecbur edecek olan fenalıkların yalnız bu kitaba taptıklarından dolayı ortaya çıktığını nasıl da haber alamazlar? diye sormaktadır.³⁷¹

Voltaire'in dediği gibi, eğer Hristiyanlar İncil'i canı gibi sakladıklarından ortaya çıkmışsa o halde böyle ehemmiyetle saklanan İncillerden bir tanesinin bir sayfası dahi baki kalması gerektiğini belirtir. Ancak önce de dediğimiz şekilde Roma'da Vatikan kütüphanesinde en eski mevcut olan İncil'in, İsa'dan 350-400 sene sonra yazıldığını ifade etmektedirler.³⁷²

Ahmet Midhat Efendi, yazar Abbadi'nin yazdığı vecihle Pilate'nin Tiber'e mektubu meselesi Hristiyanlığın cümle ayıplarındandır demektedir. Bu yüzden pek çok Hristiyan müellif bu meseleyi söz söylemeden geçiştirirler ki ona dair bir harf bile söylemezler, demektedir.³⁷³

Pilate, Hz. Mesih'in çarımıha gerildiği zaman Kudüs-i Şerif'te Roma imparatorluğu tarafından hâkim bulunan zalim bir adammış. "Hz. Mesih'i mecnundur! Krallık davası ediyor! Batıldır! Babalık yapıyor! Oğulluk yapıyor!" diye halkı ifsat ediyor diye çeşitli istihzalarla Hristiyanların itikadına göre çarımıha geren bu adamdır. Katoliklerin bildirdiği şekilde, Pilate, pişmanlıkla imparator Tiber'e bir mektup yazmıştır. Onda Hz. İsa'nın mucizelerinden bahsetmiş, Hz. İsa'nın uluhiyet mertebesinde tanınmasını tavsiye etmiş. Tiber dahi bunu millet meclisine arz eylemiştir. 245 senesinde ölen Tertullian bu mektubu aynısıyla kitabına yazsa da kendisine nereden geçtiğini söylemez. Hristiyan uleması en çoğu böyle açıktan açığa meydana konularak herkesi doğru olmak üzere inanmaya davet eylediklerini kabul etmemişlerdir. Ahmet

³⁷⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 455.

³⁷¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 456.

³⁷² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 457.

³⁷³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 462.

Midhat Efendi, Tertullian gibi bir adamın böyle bir yalancılığı kabul etmemesi lazım geleceğini belirtir. Bunları o zata iftira olarak atmışlardır demektir.³⁷⁴

Ahmet Midhat Efendi, dört İncil'in asıl dört İncil olduklarını ispat için Hristiyanların elinde hiçbir doğru belge olmadığını, kendi dinlerini İsa peygambere nispet edişlerinin bir iftiradan ibaret olduğu hakkında müdekkiklerin şüphe etmediğini ifade etmektedir. Hatta Hristiyanlardan bazı erbab-ı dikkatle ettiği karşılıklı konuşmalarda işin bu tarafını onların dahi itiraf ettiğini ifade etmektedir. Allah'ın vahdaniyetine, Hz. Mesih'in ve sair büyük peygamberlerin peygamberliğine imandan ve müşriklik olarak birtakım usulleri lağv ve dindarca usul ve ayini göstermekten ibaret bir gerçek dinin tamamlanması lüzumu görülmüş olduğu için, yani miladın 7. asrı içinde Hz. Peygamberin dininin parlak bir şekilde ortaya çıkmasının lüzumunu tasdik eylemişlerdir. Bu din Hak tarafından inayet buyrulduğu gibi bu zamana kadar baki kalmış ve esasından bir harf eksilmemiş, bir harf eklenmemiştir. Bunun Allah'ın vaadinin gereği olarak kıyamet gününe kadar baki kalacağı imkanını kabul ettiler.³⁷⁵

İncillerin tahrifi bahsinde “Siz İncilleri tahrif etmişsiniz” denildiği zaman Hristiyanlar bu itiraza nasıl cevap vereceğini bilemeyerek şaşır kalırlar. Mösyö Dwight hazretlerine vekaleten münazaraya geçen Avedis Efendi, bu iddiada da müdafaa tarafından kesin delil gösterilmediğini ifade etmektedir. Avedis Efendi şunları ifade etmektedir:³⁷⁶

1- Miladın 1455 senesinde basılmış olan İncil nüshasının bugünkü nüshalardan hiç farkı olmadığını, tahrifin güya bu zamandan 1455 senesine kadar vuku bulmamış olmak üzere hükmettikten sonra, 15. asır ile miladi 5. asır arasında yani on asır müddet içinde Yunanca yazılan altı yüz kadar İnciller yazılmıştır.³⁷⁷

2- Bu el yazısı metinler bir diğerine veyahut şimdi elimizde bulunan İncil'e tatbik edildiğinde kelimece ve bazen ibarece cüzi farklar bulunur. Buna asla tahrif denilmez. Bu farklar İncil'in talimatını değiştirmek adına kasten edilen tahrif değildir. Fakat müstensih bir metinden istinsah ettiği sırada doğal olan yanıştır ki birçok metinler diğerine tatbik edildiğinde metnin aslı bilinir.³⁷⁸

Ahmet Midhat Efendi, müstensihin yaptığı yanlışların ibarece olmadığını, onların yanlış olduğunu anlamak için birçok metni diğerine tatbik etmeye gerek olmadığını, yalnız yanlışın olduğu nüshada, o sayfada, o satırda, o kelimenin göz önüne alınmasıyla yanlışın anlaşılabilceğini ifade etmektedir.³⁷⁹

³⁷⁴ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 464.

³⁷⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 470.

³⁷⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 471.

³⁷⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 472.

³⁷⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 473.

³⁷⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 475.

Ahmet Midhat Efendi, Avedis Efendi'nin bahsettiği 600 kadar İnciller içinde kelimece değil hüküm olarak birbirine o kadar uymayanları vardır ki İncilleri tahrif eylediklerini ispat için bunların kâfi olmasını geçelim fazladır bile demektedir.³⁸⁰ Avedis Efendi, en eski İncilleri zikrettiği sırada, Londra'da British Museum'da korunan "Alexsandrian" isimli İncilin miladi beşinci asırda yazıldığını ve "Sinalı" isimli diğer İncilin dördüncü asır sonuyla beşinci asrın başında yazıldığını, Vatikan kütüphanesindekinin dördüncü asırda veyahut daha sonra yazıldıklarını ispat eylediğini haber veriyor. Bunlar Hristiyan âlimler tarafından tahmin edilmektedir. Çünkü bunları tahminden başka suretle ispatlamak mümkün değildir. Avedis Efendi, böyle 5. yüzyıldan kalan İnciller mevcut olduğundan, eğer İnciller tahrif edilmişse mutlaka İsa miladından beşinci asra kadar tahrif edilmiş olması gerekeceğini belirtir. 5. yüzyıldan bu zamana kadar ise elimizdeki İncillerin görülmeleriyle tahrifin aslı olmadığını bize kabul ettirmek istiyor.³⁸¹ Delil tarihinin bulunamayacağı bir zamanda Avedis Efendi tarihten delil irat edemediği için ayıplanmaz. Akli delillerinin ne bizce ve ne sair hiçbir akıl sahibi ve izanca kabul olunmayacağını hükmedişimizden kendileri bizi ayıplamasınlar. Miladın ilk beş yüzyılı içinde yüzlerce yalancı İncil yazıldığı halde mevcut olanların bile tahrif olduğunun kabul olunmamasına ne ile hükmedebilirler. Ahmet Midhat Efendi, Avedis Efendi'ye göre İnciller, Süryani ve Yunanî vesaire birçok dile tercüme olunduğu cihetiyle bu tercüme tahrife engelmış dediğini belirtmektedir.³⁸²

Ahmet Midhat Efendi, İsa ve havarilerin Yahudi olduklarını ve Yahudice konuştuklarını ifade etmektedir. Onların Yunanca ve Latince bilmediklerini, dolayısıyla Yahudi olan bir peygamber Yahudi olan ashabıyla yine Yahudice konuşmuştur. Böyle semavi bir kitaptan neden hiçbir eser kalmamıştır da tercüme kalmıştır? diye sormaktadır. İsa'ya mensup gerçek İncil olması gereken kitabın bugün vücudunun olmadığını herkese kabul ettirerek bugün güya onun tercüme olmak üzere mevcut olan İncillerin düzme ve uydurma olduklarını teslimde kimseyi tereddütte bırakmayacağını ifade etmektedir. Ahd-i atik yani Tevratların ve Ahd-i cedid'in yani İncillerin tümünde tahrifat olduğunu inkâr edenler, Mösyö Dwight ve onun vekili Avedis Efendi gibi diğer mezheplerdeki kişiler Hristiyanlığa ve onun da Protestanlık mezhebine ithale olanlar olduğunu ifade etmektedir.³⁸³

Ahmet Midhat Efendi, bu bapta hiçbir kimsede şüphe bırakmayacak şekilde Rahmetullah Hindî Efendi hazretlerinin İzharü'l hak³⁸⁴ eserinden iktibas edeceğini ifade

³⁸⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 476.

³⁸¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 478.

³⁸² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 482.

³⁸³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 485.

³⁸⁴ İzharü'l-Hakk: Rahmetullah el-Hindî Efendi 1818 ile 1891 yılları arasında yaşamıştır. Eser İngilizlerin Hindistan'ı işgali döneminde misyonerlerle yapılan dini tartışmalar sonucunda meydana çıkmıştır. İslam aleyhinde

etmektedir. Rahmetullah Efendi hazretleri gerek Ahd-i atikin ve gerek Ahd-i cedidin hem mana hem lafzen tahrif olunduklarını ve bu tahrif lafzının ise hem kütüb-i semaviye ibarelerini değiştirmek hem de onlara ilave hem de onlardan eksiltme suretinde gerçekleştiğini ispat etmek için Jerome ve Horne ve Griesbach ve Scholz ve Martyros ve Kyrakos ve Mister Jewel ve Ward gibi eski yeni kırk elli kadar Hristiyan müdekkiklerin eserlerinden alıntı yaparak hepsinin itirafını anlatıyor.³⁸⁵ Bu itiraflardan anlaşılacağına göre Yahudilerin Ahd-i cedidleri kitaplarının hepsi yalan olup muharref olduğuna hiçbir şüphe olmayıp, Hristiyanlar kendi kitaplarına zaten muharref olan Yahudi kitaplarından naklettikleri fıkraları bir kat daha bozarak nakletmişlerdir.³⁸⁶

Rahmetullah Efendi hazretleri diyorlar ki: “Matta İncilinin 27. babından ‘onu salb ettiler ve onlar libasımı mı taksim ederler ve gömleğimin üzerine dahi kura atarlar’ diye peygamberin sözü tamam olması için “kura atarak libasını taksim ettiler” mealinde olan 35. ayette olan (libasımı mı taksim eder ve gömleğimin üzerine dahi kura atarlar diye peygamberin kavli tamam olması için) ibareleri muharref olarak Hristiyan muhakkik âlimler nezdinde çıkartılması vacip olduğundan Griesbach, zikredilen ibareyi hafzetmiştir. Horne dahi tefsirinin 2. cildinin 331. sayfalarında bu ibarenin eklenmiş olduğunu kesin delille ispat eyledikten sonra (Bu ibarenin katiyen yalan olduğu indinde sabit olduktan sonra onu terk etmek hususunda Griesbach pek isabet etti.) makalesini yazmıştır.³⁸⁷ Yuhanna’nın risalesinin başlangıcının 5. babında olan ayetin “Semada şehadet edenler üçtür ve bunlar Eb, Kelime ve Ruhü’l-kudüs olmak üzere üçtür. Bunların üçü de birdir.” sekizinci ayetin “Zira yeryüzünde şehadet eden şühud üçtür. Onlar ruh, su ve kandır. Bunların üçü bir zatta kesb ittihat ederler.” mealinden ibaret olup sonra teslise inanan Hristiyanlar “Semada olan şahitleri üçtür. Bunlar Eb, Kelime ve Ruhü’l-kudüs’tür ve bunların üçü de birdir.” ibaresiyle “yerde şehadet eden şühudun” ibaresini asıl ibareye ilave ettiler.³⁸⁸

Ahmet Midhat Efendi, İslam’ın hak din olmak üzere hükmedildikleri Mesih dini aslında tevhit üzerine tesis edilmişken, teslis gibi inançlarla bir garip din haline gelmiş, işte bu çeşitli tahriflerle otaya çıkmıştır. Hristiyanlık dininde tahrif çaresine tevessül etmeksizin hiçbir kimseyi kandırmadıklarını, gayretli Hristiyanlar tahrife o kadar alışmışlardır ki tahrif olmadan

---

Mizanü’l-hak eserini yazan misyoner Karl Gottlieb Pfander ile 1854 yılında ilmî bir tartışma yaparak ün kazanmıştır. Eser Arapça olarak 1864 yılında İstanbul’da yayımlanmıştır. Eser, II. Abdülhamit’in isteğiyle Nüzhet Efendi ve Ömer Fehmi tarafından İbrazû’l-hak adıyla Türkçeye çevrilmiştir. (Mehmet Aydın, “İzharü’l-hak”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, XXIII/507, 509).

³⁸⁵ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 486.

³⁸⁶ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 487.

³⁸⁷ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 493.

³⁸⁸ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 496.

hiçbir şeyi yapamadıklarını ifade etmektedir. Hristiyanların tahrifi adet haline getirdiklerini ifade etmektedir.³⁸⁹

Rahmetullah Efendi yakın zamanda da tahrif olduğuna şu örneği vermektedir: Protestan mezhebinin büyük önderlerinden reformcu Luter'in, ilk olarak kendisine tabi olanların istifadesi için Kütüb-i Mukaddeseyi Almanca diline tercüme ettirdiği halde, zikredilen ibareyi yani "Zira semada şehadet edenler üçtür ve bunlar Eb, Kelime ve Ruhü'l-kudüs'tür. Bunların üçü birdir." ayetiyle "Zira yerde şehadet eden üçtür. Bunlar ruh, su ve kandır. Bunların üçü bir zatta ittihat ederler." ibaresi tercümeyle ithal edilmediği gibi, Luther'in hayatı zamanında defalarca basılan tercüme nüshalarına yazılmamıştır.³⁹⁰ Luter'in mütercimi, olgunluk yaşına erince, hatıra olmak üzere 1546 senesindeki tercümesinin bir kere daha basılmasını ve yayınlanmasını istemiştir. Ehl-i kitap ve özellikle Hristiyanlar tahrife yatkın olduklarına vakıf olduğu için tercümesinin tahrifine teşebbüs edilmemesi temennisi içeren mukaddimesinde gerekli nasihatler ve ihtarları kaydedip yazmak istemişse de zikredilen nasihatler, ehl-i kitabın süregelen adetlerinin mugayiri olduğundan, çok geçmeden ve mütercimin vefatından otuz sene bile geçmeden, 1574 senesinde Frankfurt, 1590 senesiyle 1596 senelerinde Wittenberg ve 1596 senesinde Hamburg halkı tarafından zikredilen tercüme basılınca, adı geçen sahte ibare tercümeyle ithal edilmiştir.³⁹¹ Sonunda Frankfurt ile Hamburg tarafından ya halkın ayıplaması ya da Allah korkusundan dolayı zikredilen cümle çıkartılmışsa da en sonunda Luter'in mütercimi hakkında tam itikadı olan teslis yanlıları buna razı olmayarak ve büyük önderlerinin vasiyetine uygun olmayan harekete bakmayarak zikredilen ibareyi tercümeyle yazdılar. Artık hâl bu merkezde olduğu açığa çıktıktan sonra kitap basımının icadından önce mevcut olan çok az sayıdaki nüshalarda tahrifin oluşmadığına kim inanabilir.³⁹²

Meşhur filozof Isaac Newton'un 50 sayfadan oluşan ve telif etmiş olduğu risalenin kapsadığı konulara nazaran zikredilen ibare ile Timoteos halkına gönderilmiş olan birinci risalenin büyük icma ile 'O, Allah takvasının esrarından olup cesette açığa çıkmış ve ruhta kuvvet bulmuş ve meleklere görünmüş' mealinde olan 16. ayeti teslis ehline faydalı görüldüğünden bozuk itikat ispatları dolayısıyla eklenmiş ve ilave olunduğu anlaşılmıştır.³⁹³

³⁸⁹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 499.

³⁹⁰ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 501.

³⁹¹ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 502.

³⁹² Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 503.

³⁹³ Ahmet Midhat, Müdafaa, c.2, s. 504.

SONUÇ

Ahmet Midhat Efendi, Osmanlı devletinin en çalkantılı dönemi olan son zamanlarında yaşamıştır. O dönem misyonerlik faaliyetlerinin en yoğun olduğu dönemdir. Ahmet Midhat Efendi, Osmanlı Devleti'nde Hristiyanların dinî hayatının güvence altına alındığını, misyonerlik faaliyetlerine bile izin verildiğini belirtir. Ancak misyonerlerin bu hoşgörüyü suistimal ettiklerini ifade etmektedir. Hristiyan misyonerlerin, kendi dinlerini yaymak için çeşitli kitaplar yazdıklarını ve bedava İnciller dağıttıklarını ifade etmektedir. Ahmet Midhat Efendi, onların batıl ve yersiz iddialarda bulduklarını, Hristiyanlık dininin aslının bozulduğunu, İslam'ı savunmak için bu müdafaayı kaleme almaya mecbur kaldığını ifade etmektedir. Ahmet Midhat Efendi, dinî ve millî hassasiyetleri olan bir yazardır. İslam erbabının bazı reddiyeler yazdıklarını fakat bunların yeterli olmadığını, bu reddiyeyi yazmaya ihtiyaç hasıl olduğunu vurgular. O dönemde kendine bir misyon belirleyerek, dinî ve millî hassasiyetleri ön planda tutarak, birçok gazete, dergi ve kitap çıkarmıştır. Yayınevleri kurmuştur. O dönemde Müslümanların, Hristiyanlığa bu şekilde davet edilmesine kayıtsız kalmamış ve fikirlerini açık bir şekilde ifade etmiştir. Müdafaa serisinin ilk kitabını yazmış ve bu eser büyük yankı uyandırmıştır. Hristiyan misyonerliğini tenkit etmeye, havarilerin hayat hikayeleri, yaşam tarzları, Hristiyanlığın yayılması uğruna yapılan savaşları anlatarak başlamıştır. Müdafaa serisinin birinci cildinde, Hristiyanlık dininin, İsa'nın gerçek şeriatıyla ilgisinin olmadığını açıklamıştır. Hristiyanlığın tahrife uğradığını, muhataplarının kitaplarından deliller göstererek açıklamıştır.

Ahmet Midhat Efendi, eserinde daha çok İnciller ve teslis üzerinde durmaktadır. İsa'nın şeriatından geriye bir şey kalmadığını, bu yüzden tahrifin zorunlu olarak gerçekleştiğini ifade etmektedir. İncillerin Hz. İsa'nın ref'inden çok sonraları yazıldığını ve aralarında da çelişkiler bulunduğunu belirtir. Felsefe mezheplerinden bahsederken, bazı mezheplerin Yahudilik dairesi dahilinde vücuda geldiklerini, Hz. Musa'ya nazil olan beş kitaptan yani "sefer tekvin'ül-mahlukat ve sefer'ül-hurûc ve sefer'ül-levin ve sefer'ül- â'dât ve sefer'ül-tevrat el-müsenna" kitaplarına inandıklarını zikretmiştir. Hz. İsa'nın, Hz. Musa'nın şeriatını devam ettirdiğini, fakat İsa'nın ref'iyile geriye bir şey kalmadığını, havarilerin Musa şeriatındaki hükümleri de tahrif ettiklerini, havarilerin bu tebliğ faaliyetinde başarılı olamadıklarını ifade etmektedir. Hristiyanlığın kelim ve mucize kuvvetiyle değil, kılıç kuvvetiyle yayıldığını, özellikle Konstantin döneminde bu yüzden çok kan döküldüğünü ifade etmektedir.

Ahmet Midhat Efendi, tevhit konusunda görüşlerini anlatarak, Hz. Peygamber'in en büyük mucizesinin Kur'an olduğunu ifade etmektedir. Kur'an'ın fesahat ve belagat açısından

Arap dilinin oluşumundan itibaren eşinin benzerinin görülmediğini ifade eder. Kur'an'ın hüküm açısından da büyük bir mucize olduğunu vurgular. Kur'an'ın maddi ve manevi maslahata muvafık olmasını delil olarak göstermektedir. Kâinatın ve insanın yaratılışına vurgu yapan ayetleri delil göstererek maslahata uygun olduğunu ve Kur'an'ı okuyanların tevhide ulaşacaklarını ifade etmektedir. Fakat Hristiyanlar tarafından kabul edilen İncillerin ayetlerinde böyle bir durumun olmadığını, hükümleri açısından da maslahata uygun olmadığını ifade etmektedir. Sonuç olarak bu çalışmada Ahmet Midhat Efendi'nin Hristiyan misyonerliğini tenkit ettiği noktalar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu eleştiri noktaları maddeler halinde şöyle zikredilmektedir:

1- Ahmet Midhat Efendi, Hz. İsa'dan sonra geriye hiçbir şey kalmadığını ifade etmektedir. Mesih'in göğe yükselişinden sonra, etrafa yayılan havarilerin hepsinin idam edildiğini, İsa'nın şeriatını yaşatacak, devam ettirecek kimsenin olmadığını ifade etmektedir. Havarilerin, gerçek İsa şeriatı hilafında yasak eti yemekle başlayarak, bir vakit sonra İsa şeriatını tamamıyla değiştirdiklerini ifade etmektedir. İsa'nın göğe yükselmesinden sonra onun şeriatını sürdüreceği maddi ve manevi hiçbir şey kalmadığını, böylece kendisi gibi şeriatının da ref olduğunu ifade etmektedir. Hz. İsa'nın sınırlı öğretisi kaybolmuş, unutulmuş, sahipsiz kalmıştır ve kendiliğinden teessüs edememiştir.

2- Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlığın elçileri görevini üstlenen havarilerin hepsinin "cahil, fakir, haysiyetsiz, hasepsiz" olduğunu haber vermektedir. Hristiyanlık kilisesinin temeli sayılan Petrus'un cahil, haysiyetsiz, hasepsiz bir adam olduğunu vurgular. Havarilerin Hz. İsa'nın şeriatını aktaracak birikime, tecrübeye sahip kişiler olmadığını bildirmektedir.

3- Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlığın başlangıç döneminde yalnız iki defa zulmen men olduğunu, diğer mezalimlerin onların abartması olduğunu ifade etmektedir.

4- Hz. İsa'dan yazılı bir kaynak olmadığını, havarilerin de hiçbir şey aktarmadıklarını vurgular. Hz. İsa'nın ref'inden sonra, Hristiyanlığın elli dört mezhebe ayrıldığını ifade etmektedir. İncillerin hepsinin ilk asrın başlangıcı ile ikinci asrın içinde yazıldıklarını belirtir. İncillerin dört İncil olarak yazıldığının kesin olmadığını vurgulamaktadır. Her mezhebin kendine ait bir İncil yazmasıyla birlikte elli dört tane İncil ortaya çıktığını ifade etmektedir. Kutsal kitap olan İnciller için fesahat ve belagat bahşedilmesi ve taklidinin mümkün olmamasının gerektiğini belirtir. İncillerin kaba bir dille yazıldığını Hristiyanların da itiraf ettiğini ve balıkçı makulesi tarafından bile taklit edilebildiğini ifade etmektedir.

5- Hristiyan misyonerlerin, Hristiyanlığın Musevi şeriatının devamı olduğunu, Hz. İsa'nın, Hz. Musa'nın şeriatını ikmal için geldiğini ifade ettiklerini, ancak kendilerinin Musa şeriatındaki hükümleri mahvettiklerini ifade etmektedir.

6- Misyonerlerin, Hristiyanlık dininin kılıç kuvvetiyle kurulmadığını, mucize ve kelim kuvvetiyle yayıldığını iddia ettiklerini, ancak tarihlerinin kanlarla dolu olduğunu ifade etmektedir. Konstantin'in Hristiyanlığı kılıç kuvvetiyle Roma memleketlerine yaydığını ifade etmektedir.

7- Havarilerin verdiği haberlerin yani İncillerin haberlerinin, İsa'nın biyografisinden ibaret kaldığını, ahkam yönü hiç kalmayan bir mezhebe, istenilen hükümleri katmada hiç zorluk çekmediklerini ifade etmektedir.

8- Mesihiyet adına meydana çıkan mezhep, felsefe mezheplerine karıştığını ifade etmektedir. Felsefe mezheplerinin doğal olarak Mesihiyete galip geldiğinden, Mesihiyet mezhebinin tamamıyla kaybolduğunu ifade etmektedir.

9- Ahmet Midhat Efendi, Hristiyanlığın uluhiyet anlayışının problemlili olduğunu, üç şahısla birlikte tevhidin ortaya çıkmayacağını ifade etmektedir. Hristiyanların, Tanrının birliğini, üç uknuma taksim yaptıklarını, buna Hristiyanları mecburiyette bırakan şeyin Hz. İsa'nın, Hz. Meryem'e ilka olunmuş bir kelime ve Ruhullah olması durumu olduğunu ifade etmektedir. Ahmet Midhat Efendi, Allah Teala'nın kendi yarattığına hulul etmesi durumunun akla hayale sığmaz bir şey olduğunu ifade etmektedir. Teksirde tevhidin, tevhitte teksir aramanın garabet olduğunu vurgulamaktadır. İncillerde ve Âmâl-i resulün ve resâil-i resulün hiçbir yerinde Hz. İsa'ya uluhiyet isnat edilmediğini ifade etmektedir. Resullerin risalelerinde İsa'nın ibnillah ya da zatullah olduğuna dair hiçbir kayıt olmadığını ifade etmektedir.

10- Ahmet Midhat Efendi, iki yüzyıl zaman zarfında İncillerde, kilise azizlerinin hiçbirisinde, Adem'in yaratılışı, zellesi, âdemoğlunun mesuliyeti meseleleri ile alakalı hiçbir şey olmadığı halde, Hristiyanların sadece Hz. İsa'ya uluhiyeti isnat emelleri olduğu için bundan dolayı teslise gereklilik görüldüğünü ifade etmektedir. Ahmet Midhat Efendi, “teslisten maksadın Ruhu'l-kudüs'ün intikali olduğu, kilisenin maksadının hululden yararlanıp, uluhiyetin İsa'dan havarilere, havarilerden de papazlara intikalini sağlayıp uluhiyet kudretine kilisenin ortak olmasını sağlamak” olduğunu ifade etmektedir.

11- Ahmet Midhat Efendi, Romalı, Yunanlı, Mısırlı ve Anadolu halkından oluşan Yahudi olmayan milletlerden Mesih mezhebine girenlerin, şeriat dilindeki ıstılahları bilmediklerini belirtir. İbranicede “Baba, Oğul ve Rab Allah” gibi ıstılahların hükümlerini bilemediklerini, cahillik üzerine verdikleri manalarla, İsa'dan gelen cüzi bilgileri dahi büsbütün yanlış ve ters anlayarak bu şekilde Mesihiyeti tamamıyla dalalette bıraktıklarını ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Midhat Efendi: Müdafaa, İstanbul, 1300.
- _____, Müdafaa'ya Mukabele ve Mukabeleye Müdafaa, İstanbul, 1300.
- _____, Müdafaa III, İstanbul, 1302.
- Ak, Murat, Doğu-Batı İkliminde Bir Osmanlı Entelektüeli Ahmet Midhat Efendi'nin Batı'yı Tanıma Çabasına Bir Bakış, Marife, 2006.
- Aydın, Mehmet, Müslümanların Hristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1989.
- Aydın, Mehmet, "İzharü'l-hak", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.
- Ay, Lütfi, Batı Klasikleri Felsefe Sözlüğü I, Voltaire, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Baydar, Mustafa, Ahmet Midhat Efendi Hayatı Sanatı Eserleri, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1954.
- Cengiz, Kübra, Ahmed Midhat Efendi'nin Havariler ile İlgili Verdiği Bilgilerin Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı, Bursa, 2019.
- Ceylan, Harun, Müdafaa, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2021.
- Cilacı, Osman, "Havari", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.
- Coşkun, Kemal, Ahmet Mithat Efendi'nin Eserlerinde Dini ve Toplumsal Temalar, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.
- Çoban Döşkaya, Füsün, Osmanlı Devleti'nde Amerikalı Misyonerlerin Antlaşma Hakları, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2021.
- Demirci, Kürşat, "Hristiyanlık", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, 33. Baskı, Ankara, 2017.
- Erten, Hüseyin, Kitap Tanıtımı, Gaius Plinius Secundus, Doğa Tarihi, I. Ve II. Kitap, Latince'den Çeviren: İnanç Pastırmacı, Tarih Araştırmaları Dergisi, 2018.
- Gündüz, Şinasi, "Misyonerlik", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2020.
- Gürkan, Saime Leyla, "Teslis", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.

- Harman, Ömer Faruk, “İsa”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.
- Harman, Ömer Faruk, “Kitab-ı Mukaddes”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.
- Karayel, Elif, Dinler Tarihi Açısından Ahmed Mithat Efendi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2002.
- Koçak, Pınar, Harrison Gray Otis Dwight ve Osmanlı Devleti’nde Amerikan Misyonerlik Faaliyetleri, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2019.
- Okay, M. Orhan “Ahmed Midhat Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Okay, M. Orhan, Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008.
- Okay, M. Orhan “Beşâir-i Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediyye” *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Okay, M. Orhan, “Müdâfaa”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Okay, M. Orhan “Nizâ-ı İlm ü Din”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007.
- Özarlan, Hasan, Ahmet Mithat Efendi’nin “Müdâfaa” (Birinci Kitap) Adlı Eserinin Sadeleştirilmesi ve Eserin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, 2011.
- Sezer, Ayten, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e; Misyonerlerin Türkiye’deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi.
- Sinanoglu, Mustafa “Reddiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007.
- Şükürov, Qıyas, “Edward Gibbon”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2020.
- Tanyu, Hikmet, “Ahd-i Cedid”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.
- Tekin, Mehmet, “Tercüman-ı Hakikat”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Topaloğlu, Aydın, “Karl Gottlieb Pfander”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007.

- Turan, Ömer, 19. Yüzyıl Osmanlı Tarihinin Kaynaklarından İngiliz ve Amerikan Protestan Misyonerlik Cemiyetleri Arşivleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, c.3, S.3, Ankara, 2002.
- Waardenburg, Jacques, “Teslis”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Wolfson, Harry Austyn Kelâm Felsefesine Giriş, (Çev. Kasım Turhan), Kitabevi, İstanbul, 1996.
- Yavuz, Yusuf Şevki “Kelâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.
- Yazgıç, Kâmil, “Ahmet Mithat’ın oğlu Kâmil Yazgıç’ın sözleri” Bir Jübile’nin İntibaları, haz: Hakkı Tarık Us Ahmet Mithat’ı Anıyoruz, İstanbul, Vakıf Basımevi, 1955.
- Yıldız, İbrahim, Hristiyanların Hz. İsa’yı İlahlaştırması: Kur’an’da Bu Yanılgının Nedenleri ve Giderilmesi, 2018.
- Yumak, Yaşar, İslâm-Hristiyan Polemiği Açısından Ahmed Midhat Efendi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2001.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Zehra SEZGİN
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Açık Öğretim Lisesi, 2010.
Lisans Diploması	Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İlahiyat Bölümü, 2015.
Yüksek Lisans Tez Konusu	Ahmet Midhat Efendi'nin Müdafaa Adlı Eserinde Hristiyan Misyonerliğinin Tenkidi
Yabancı Dil / Diller	Arapça
BİLİMSEL FAALİYETLER	
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Kumluca Sosyal Bilimler Lisesi, Kasapçayırı Ortaokulu, Mavikent Mustafa-Ayşe Acarbulut Anadolu Lisesi.